

Despre revoluții. Partea I, 1864-1949 nr. 3, noiembrie 2026, Cluj

TENDINȚE

ANA COM LIB /

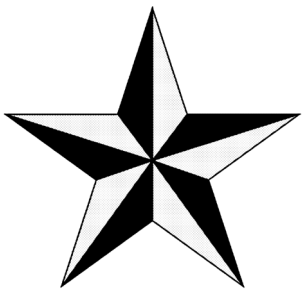

Revista *Tendințe*, nr. 3, noiembrie 2026.
Tema centrală a acestui număr sunt revoluțiile din perioada 1864-1949.
Revista poate fi descărcată gratuit de pe pagini-libere.ro

Colectivul editorial este format din R.P. și C.D.G.
Urmărește-ne pe instagram și facebook: @comlibro
Scrie-ne un e-mail la: comlib@proton.me

Publicațiile noastre

Revista ***Tendințe*** (gratuit online / fizic la librăria Pisica Neagră):

#1: Anarhismul organizat (anarho-comunism, educație politică și transformare socială).

#2: Pedagogiile libertare (educație colectivă și cercuri de studiu).

Broșuri despre momente revoluționare: *Mișcarea mahnovistă*, *Revoluția Spaniolă (1936)* și *Revoluția din Rojava*.

Toate materialele pot fi accesate la: **LNK.BIO/COMLIB**

Spune-le și altora de noi!

Suntem COMLIB, grup de studiu și acțiune dedicat promovării comunismului libertar și a istoriei luptelor sociale. Ne bazăm pe legătura dintre teorie și practica politică actuală, organizând seri de film, discuții publice și publicații tipărite.

Ești interesat(ă) de anarhism sau cunoști oameni care ar fi? Abonează-te (sau trimite-le linkul): **COMLIB.EO.PAGE/F3B7P**

EDITORIAL

Numărul de față s-a născut din nevoia de a arăta, cu exemple concrete, că anarhismul este o mișcare revoluționară a claselor oprimate, cu o istorie globală. Studiind această istorie – fie și așa fragmentar și incomplet cum am reușit în spațiul limitat al paginilor acestei reviste – devine clar că anarhismul nu este nici o estetică individualistă, nici o dogmă abstractă, proclamată în vid. De-a lungul timpului, modelele anarhiste de organizare au contribuit la restructurarea societăților în care au apărut și s-au dezvoltat, aducând mai aproape ideea unei lumi (mai) egalitare și juste. Astăzi, când defetismul și cinismul devin tot mai des piedici în calea unei organizări de lungă durată, avem nevoie să ne recăpătăm speranța în ideea de revoluție (socială).

Pentru a putea face asta, avem nevoie să cunoaștem istoria anarhistă. Înrădăcinarea în istoriile de rezistență este la fel de importantă pentru luptele actuale precum ancorarea într-un orizont eliberator. Cele două sunt inseparabile. Nu putem lupta pentru lumile pe care ni le dorim fără să studiem ce au încercat revoluționarii din trecut, ce au reușit, unde au dat greș – și să analizăm ce putem lua cu noi din eforturile lor. După cum spunea și militantul Liza Don Diego de la Vega, recuperarea memoriei istorice a anarhismului, alături de crearea unor strategii eficiente de organizare, sunt indispensabile pentru a construi o mișcare socială capabilă să transforme radical ordinea actuală.

Desigur, un alt motiv este acela de a putea participa, activ, la producția de istorie și teorie socială anarhistă direct în limba română. Ne dorim foarte mult ca, pe lângă încercarea noastră de a produce texte pe cât mai ușoare și accesibile posibil, să putem face asta și într-una din limbile majoritar vorbite în România. Ne dorim ca anarhismul ca teorie, istorie și practică să nu fie receptat numai în limbile de uz internațional, precum engleza, franceza sau germana. Ne dorim să producem o viziune și o înțelegere autohtonă atât a localului, dar și a globalului.

Participarea noastră la această producție nu este singulară: dacă este să vedem anarhismul ca pe o mișcare mai degrabă socială, atunci putem aminti din istoria recentă munca depusă de către Inițiativa Anarho-Sindicalistă Română (2010–2015), care a tradus nenumărate texte pe anarhism social, anarho-sindicalism și altele[1]; colectivul editorial Pagini Libere (2018–2025) care a tradus și publicat zeci de broșuri, dar și cărți de ficțiune (amintim ***Arimania*** de Iuliu Neagu-Negulescu), teorie (două cărți de Mihail Bakunin), istorie (***Să ne amintim de Spania***, ***Nicolas Trifon - un parcurs internațional***); dar și Anarhiva (2020–prezent), care a depus o muncă constantă în a recupera istoriile mai puțin cunoscute ale anarhismului local, publicând broșuri și reviste cu descoperirile și narativizările istorice locale.

În timp ce alte tendințe socialiste au avut parte fie de institute de stat (cum a fost cazul în perioada 1947–1989), fie de universitari care au continuat (sau regândit) tradiția socialist-etatistă, anarhismul ca motor de producție de text istoric și teoretic a avut o perioadă lacunară destul de lungă. Intenția noastră este, deci, de a participa activ la a schimba acest

1. Multe dintre acestea pot fi descoperite pe https://ro.theanarchistlibrary.org/.

lucru, un fapt care poate fi regăsit și în primele două numere ale revistei ***Tendințe***.

Desigur, anumite momente revoluționare au fost prezentate în revistele anarhiste de până în anii 1930. Despre Comuna din Paris, evenimentele din Piața Haymarket, dar și altele, anarhiștii și anarhistele de la sfârșit de secol XIX, început de secol XX puteau citi în ***Răzvrătirea***, ***Revista Ideei, Vremuri Noi*** sau ***Mișcarea Socială***. Dar multe alte evenimente nu au fost menționate de către aceștia, făcând ca ele să nu fie cunoscute în mod direct publicului român, sau să fie citite într-o formulă diferită, prin prisma publicațiilor socialist-etatiste.

În același timp, însă, am ales să nu scriem în acest număr doar despre ceea ce este considerat adesea o revoluție „de succes" – momente precum Revoluția Spaniolă sau mișcarea mahnovistă, romantizate adesea în istoriografia anarhistă (de cele mai multe ori, euro/vest-centrică). Deși acestea sunt într-adevăr surse de inspirație, credem că este în egală măsură necesar să ne aplecăm și asupra unor revoluții eșuate, asupra unor revolte, insurecții, mișcări revoluționare care au fost deturnate sau nefinalizate. Tocmai pentru că nu credem că revoluția este o destinație, un scop final, ci un proces continuu de restructurare socială, bazat pe o muncă organizatorică îndelungată.

Acest număr se concentrează pe perioada 1864–1949, urmând să continuăm această „poveste" în numărul 5. Numărul 4 — adică cel ce va urma celui prezent — se va concentra pe istoria anarhismului autohton. De ce va urma acest număr al istoriei autohtone? Deoarece o mare parte din informația pe care o veți regăsi în paginile celui de-al patrulea număr se va petrece în perioada pe care o acoperă și numărul de față. Ne dorim ca numerele 3 și 4 să poată funcționa împreună ca unelte de cunoaștere globală, dar și locală.

Trebuie să admitem că nu a fost un număr ușor de scris — chiar din contră. Dar norocul nostru a fost faptul că, într-o formulă sau alta, am început să explorăm istoria pas cu pas. De la serile de film organizate în primele luni ale anului (despre Comuna din 1871, Piața Haymarket, mișcarea mahnovistă și Revoluția Spaniolă), la pregătirea unor texte introductive pentru acestea, până la transformarea celor două din urmă în broșuri cu mai multe detalii — procesul a fost unul lung. De asemenea, un punct important de plecare a fost și cartea lui Felipe Corrêa, ***Bandeira Negra: Rediscutindo o Anarquismo***, care, din păcate, nu este accesibilă decât în limba portugheză. Dar, despre cum ne-a influențat această carte, veți putea citi mai multe în următorul capitol dedicat modului în care am încercat noi să înțelegem istoria.

Pentru că a scrie istorie este un demers deloc ușor, ne-am asumat mai degrabă rolul de a populariza diversele momente revoluționare prezente în numărul de față în detrimentul „disecării" acestora. Ne-am bazat pe scrierile unor istorici consacrați ai mișcării anarhiste, dar și pe memoriile ai unora care au participat activ în ele, în încercarea de a arăta evenimentele pe scurt și de a creiona un fapt care ne-a devenit tot mai clar. Anume, că anarhismul nu a fost un fapt istoric izolat, a fost o mișcare globală, diversă și diferită: de la insurecții armate, la sindicalism revoluționar și lupte anticoloniale, anarhiștii și anarhistele au participat activ în schimbările pentru un „ceva" mai bun.

În procesul de a reda cât mai multe din aceste istorii globale, trebuie să recunoaștem că am întâmpinat mai multe obstacole. Unul dintre ele fiind cel deja amintit mai sus: că nu ne puteam extinde la nesfârșit cu scrisul în spațiul limitat al unei reviste. Iar un alt obstacol ține mai degrabă de lipsa informațiilor despre mișcări anarhiste mai puțin cunoscute în limbi care să ne fie accesibile.

Oricum, sperăm ca cele ce urmează să vă fie de ajutor, așa cum ne-au fost și nouă. A cunoaște istoria este un lucru important, deoarece, în primul rând ne facem să ne dăm seama că facem parte dintr-o tradiție foarte îndelungată de lupte pentru emancipare; dar și pentru că ne oferă un instrument folositor în a ne da seama ce am putea face și noi, la rândul nostru, în a deveni agenți activi într-un proces continuu de producție istorică. Căci, la urma urmei, istoria începe „aici și acum".

C.D.G. și R.P.
noiembrie 2026

O ÎNȚELEGERE LIBERTARĂ A ISTORIEI

Să ne îndepărtăm de istoria pasivă a statu quo-ului

Sper să extrag din istorie atât înțelepciune, cât și inspirație. Însă istoria este o treabă încâlcită. Marx a avut dreptate când a spus că oamenii își fac propria istorie, dar nu în condiții alese de ei înșiși. Cred că scrierea istoriei anarhiste a întâmpinat întotdeauna o luptă anevoioasă. La urma urmei, aceasta este povestea unei mișcări sociale de opoziție. Uneori, cei care știu cel mai bine ce s-a întâmplat nu spun nimic (până la urmă, „cine tace nu pățește nimic"). Alteori, anarhiștii (da, chiar și anarhiștii „autentici") pot scrie lucruri plictisitoare, simpliste sau greșite. Și există mereu tentația (o simt chiar acum) de a mai citi încă o carte înainte de a spune ceva.[1]

Istoria începe „aici și acum"[2], în acțiunea spontană și imediată a prezentului, în timp ce trecutul este doar o introducere scrisă retrospectiv, o proiecție a prezentului, și nu punctul de origine. În *Ce istorie este asta?*, Adreba Solneman respinge viziunea pozitivistă și religioasă care percepe timpul ca pe o scară ascendentă orientată dinspre trecut spre un viitor prestabilit. În locul acesteia, el propune o concepție dialectică[*1] în care **fiecare nou moment istoric constituie o ruptură radicală ce transformă și redefinește întregul trecut, rămânând totodată impregnat de el. Astfel, adevărata istorie nu se deduce din evenimente izolate și nu este o evoluție infinită, abstractă ori armonioasă ascunsă în urmă sau înainte, ci reprezintă o totalitate concretă aflată într-o continuă mișcare.** Această istorie se desfășoară chiar acum, în fața ochilor noștri, ca un proces singular și imperfect: definit prin conflictul de clasă, negarea continuă a principiilor impuse din exterior și reînnoirea revoluționară a umanității, fără nicio promisiune de eternitate.

În practica noastră de zi cu zi, înțelegem prin „revoluționar" nu doar marile rupturi istorice evidente, ci orice încercare, individuală sau colectivă, de a opune rezistență structurilor opresive. Viața nu este formată doar din mișcări contestatare de masă, ci și din acele milioane de momente anonime în care doi prieteni țin piept poliției, câțiva vecini dintr-un bloc împiedică evacuarea unui alt vecin sau un grup de elevi se opune comportamentului abuziv al unui profesor.

[*1] Dialectica reprezintă o metodă de investigație ce analizează fenomenele în contextul lor sistemic și istoric, integrând factorii materiali obiectivi cu acțiunea creativă a subiectului uman prin interacțiunea permanentă dintre baza economică și suprastructura ideologică. În tradiția anarhistă, Mihail Bakunin, de pildă, concepe realitatea ca pe o unitate-în-opoziție aflată într-un flux continuu, lipsită de dualismul dintre materie și spirit, în care evoluția umană depășește treptat instinctele originare prin revoltă, gândire și muncă liberă, menținând o tensiune creatoare între polii opuși. Din perspectivă metodologică, dialectica își asumă limitele cunoașterii, impune autocritica pentru a evita manipularea dogmatică a conceptelor și explică dinamismul sistemelor sociale, arătând cum tensiunile structurale și conflictele de clasă generează transformări revoluționare profunde atunci când contradicțiile depășesc logica vechiului sistem.

1. Professor Yaffle, „Thoughts on anarchism, academia and history": https://www.katesharpleylibrary.net/xpnxkx.
2. Despre conceptul de „aici și acum" ca mod de a înțelege actul prefigurării puteți citi mai pe larg în „Prefigurare, utopie, experimentare" din ***Tendințe*** nr. 2, 2026, pp. 21-24.

Exemplele de acest fel sunt nesfârșite. Astfel de acte de nesupunere puternic localizate creează contextele pentru ca rezistența să continue în acele spații. Pe măsură ce devin tot mai vizibile și mai constante, ele ajung să se recunoască reciproc, să se unească și să se dezvolte, extinzând solidaritatea dincolo de strada, blocul sau sala de clasă în care a început totul. Tocmai în acest sens susține Solneman că „istoria este o activitate": ea nu se reduce doar la scrierea sau comentarea evenimentelor, ci rezidă și în acțiunea practică propriu-zisă.

A face istorie este singurul mod autentic de a o povesti; relatarea și analiza rămân activități secundare, subordonate acțiunii, dar care păstrează, la rândul lor, un rol esențial. Solneman nu critică astfel demersurile de popularizare a istoriei, ci mai degrabă modul în care istoricii profesioniști moderni au transformat istoria într-o disciplină academică sterilă, o „știință socială" rezervată specialiștilor. Pretinzând că „istoria îi face pe oameni" și nu invers, acești istorici acționează ca agenți care tulbură vizibilitatea: ei separă istoria de conștiința oamenilor obișnuiți și îi împiedică să se perceapă drept protagoniști ai propriului destin. Sau, în vorbele unui militant care a activat în anii 1980 în Anglia, „venind dintr-un asemenea mediu [militant—n.n] , ideea de a scrie doar pentru oameni cu doctorat (sau de a scrie un doctorat despre propriul tău grup de afinitate) mi se pare puțin ciudată"[3].

Trebuie să vedem istoria ca pe o activitate actuală, în opoziție cu ideea impusă de unii istorici cum că aceasta aparține exclusiv trecutului. Pentru că, așa cum spune și **Ariella Aïsha Azoulay**[*2], preocuparea multor istorici doar cu „ce s-a întâmplat" devine o colaborare tacită cu narațiunile instituționalizate. Posibilitățile rivale sunt sigilate astfel în trecut și declarate politic inadecvate. Istoria modernă funcționează astfel ca un tribunal al politicii suverane, pe care o legitimează, tocmai prin pretenția de imparțialitate și independență pe care cele două discipline o asumă, deși sunt, de fapt, interdependente[4].

Un exemplu demn de menționat în acest caz este teza lui Francis Fukuyama privind „sfârșitul istoriei". Aceasta a consacrat ideologic triumful capitalismului neoliberal, blocând imaginația politică colectivă. Narațiunea sa a naturalizat ordinea existentă, făcând ca orice alternativă radicală sau proiect de emancipare socială să pară imposibil, utopic sau iremediabil depășit, condamnându-ne astfel la un prezent perpetuu. Sau, ca să-l parafrazăm pe Mark Fisher, a ajuns să ne fie mult mai ușor să imaginăm sfârșitul lumii decât sfârșitul capitalismului. Sau chiar și al statului — cum ne-a spus recent un participant al unui cerc de lectură organizat de către noi.

Această viziune are un efect paralizant asupra claselor exploatate și oprimate, adâncindu-le în resemnare: **convinși că istoria s-a încheiat sau că se petrece în altă parte, oamenii renunță să-și mai dorească să schimbe lumea și ajung să creadă că prezentul rămâne veșnic același**. Chiar și atunci când istoricii abordează „subiecte actuale", ei le tratează ca pe niște obiecte deja moarte, contribuind

3. Professor Yaffle, „Thoughts on anarchism, academia and history": https://www.katesharpleylibrary.net/xpnxkx

4. La fel cum istoria este strâns legată și de geografie, am completa noi. De aceea, discuțiile despre spațialitate și diverse regiuni ale lumii sunt centrale în acest număr dedicat istoriilor anarhiste revoluționare.

[*2] Ariella Aïsha Azoulay este o teoreticiană a culturii, curatoare, regizoare de film și profesoară de cultură modernă și media la Universitatea Brown (SUA). Este recunoscută la nivel internațional pentru cercetările sale critice asupra teoriei fotografiei, colonialismului, arhivelor și istoriei politice.

la „răcirea" prezentului și la legitimarea ordinii existente.

Un lucru similar îl spune și Łukasz Risso de la MayDay Rooms, o arhivă din Londra, pornind de la munca pe care o depune colectivul din care face parte. Acesta susține că

> *Deși, adesea, arhivele tind să pună în prim-plan curentele intelectuale care au influențat mișcările radicale, ele păstrează totodată și memoria practicilor cotidiene – tacticile și strategiile – care au susținut aceste lupte. Pornim de la convingerea că transformarea socială devine posibilă atunci când grupurile marginalizate își pot cunoaște și spune propriile istorii „de dedesubt". Colecțiile de arhivă reprezintă o formă de rezistență împotriva atacurilor asupra memoriei colective și a istoriei celor oprimați.* **Unul dintre scopurile lor este tocmai acela de a contracara narațiunile despre inevitabilitatea istoriei și de a combate astfel pesimismul politic, arătând că lupta e un proces continuu, niciodată întrerupt**. *[sublinierea noastră]*[5]

Rolul unei cercetări anarhiste asupra istoriei

Noi vedem în practica de a scrie (contra)istorie – fie ea asumat anarhistă, libertară sau în general antiautoritară – o formă prin care ne îndepărtăm de istoria pasivă a statu quo-ului. Este un mod prin care readucem nu la viață, ci **ÎN** viața noastră, a tuturor celor interesați de ea, decenii întregi de activitate, dinamism, căutare a vieții în detrimentul morții[6], lupte pentru o viață mai bună și multe alte povești mai mult sau mai puțin eroice. Dar pentru a readuce aceste povești în viețile noastre, istoria trebuie să fie cercetată. Și, cum vom vedea mai departe, cercetarea trebuie făcută într-o cheie critică.

Studiind și scriind despre istorie, nu putem avea o perspectivă neutră – deși aceasta este postulată adesea în istoriile academice. Așazisa neutralitate a celui care cercetează istoria este o negare a poziției mereu situate din care privim lumea. Este o încercare de a depolitiza cercetarea noastră, care se presupune că poate fi separată de valorile, principiile, spațio-temporalitatea sau ideologia privitorului. În cartea sa despre istoria potențială și dezvățarea imperialismului, Ariella Aïsha Azoulay arată cum într-o lume marcată de violențe imperialiste, istoria „nu povestește despre o lume neutră". Ci este ea însăși un mod de operare și un simptom al violenței imperiale, în care „istoricii pot să pretindă poziția de a se uita înapoi cu o privire omnipotentă".

De aceea, a recunoaște poziția situată din care privim istoria nu este o chestiune ce ține doar de sinceritate metodologică, ci și de etică, devenind o condiție indispensabilă pentru a nu perpetua, sub masca imparțialității, formele de violență pe care istoria le poartă și le reproduce. Iar rolul unui cercetător angajat într-un astfel de demers ar putea fi, din acest punct de vedere, tocmai să se solidarizeze cu cei considerați „învinși" în istoriile dominante. Dar nu din simplă compasiune, ci pentru că, așa cum avertizează **Walter Benjamin**[*3], dacă narațiunile „învingătorilor" controlează complet memoria, „nici morții nu sunt în siguranță". Rolul istoricului devine, deci, „să reaprindă scânteia speranței în trecut", să nu permită să fie șterse sau uitate[7] istoriile de rezistență, luptele de eliberare, viețile celor care și-au dorit o lume mai bună.

Această reflecție privind metodologia și scopul unei cercetări anarhiste asupra istoriei poate fi nuanțată explorând și perspectiva istoricei Ruth Kinna. Aceasta se întreabă în ce anume constă o astfel de cercetare și răspunde sub forma a trei interogații:

5. Łukasz Risso, „Practici arhivistice și practici subversive. Experiența MayDay Rooms", în ***Buletinul Anarhivei***, nr. 1-2/2025, p. 20.
6. Puteți citi mai multe despre biofilie în „«Iubirea de viață» ca motor prim", în *Tendințe* nr. 2, pp. 9–14.
7. Aici ar merita adusă o nuanțare. Recuperarea vocilor sau istoriilor absente din narațiunile dominante a devenit tot mai mult un trend în studiile academice, fără ca o astfel de cercetare să țină cont mereu de relațiile de putere existente sau reproduse. Gayatri Spivak avertiza încă din 1988, în eseul „Can the Subaltern Speak?", asupra riscului ca intelectualii care încearcă să „reprezinte" sau să „ofere voce" subiectului colonial să ajungă a reproduce tocmai dominația pe care pretind că o deconstruiesc. Întrebarea care survine atunci este dacă poate subalternul să-și spună propria narațiune, într-un context în care colonialismul presupune inclusiv o violență epistemică.

1. Există modalități propriu-zis anarhiste de analiză istorică? Sau, cel puțin, mai deschise către gândirea anarhistă decât altele?
2. Cum a influențat studiul anarhismului modul în care înțelegem ideile și mișcările care se revendică de la acesta? Și care mai poate fi azi contribuția sa constructivă și critică?
3. Ce pot câștiga disciplinele de cunoaștere deja consacrate de pe urma unei abordări anarhiste?[8]

Autoarea subliniază necesitatea recuperării critice a trecutului anarhist, arătând că, odată cu revenirea mișcării în actualitate și sub influența poststructuralismului[*4], anarhiștii au manifestat adesea o distanțare față de propria istorie. Ea observă că istoriografia clasică postbelică, precum și dezbaterile de la începutul secolului al XXI-lea, au asociat anarhismul secolului al XIX-lea cu eșecul, utopismul, terorismul. Mai mult de atât, l-au redus și la un set de idei depășite ale unor „bărbați albi decedați", etichetându-l drept eurocentric, esențialist ori patriarhal și respingându-l în bloc. Dar, după cum vom vedea pe parcursul numărului de față, cel mai probabil și aceste critici au fost limitate la spațiul anglo-saxon, deoarece, de cele mai multe ori, istoriile unor anarhisme din afara acestor regiuni erau relativ necunoscute.

Putem, deci, vorbi și de un eurocentrism al acestor presupuși critici ai anarhismului? Cu siguranță da, cu cât istoria anarhismului a fost invizibilizată timp de decenii, prin prisma diferitelor monopoluri asupra cine și cum (re)scrie istoria. Fie că vorbim despre state capitaliste, sau presupus socialiste, o muncă de decredibilizare și dezrădăcinare a luptelor libertare și antiautoritare a fost făcută de către autori deveniți consacrați, institute de istorie sau corporații care dețin monopolul asupra informației.

Adreba Solneman consideră că diferitele curente istoriografice fie îi prezintă pe marii protagoniști ai trecutului în banalitatea și mizeria lor pentru a flata pasivitatea maselor, fie reduc istoria la forțe abstracte ori la gesturi cotidiene inconștiente, sugerând astfel că orice efort de schimbare este inutil. În acest context, el respinge atât dogma ideologică a unei „istorii obiective" și imuabile, cât și practica polițienească, autoritară, care distruge și falsifică trecutul. Adevărata rescriere a istoriei este un proces viu, prin care prezentul aflat în mișcare își confruntă propriile contradicții cu trecutul.

În acest punct devine relevantă și discuția despre revizionism — concept care desemnează, în sens larg, atitudinea sau doctrina ce urmărește revizuirea critică a unor teorii, tratate ori interpretări consacrate. În istorie și în științele sociale, termenul cunoaște două accepțiuni principale. Pe de o parte, în mișcarea socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la inițiativa lui Eduard Bernstein, revizionismul a propus modificarea teoriei marxiste. A propus înlocuirea ideii revoluției violente cu reformismul gradual și lupta parlamentară în cadrul capitalismului — evoluție care a stat, printre altele, la baza social-democrației. Pe de altă parte, în istoriografie, termenul oscilează între reevaluarea legitimă a trecutului, fundamentată pe noi dovezi arhivistice, și negaționismul abuziv, care distorsionează sau bagatelizează fapte istorice incontestabile. Raportat la subiectul nostru, această tensiune se reflectă în contrastul dintre efortul susținut al unor cercetători și colective de a păstra vie și a redescoperi

8. Ruth Kinna, „Câteva reflecții asupra cercetării istorice anarhiste", în ***Buletinul Anarhivei***, nr. 1-2/2025, pp. 20-21.

[*3] **Walter Benjamin** (1892–1940) a fost un filosof, critic literar și eseist german de origine evreiască, asociat Școlii de la Frankfurt. Îmbinând materialismul istoric cu misticismul iudaic, el a analizat cultura modernă, arta în epoca reproducerii tehnice și filosofia istoriei.

[*4] Poststructuralismul este un curent filosofic și critic apărut în Franța anilor 1960 (reprezentat de Jacques Derrida, Michel Foucault, Gilles Deleuze) care contestă existența unor structuri fixe, adevăruri absolute sau sensuri unice. El arată că identitatea, cunoașterea și puterea sunt fluide, instabile și construite continuu prin limbaj, discursuri și relații sociale.

istoria anarhismului și demersurile anumitor personalități[9], instituții sau regimuri politice și economice de a-i minimaliza rolul în diverse regiuni și mișcări sociale.

Împotriva acestei tendințe de simplificare sau anulare a trecutului, Ruth Kinna argumentează că ignorarea rădăcinilor istorice sărăcește practicile anarhiste și condamnă mișcarea la un prezent lipsit de repere, reducând-o la principii abstracte sau la o simplă critică teoretică. Reevaluarea și valorizarea critică a tradițiilor intelectuale, sociale și politice din trecut sunt esențiale atât pentru a înțelege prezentul, cât și pentru a imagina viitoruri alternative. În final, ea subliniază că istoriografia anarhistă este strâns legată de modul în care mișcarea își definește identitatea, iar dezbaterea continuă asupra granițelor și criteriilor acestei istorii constituie însăși baza perspectivei anarhiste asupra trecutului.

În final, pentru a putea privi un spațiu dintr-o perspectivă anarhistă, **Maia Ramnath**[*5] oferă câteva instrumente utile, pe care le transpunem aici, în speranța că pot ajuta și pe alții să analizeze diverse contexte istorice. Prima dată, ar trebui să începem prin a examina relațiile de putere și contraputere din acea regiune. Putem face acest lucru prin a ne pune următoarele întrebări: *Care sunt structurile și relațiile de putere, ierarhie, opresiune și exploatare care se manifestă cel mai puternic într-un anumit loc? Ce forme specifice îmbracă acestea? Ce tipare de coerciție și control sunt prezente și cine este responsabil pentru ele? Unde se situează acest loc în cadrul sistemelor politice și economice globale, care sunt legate de istoriile imperiilor?*

Pe lângă acestea, pot fi utile de avut în vedere și întrebări precum: *Ce repertorii de practici emancipatoare sunt disponibile? La ce amintiri păstrate și istorii ale mișcărilor sociale se poate apela? Ce materiale culturale, eroi, narațiuni și legende influențează atât tacticile de rezistență, cât și aspirațiile radicale? Ce tradiții intelectuale/filosofice stau la baza imaginației utopice?*

Răspunsul la aceste întrebări ar trebui să ofere contextul necesar despre cum s-a format mișcarea anarhistă din regiunea respectivă. Ce e esențial de avut în vedere însă – ne avertizează autoarea – este că în majoritatea spațiilor non-occidentale, integrarea în sistemul capitalist global a fost inseparabilă de dominația colonială. Aceste spații au ajuns astfel într-o poziție dependentă și (semi)periferică față de statele moderne centrale. Să vedem, însă, acum ce înseamnă modernitatea și care este legătura sa cu colonialismul.

Ce sunt modernitatea și eurocentrismul?

Orice încercare de analiză a istoriei anarhiste nu poate fi separată de o discuție despre modernitate — concept pe care îl vom defini în cele ce urmează. Dar vom face asta și pentru a putea explica de ce considerăm anarhismul un curent antimodernist progresist și cum s-ar putea contura o istorie globală a acestuia capabilă să deconstruiască eurocentrismul din narațiunile dominante.

Citind *Laboratoare ale modernității: Europa de Est și America Latină în (co)relație* de **Manuela Boatcă**[*6], aflăm că modernitatea a fost conceptualizată în mod tradițional, începând cu Iluminismul, drept un proiect critic de emancipare. Sau, în formularea lui Kant, „adică încercarea de a ieși din imaturitatea autoindusă a umanității prin apelul la Rațiune". În această viziune clasică, ea își are rădăcinile culturale exclusiv în Europa (Renașterea italiană, Reforma protestantă, filosofia raționalismului continental) și se reflectă instituțional în parlamentul britanic și Revoluția franceză.

Aceasta a fost înțeleasă prin procese intraeuropene precum secularizarea, industrializarea, urbanizarea, formarea statului-națiune, construirea democrației și a capitalismului. Autoarea și-a construit analiza critică pornind de la teoreticianul sistemelor-lume Immanuel Wallerstein și de la gânditori decoloniali precum Aníbal Quijano și Walter Mignolo. Astfel, ea subliniază că

9. Câteva exemple de astfel de practici puteți citi în „Dosar: Arhive, memorie și conștiință istorică", în ***Buletinul Anarhivei***, nr. 1–2, 2025, pp. 3–22.

modernitatea nu este un fenomen pur european sau neutru, ci rezultatul unor proiecte ideologice care impun regiunilor periferice occidentalizarea ca unică modalitate de dezvoltare. Aceasta are o latură întunecată inseparabilă — colonialitatea — care a articulat ierarhii rasiale, etnice și de clasă, exploatând economic și amuțind cultural restul lumii pentru a susține ascensiunea Occidentului.

Maia Ramnath duce mai departe această idee în cartea ***Decolonizing Anarchism***, unde identifică procesele care stau la baza a ceea ce este numit condiția modernă:

— dezvoltarea statului bazat pe mecanisme de supraveghere și control pentru a guverna populații și resurse; statul este văzut ca o unitate într-un sistem de state ce se consolidează reciproc;

— extinderea economiei capitaliste globale, care exploatează tot mai multe resurse naturale, bunuri comune, timp, spații și muncă, ce devin mărfuri alienabile[*7] pe piața mondială;

— și creșterea tehnologiei, a științificității și a industrializării, mai ales în comunicații și transport.

Colonizarea este definită de autoare ca un proces violent și traumatic de accelerare a acestei modernizări, impusă din exterior și schimbând brusc logica socioculturală existentă. Aceasta subliniază că **fiecare latură a modernității, așa cum o cunoaștem noi astăzi, are la bază o istorie colonială.** Prosperitatea Europei de Vest și a Americii de Nord moderne a fost realizată prin exploatarea Asiei, Africii și Americii Latine. Cu toate acestea, autoarea susține că nu ar trebui folosiți interschimbabil cei doi termeni și că o componentă constitutivă a oricărui proces de colonizare este rasismul.

În acest caz, ne spune Boatcă, eurocentrismul reprezintă atât un cadru general al cunoașterii, cât și o concepție particulară asupra modernității, născută din consacrarea hegemoniei[*8] occidentale ca model global de putere militară, economică și epistemică. Acesta funcționează prin impunerea unei singure perspective locale (cea euro-americană) drept standard universal, clasificând planeta în funcție de gradul de „occidentalism" și transformând diferențele culturale în valori ierarhice.

Potrivit sociologului **Aníbal Quijano**[*9], eurocentrismul se sprijină pe două mituri fondatoare:

— evoluționismul, adică ideea că civilizația umană avansează liniar și unidirecțional de la starea de natură către civilizația occidentală, plasând popoarele neoccidentale în „trecutul" Europei și

— dualismul, adică împărțirea lumii în categorii opuse ireconciliabile precum civilizat-barbar, rațional-irațional, modern-tradițional, dezvoltat-nedezvoltat.

[*5] **Maia Ramnath** este o istorică, scriitoare și activistă anarhistă din SUA, specializată în istoria Asiei de Sud și anticolonialism. Este cunoscută pentru cărțile ***Haj to Utopia*** (despre mișcarea revoluționară Ghadar) și ***Decolonizing Anarchism***, lucrări ce analizează intersecția dintre mișcările de eliberare anticoloniale, antiautoritarism și teoria anarhistă globală.

[*6] **Manuela Boatcă** este sociologă și profesoară universitară. A publicat mai multe studii despre inegalități globale, colonialism, analiza sistemelor-lume. Critica sa la adresa modernității coloniale a fost conceptualizată în cartea ***Laboratoare ale modernității: Europa de Est și America Latină în (co)relație*** (IDEA, 2019). Împreună cu Anca Pârvulescu, a publicat cartea ***Creolizarea modernului. Transilvania la răscrucea imperiilor*** (ULBS, 2024).

[*7] **Alienarea** este un element constitutiv al dominației, care presupune deposedarea subiecților de controlul asupra propriei forțe sociale și a roadelor muncii lor. Aceasta se manifestă prin controlul minorității asupra majorității în sferele decizionale, economice și intelectual-morale, menținând clasele oprimate într-o stare de subordonare și legitimând relațiile de putere existente.

[*8] **Hegemonia** desemnează o formă de conducere politică și socială exercitată de o clasă dominantă sau de grupurile care îi servesc interesele, bazată nu doar pe forță sau coerciție, ci și pe capacitatea de a obține consimțământul majorității. Ea constă în procesul prin care o anumită versiune a realității este prezentată ca fiind firească, inevitabilă și singura posibilă pentru marea masă a populației. Hegemonia se construiește prin modelarea simțului comun, transformând interesele și valorile unei elite în certitudini și narațiuni acceptate fără o examinare critică de către oamenii obișnuiți. În acest sens, ea reprezintă un teren permanent de luptă ideologică, care trebuie reprodus și întreținut continuu prin cultură, educație, mass-media și instituții sociale.

Aníbal Quijano (1928-2018) a fost un sociolog și teoretician decolonial din Peru. În anii 1960 acesta a devenit cunoscut pentru critica sa la adresa perspectivelor eurocentrice din teoria dependenței. În schimb, Quijano a articulat o viziune a heterogenității istorico-structurale pentru a înțelege societatea ca o totalitate. În deceniile următoare, a studiat legătura constitutivă dintre colonialitate și modernitate. Două dintre cele mai cunoscute concepte ale sale sunt ***colonialitatea puterii*** și ***colonialitatea cunoașterii***.

În acest fel, eurocentrismul produce o diviziune a muncii științifice în care cunoașterea validă și teoria sunt produse exclusiv în țările așa-zisei Lumi Întâi, în timp ce regiunile periferice sunt tratate drept „patologice" sau „înapoiate", legitimând astfel dominația, exploatarea și intervenția puterilor imperiale în numele „misiunii civilizatoare".

Un cadru metodologic pentru o istorie globală a anarhismului

După ce am văzut de ce este importantă cercetarea anarhistă asupra trecutului și cât de inseparabile sunt modernitatea și colonialismul, merită să ne întrebăm cum am putea studia istoria globală a acestui curent socialist.

Maia Ramnath arată că ceea ce este numit adesea „anarhism occidental" reprezintă doar o distorsiune a unei istorii globale mult mai bogate. Această istorie s-a conturat prin fluxuri de migrație, prin rețele intelectuale create între țările gazdă și cele de origine, precum și prin transportul maritim transnațional care a favorizat organizarea sindicală. Totodată, ea a prins viață în puncte de legătură din orașe cosmopolite, unde ideile puteau circula și fi schimbate liber. Pentru a putea înțelege cu adevărat aceste istorii, ea propune totodată să ne îndepărtăm de Europa și ramificațiile sale coloniale, care devin adesea punctul central al observației noastre. Și să nu privim spre aceste istorii doar pentru a căuta valori și principii cu care suntem deja de acord, să nu ne propunem să le încadrăm în concepția noastră asupra anarhismului. Ci mai degrabă să ne extindem cadrul conceptual.

Într-un mod similar, **Süreyyya Evren**[*10] subliniază necesitatea unei analize antirasiste a canonului anarhist și a depășirii perspectivei eurocentrice care a caracterizat istoriografia anarhismului, contribuind la reproducerea unor prejudecăți rasiale. Autorul pledează pentru extinderea analizei istorice spre anarhismele din afara Europei. Acestea nu ar trebui privite ca niște mișcări „exotice"[10] produse în locuri îndepărtare sau simple aplicări ale ideilor anarhiste europene. Ci ca experimente de sine stătătoare, cu perspective și particularități proprii, influențate de contextul local, dar parte dintr-o rețea globală.

Acesta contestă, totodată, narațiunea potrivit căreia anarhismul ar fi fost fondat prin ideile lui Proudhon și Bakunin. În schimb, îl percepe mai degrabă ca pe „un anumit set de idei și practici formate împreună cu și prin intermediul unei rețele specifice de reformiști/revoluționari radicali din diferite părți ale lumii". Pornind de aici, concluzionează că anarhismul este multicentric, fluid și funcționează prin centre temporare – noduri de conexiune și puncte active care alimentează o rețea mai largă.

Dacă e să ne uităm specific la America de Sud, istoricul **Kirwin R. Shaffer** propune un model spațial și relațional similar, întemeiat pe metafora „punctelor" și a „liniilor". În această viziune, „punctele" reprezintă nodurile locale — orașele-port, centrele industriale, regiunile miniere sau zonele agricole din America de Sud,

10. Într-o cheie oarecum asemănătoare, dezvoltarea socialismului în România e văzută prin prisma unor „plante exotice": doar foarte puțini socialiști și anarhiști din România erau „originari" români, majoritatea fiind evrei exilați din Imperiul Țarist, sau născuți în România, dar fără cetățenie, cum s-a întâmplat în majoritatea cazurilor până în 1923. Această formă de „exotism" este de foarte multe ori folosită de către liberali, dar mai ales de către extrema dreaptă, atunci când doresc să decredibilizeze curentele socialiste autohtone. Dar, despre asta, vom dezvolta mai mult în următorul număr al revistei.

[*10] Süreyyya Evren (n. 1972) este un scriitor și teoretician postanarhist care trăiește în Istanbul.

precum Buenos Aires, Montevideo, São Paulo, Santos, Rio de Janeiro ori Rosario — unde s-au cristalizat nuclee anarhiste active, sindicate, școli raționaliste, teatre și publicații. În schimb, „liniile" desemnează fluxurile de conexiune, adică rutele maritime, căile ferate și circuitele de comunicare prin care circulau neîncetat militanții (adesea expulzați de poliție sau aflați în căutare de muncă), alături de corespondență, ziare, broșuri și donații financiare.

Prin această prismă, anarhismul sud-american apare ca un ecosistem transnațional fluid, conectat atât intra-regional — între Argentina, Uruguay, Brazilia, Chile și Peru —, cât și transatlantic, cu Europa, în special cu Italia și Spania. De altfel, în aceeași cheie, putem observa și apariția și dezvoltarea anarhismului din România din perioada 1872–1921: dacă bazele mișcării socialiste vechi au fost puse de către nenumărați exilați evrei, ruși, bulgari etc. din Imperiul Rus și Otoman, ulterior exilații români (în marea lor majoritate, evrei) au pus bazele sau au participat în mișcări anarhiste din Franța, Anglia, Americi etc.

Pornind de la acest model, Shaffer formulează o critică dublă la adresa modului în care este scrisă istoria mișcărilor radicale, demonstrând că cercetarea trebuie să echilibreze simultan analiza pe mai multe niveluri: individual, local, național, transnațional, transregional și emisferic. Pe de o parte, perspectiva strict națională a „anarhismului într-o singură țară" este insuficientă, deoarece anarhiștii înșiși nu se defineau prin naționalitate, iar ignorarea legăturilor externe echivalează cu „a vedea copacul, dar nu și pădurea". Pe de altă parte, urmărirea exclusivă a fluxurilor transnaționale devine nesatisfăcătoare dacă nu este ancorată în realitățile concrete ale terenului. După cum subliniază istoricul, anarhiștii nu trăiau și nu munceau pe „linii", ci pe „puncte". Acolo este locul unde aceștia se confruntau zilnic cu presiunile capitalismului local și internațional, cu legile statului, poliția, biserica și presa mainstream, dar și cu ostilitatea liderilor sindicali naționaliști sau a partidelor socialiste.

Pe lângă această interogație conceptuală (cât de restrâns sau de extensiv putem defini anarhismul), Maia Ramnath ridică și alte întrebări metodologice, precum periodizarea anarhismului și presupusa sa genealogie iluministă. Dacă păstrăm ca sferă de referință modelele temporale deja consacrate din istoria anarhismului, nu este suficient doar să privim spre alte părți ale globului și să încercăm să le încadrăm în aceste temporalități. Poate că periodizarea în sine va trebui atunci redefinită și nu doar definirea conceptelor. Iar legat de genealogie, dacă anarhismul își are rădăcinile în iluminismul european, la fel ca alte curente socialiste, cum se raportează la acest context? Reprezintă o continuare a acestei perioade sau mai degrabă o ruptură ori un impuls revoluționar care a existat și înainte? Toate acestea sunt întrebări la care vom răspunde mai pe larg în următoarele secțiuni.

În ceea ce privește temporalitatea, autoarea concluzionează că istoriile anarhiste non-occidentale coexistă în cadrul aceleiași periodizări istorice globale ca Occidentul și sunt conectate sincron cu acestea. Au trecut prin aceleași procese sistemice globale (precum industrializarea, expansiunea capitalului, războaiele imperialiste), dar dintr-o poziție diferită, într-un sistem construit inegal. Prin urmare, opresiunea și exploatarea s-au manifestat în moduri diferite. Periodizarea clasică a anarhismului privilegiază punctul de vedere occidental: delimitările sale temporale (începuturile și sfârșiturile unui ciclu de fenomene) sunt dependente de perspectiva de unde privește observatorul. Acest lucru nu înseamnă însă că trebuie abandonată cu totul această periodizare, ci mai degrabă recalibrată, prin recunoașterea că locul de unde emerge privirea istoricului modelează ce vede și când.

Anarhismul: un curent antimodernist și progresist

Având în vedere această moștenire colonială a modernității, credem că anarhismul este de fapt un curent antimodernist, chiar dacă apare și se dezvoltă preponderent în cadrul claselor muncitoare — un produs direct al modernității. Doar că anarhismul este și un curent progresist. Anarhiștii nu-și doresc dez-modernizarea lumii, ci mai degrabă o altă formă de

modernitate: una care să fie benefică tuturor. O dezvoltare a satelor și orașelor, a industriei, a teritoriilor dintr-o regiune sau țară care să aparțină și să fie benefică tuturor. Aceasta ar trebui să fie motivată de nevoile reale ale ființelor umane și non-umane și nu de nevoia continuă de a produce profit unui număr mic de oameni.

Pentru a clarifica acest termen, credem că poate fi util un exemplu: **Arif Dirlik** analizează, în cartea sa despre istoria mișcării anarhiste din China, antimodernismul lui Liu Șipei. Acesta trebuie înțeles nu ca un conservatorism sau o opoziție față de schimbare. Ci mai degrabă ca o **chestionare a premiselor sociale, economice și culturale ale ideologiei moderniste**, care pornesc de la premisa că orice schimbare este inerent bună — poziție descrisă ca o fetișizare[*11] a modernității.

În același timp, termenii **modernism**, **modernitate** și **modernizare** sunt adesea folosiți interschimbabil, ceea ce poate cauza erori de înțelegere. Pentru a explica mai bine cum vedem noi relația dintre anarhism și modernitate, vom relua aici clarificarea propusă de Maia Ramnath, care nuanțează aceste diferențe terminologice:

> *Există procesele materiale asociate* **modernizării,** *un proiect care nu a fost niciodată realizat pe deplin şi care nu se desfăşoară niciodată uniform, fără fricţiuni şi obstacole; există, de asemenea, schimbări de percepţie şi de conştiinţă care alcătuiesc experienţa noastră a acestor noi condiţii – pentru care sunt posibile multiple efecte şi afecte, interpretări şi evaluări – toate acestea fiind* **moderne,** *dar nu toate moderniste.* **Modernismul** *dezvăluie un al treilea nivel, şi anume o poziţie conştientă de natură estetică, filosofică, politică şi epistemologică, manifestată în artă, literatură, arhitectură şi aşa mai departe. Dar descrierea modernităţii ca stare existenţială constă în ansamblul contradicţiilor şi al vectorilor contradictorii de la toate aceste niveluri, o aglomerare complexă de cauze, efecte şi răspunsuri la acestea.*

Văzând înțelesul acestor termeni, putem observa cu ușurință că sursa primară a antimodernismului la anarhiști sunt statul național și capitalismul, cei doi factori ai (re)producției modernității. Aceștia sunt, structural vorbind, interconectați cu această filosofie, deoarece toate trei s-au dezvoltat în același areal spațio-temporal. Modul în care este percepută „civilizația" și ceea ce este „modern" desemnează felurile prin care a fost structurată viața socială, economică și politică în țările Europei de Vest încă din timpul Iluminismului. Chiar și în cazul României, dacă ne gândim la istoria țării ca stat „modern", momentul în care s-a stabilit începutul istoriei „moderne" este momentul în care statele dunărene au început un proces de câteva decenii de „modernizare". Timp în care teritoriile au fost restructurate conform unor modele prestabilite socio-politice și economice.

Vedem cum statul național modern nu poate fi înțeles fără capitalism deoarece între cele două există o relație de interdependență și co-constituire. Statul modern este, în același timp, atât consecința, cât și cauza capitalismului, oferind condițiile necesare pentru formarea acestuia. Dar este el însuși modelat de dezvoltarea capitalistă. **Felipe Corrêa**[*12] ne spune că în analiza lui Bakunin, teoria statului modern se fundamentează direct pe analiza evoluției capitalismului, iar statul nu este o simplă reflectare pasivă a relațiilor economice, ci însăși instituția politică a claselor dominante.

Această legătură indisolubilă se manifestă prin faptul că statul are rolul structural de a garanta și proteja mecanismele fundamentale ale capitalismului. După cum sublinia Kropotkin, statul reprezintă protecția exploatării, a speculei și a proprietății private — considerate un produs al spolierii[*13]. Este o organizație concepută special pentru a apăra interesele claselor dominante și pentru a împiedica cu orice preț emanciparea claselor oprimate. Prin monopolul său exclusiv asupra forței fizice coercitive (armată, poliție, tribunale, închisori) și prin monopolizarea proceselor decizionale la nivel politico-birocratic, statul impune de sus-în-jos[*14] o ordine ierarhică. În acest cadru o minoritate privilegiată guvernează majoritatea, menținând astfel structura socială a sistemelor de dominație și exploatare.

Mai mult, anarhiștii susțin că statul este reacționar[*15] și dominator prin însăși formarea sa, nu doar din cauza claselor care îl conduc temporar. De aceea, indiferent dacă îmbracă

forma unei monarhii, a unei republici democratice reprezentative sau a unui regim socialist în care proprietatea este naționalizată, statul rămâne inseparabil de dominație și de logica capitalistă a subordonării. Încercarea de a cuceri statul prin alegeri sau prin revoluție pentru a elimina exploatarea este considerată de anarhiști o contradicție strategică. E ca și cum ai deveni capitalist pentru a desființa munca salariată, deoarece această abordare menține intact modelul de putere autoritar și ierarhic.

Vedem, deci, cum anarhismul este inerent antimodernist, respingând de la început rădăcinile sale organizatorice politice și economice. Prin asta, anarhismul este deschis multor forme de luptă antiautoritară, care pornesc de la cele mai mici comunități la societăți întregi. Această practică revoluționară a fost dintotdeauna opusă centralismului. Ea s-a arătat mai degrabă interesată de lupte într-o formulă inversă: de la periferie spre centru și de jos-în-sus, adică plecând de la luptele și nevoile celor mai oprimate grupuri, fie ele o comunitate sau o clasă socială. De aceea, în ciuda literaturii de specialitate tot mai răspândite, anarhismul nu produce deseori o critică directă la adresa modernității, precum o fac alte curente socialiste. În cuvintele lui Arif Dirlik,

> ***un angajament neclintit față de modernism (o viziune uniliniară asupra istoriei și a bazei sale materiale în progresul industrial și tehnologic), caracteristic marxismului dominant și, cu siguranță, statelor socialiste existente, generează o orbire față de problemele contemporane legate de ecologie, comunitate și alienare, care nu mai pot fi puse pur și simplu pe seama capitalismului, ci sunt produse ale unei culturi moderne din care face parte și marxismul.***

După cum putem deduce, prin ignorarea nevoilor reale a comunităților, statele socialiste nu au făcut decât să reproducă mare parte din modernitate, participând activ la urbanizare, industrializare, distrugere ecologică și multe altele. Dar asta este un alt subiect, pe care nu-l vom aborda în numărul de față.

Revoluții politice și revoluții sociale

Antimodernismul anarhismului duce și la crearea unei diferențe în înțelegerea a ce este o revoluție. Diferența este între politic și social. Dacă o revoluție politică reproduce modernitatea, cea de-a doua se opune acesteia, propunând alte forme de organizare socială. Dar ce este o revoluție, din moment ce tema centrală a acestui număr al revistei noastre sunt revoluțiile din trecut?

> ***O revoluție este un moment insurecțional în care puterea unei clase conducătoare este zdrobită și răsturnată de masele populare. În cultura populară, răsturnarea unei dictaturi și înlocuirea ei cu o democrație burgheză poate fi concepută drept o revoluție. Însă, pentru anarhiști, aceasta este doar o revoluție politică: un grup de stăpâni este înlocuit cu altul, iar sistemul de producție și statul rămân intacte. Anarho-comuniștii urmăresc o revoluție socială.***[11]

11. Tommy Lawson, *Foundational Concepts of the Specific Anarchist Organisation*.

***11 Fetișizarea** este procesul prin care un obiect, o idee sau o trăsătură capătă o valoare simbolică ori erotică exagerată, devenind un centru obsesiv de fascinație, venerație sau dorință sexuală.

***12 Felipe Corrêa** este un sociolog, politolog, istoric și militant anarhist brazilian, recunoscut ca unul dintre principalii teoreticieni contemporani ai *especifismo*. Membru al organizației *Coordenação Anarquista Brasileira* (CAB) și cercetător la *Instituto de Teoria e História Anarquista* (ITHA), a publicat numeroase lucrări despre teoria, strategia și istoria mișcării anarhiste din America Latină și la nivel global, printre care *Bandeira Negra: Rediscutindo o Anarquismo* și *Anarquismo e Poder Político*. Activitatea sa se concentrează pe inserția socială a anarhiștilor în mișcările populare și sindicale.

***13 Spolierea** reprezintă deposedarea abuzivă, prin forță, fraudă sau exploatare sistematică, a unei persoane ori colectivități de bunurile sau drepturile sale.

***14** Scriem termenii „de sus în jos" și „de jos în sus" cu cratimă („sus-în-jos" și „jos-în-sus") pentru a evidenția nu doar faptul că aceștia funcționează drept concepte de sine stătătoare, ci și modurile distincte în care sunt gândite și aplicate politicile socio-economice. Veți întâlni aceste noțiuni pe parcursul întregului număr, plasate în contexte revoluționare diferite, conturând felul în care diversele curente socialiste își concep acțiunea politică. Pe scurt, abordarea de jos-în-sus desemnează, de regulă, orientările libertare și antiautoritare, în timp ce perspectiva de sus-în-jos le definește pe cele etatiste și autoritare.

***15** Reacționar desemnează o atitudine, ideologie sau persoană care se opune radical progresului social și schimbărilor politice, insistând pentru revenirea la o ordine tradițională, autoritară sau depășită istoric.

Revoluția socială este un proces istoric de durată prin care clasele oprimate își dezvoltă forța socială și conștiința politică până la punctul în care pot înlocui structurile de dominație existente. Ea reprezintă o transformare structurală de lungă durată a societății, rezultată din organizare, luptă continuă și maturizare politică.

În această perspectivă, revoluția implică abolirea statului, a capitalismului și a proprietății private sau de stat asupra mijloacelor de producție, deschizând calea către o societate socialistă libertară bazată pe autogestiune, solidaritate și egalitate. Este un proces internațional, nu limitat la un cadru național, și urmărește înlocuirea sistemelor de exploatare cu o organizare socială construită de jos-în-sus.

Rezultatul dorit este acela al creării unor federații de comunități libere și autogestionate, în care deciziile sunt luate direct de producători și membri ai societății, înlocuind autoritatea centralizată cu cooperarea și organizarea democratică directă.

În eseul său ***Teoretizarea experienței istorice***, istoricul și teoreticianul marxist-libertar spaniol Agustín Guillamón examinează modul în care mișcările revoluționare ale proletariatului își înțeleg și își teoretizează propriile lupte din trecut pentru a-și orienta acțiunea prezentă și viitoare.

Punctul central al argumentației sale este că teoria revoluționară nu este o construcție abstractă, elaborată în afara clasei muncitoare de către intelectuali, partide sau avangarde, ci reprezintă însăși expresia conștientă a experiențelor istorice reale ale proletariatului. Guillamón susține că fiecare mare val revoluționar produce forme noi de autoorganizare (consilii muncitorești, comitete, miliții) și lecții practice. Însă totodată se lovește de limite istorice și de fenomene de contrarevoluție (stalinismul, fascismul, democrația burgheză sau birocratizarea sindicatelor și a organizațiilor revoluționare).

Prin urmare, teoretizarea acestor experiențe istorice implică în mod necesar o critică radicală a eșecurilor și a limitărilor trecutului, refuzând mistificarea sau repetarea mecanică a vechilor rețete organizaționale. Guillamón avertizează împotriva transformării experiențelor istorice în dogme ideologice sau simple obiecte de studiu academic. Rolul istoriografiei militante, ne spune acesta, este de a demistifica narațiunile oficiale ale învingătorilor și de a extrage învățămintele critice care permit proletariatului să depășească formele trecute și să-și inventeze propriile instrumente de emancipare în prezent.

O scurtă incursiune în istoria ideilor și practicilor antiautoritare

Din Antichitate până în secolul al XIX-lea

Deși anarhismul s-a cristalizat ca mișcare socială și muncitorească abia în secolul al XIX-lea, aspirația către libertate, respingerea autorității și căutarea unor forme de organizare socială bazate pe cooperare și ajutor reciproc au o lungă genealogie istorică. Aceste idei și practici s-au manifestat în contexte culturale și istorice diverse, de la filosofiile antice din Grecia și China până la comunitățile autonome și mișcările de rezistență din societățile coloniale.

În Antichitate, în ciuda autoritarismului generalizat al epocii, s-au dezvoltat mai multe tradiții filosofice care au contestat necesitatea guvernării. În China secolului al VI-lea î.e.n., taoiștii sunt considerați primii care au exprimat idei antiautoritare. Într-o societate care devenea tot mai centralizată, unde confucianiștii susțineau crearea unei ierarhii sociale puternice, taoiștii respingeau guvernarea și credeau că oamenii pot trăi în armonie în mod natural și spontan. Principiul central al filosofiei lor era non-interferența, sau ***wu-wei***, conform căreia „lumea este condusă prin a lăsa lucrurile să-și urmeze cursul firesc". Un reprezentant important al acestei filosofii a fost Lao Țî.

În filosofia greacă, Aristip din Cirene a manifestat o aversiune explicită față de stat, iar Antifon a susținut independența individuală. Zenon din Citium, fondatorul stoicismului, a formulat prima chemare clară la o societate fără constrângere exterioară, considerând

impulsul moral al individului drept singurul ghid necesar.

În Evul Mediu și la începutul erei moderne, protestul împotriva autorității s-a regăsit adesea în rândul comunităților religioase și eretice. Carpocrates, din școala gnostică din Egipt, a predicat o formă de comunalizare a bunurilor. Mai târziu, secte precum Frații și Surorile Duhului Liber, libertinii din Anvers și Peter Chelčický în Boemia au îmbrățișat viața comunală și au realizat experimente „comuniste". Totodată, acestea au promovat o conduită nonviolentă în afara legilor statale. Catarii, cea mai influentă sectă eretică, s-au opus războaielor și au încercat să trăiască o viață liberă de autoritatea religioasă, unii dintre ei respingând căsătoria și practicând vegetarianismul. În India, mișcarea Bhakti a contestat instituțiile religioase, autoritatea brahmanilor și ierarhiile de castă. Încă din secolul al XII-lea, Basava a construit în Karnataka o comunitate egalitară, deschisă tuturor, dincolo de gen, castă sau clasă socială. Câteva secole mai târziu, poetul mistic Kabir a criticat și el autoritatea brahmanismului, promovând o spiritualitate nemijlocită de preoți.

Odată cu Renașterea, François Rabelais, prin deviza „Fă ce-ți place" din Abația Thélème, și Étienne de La Boëtie, prin celebrul ***Discurs asupra servituții voluntare***, au pus bazele criticii libere și ale viitorului socialism libertar.

În Americi, în perioada aceasta s-au concretizat tot mai mult formele de rezistență colectivă împotriva dominației coloniale. Comunitățile de maroni (***maroons),*** sclavi evadați, au pus bazele unor așezări autonome, autoguvernate. Unul dintre cele mai cunoscute exemple în acest sens este Quilombo dos Palmares, din Brazilia, unde timp de aproape un secol (1605–1694), mii de oameni au trăit într-o economie comunală, fără guvernarea impusă de un stăpân sau de statul colonial. O figură importantă asociată luptei de eliberare din această perioadă este **Zumbi dos Palmares**.

Și în Europa, secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au marcat trecerea la acțiuni practice, dar și formulări teoretice mai clare. Acestea au fost însă posibile prin eforturile de rezistență cotidiană anterioare, precum revoltele împotriva împrejmuirii (***enclosure***) pământurilor comunale, organizate de țărani, femei sărace, văduve. Ulterior, în timpul Revoluției Engleze din 1649, mișcarea Diggers a încercat să recupereze pământul prin acțiune directă, în timp ce gânditori precum P. C. Plockboy, John Bellers și Robert Wallace au conceput proiecte de socialism voluntar bazat pe asociații libere. În Franța, Diderot și Edmund Burke au analizat critic statismul, iar Sylvain Maréchal, în ***Manifestul egalilor***, a lansat apelul radical împotriva ierarhiilor sociale. Deși izbucnirea Revoluției Franceze din 1789 a eșuat într-o nouă autoritate centralizată, grupuri populare precum Enragés, conduse de Jacques Roux și Jean Varlet, au menținut spiritul acțiunii directe.

Un moment esențial în istoria globală a luptelor de emancipare îl constituie **Revoluția Haitiană** (1791–1804), prima revoluție de succes a unei populații de sclavi, care s-au eliberat de sub dominația colonială, abolind sclavia și întemeind o republică. În anii anteriori revoluției, au existat forme de rezistență împotriva sistemului brutal de exploatare, precum: ritualuri subversive, cântece, greve, fuga sclavilor și uneori revolte violente. Toate acestea s-au intensificat pe 21 august 1791, în timpul unei revolte bine coordonate și pregătite din timp, care a durat aproximativ trei săptămâni, timp în care sclavii din regiunea Le Cap au distrus mai multe plantații și i-au ucis pe cei care se considerau stăpânii lor. Printre acești revoluționari s-a numărat și Toussaint Bréda, ulterior cunoscut sub numele **Toussaint L'Ouverture**. El a rămas cunoscut drept una dintre figurile majore ale revoluției, datorită tacticilor sale de luptă, care l-au ajutat să înfrângă armatele franceze, spaniole și britanice.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea au apărut primele teorii sistematice de organizare a unei societăți fără stat. În Anglia anului 1793, William Godwin a publicat lucrarea ***An Enquiry Concerning Political Justice***, prima analiză sistematică a antietatismului, demonstrând corupția statului și propunând o societate descentralizată bazată pe rațiune, educație și echitate. În mod paralel, în Germania, Adam

Weishaupt a privit statul ca pe o etapă tranzitorie ce trebuie depășită prin educație și asociații voluntare.

În perioada aceasta, în Coreea, Ciong Iak-iong (Jeong Jak-yong) (1760-1833) și Cioe Ce-u (Ch`oe Cheun) (1824-1864) sunt considerați adesea promotorii unei variante „brute" de anarho-comunism. Iak-iong milita pentru crearea unui sistem comunal de lucru al pământului („sistemul de pământ sătesc") unde ar fi depășite diferențele dintre cei bogați și cei săraci. Ce-u avea o abordare mai degrabă filosofică și umanistă, susținând că toate ființele sunt egale. De altfel, a fost și executat pentru că ideile acestea deranjau ordinea feudală. Moștenirea lor a fost dusă mai departe însă prin Revoluția Țărănească Donghak din 1894, despre care am scris și noi în secțiunea dedicată istoriei anarhismului din Asia.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, figuri ale socialismul utopic european — reprezentat de Robert Owen, **Charles Fourier**[*16] și William Thompson — au teoretizat idealul comunităților armonioase și al comunismului voluntar, construite în afara structurilor opresive ale statului. În Statele Unite s-a dezvoltat mutualismul individualist american, inițiat de Josiah Warren prin experimentul magazinului Time Store din 1827 și gazeta ***The Peaceful Revolutionist*** din 1833, idei continuate de Lysander Spooner, William B. Greene, Ezra Heywood și Benjamin R. Tucker, editorul revistei ***Liberty***. Această direcție a fost completată de contribuția etică a curentului aboliționist din Noua Anglie, condus de Henry David Thoreau, autorul eseului ***Despre datoria nesupunerii civice***, Ralph Waldo Emerson și William Lloyd Garrison.

Desigur, am dori să clarificăm că cele expuse în această secțiune sunt doar o foarte succintă trecere printr-o istorie mult mai complexă și mai globală a ideilor pe care, astăzi, le-am putea numi ca fiind antiautoritare. Dar am dorit să arătăm că acestea există de când pot fi urmărite dovezile istorice.

Mutualism, Proudhon și Revoluțiile din 1848

Termenul „anarhist" a fost folosit inițial ca o insultă în timpul Războiului Civil Englez și al Revoluției Franceze. Termenul de „anarhie" a fost folosit pentru prima oară într-un sens pozitiv de către Coto Paúl în Venezuela anului 1810. Opunându-se celor care asociau în mod denigrator federalismul cu anarhia, Coto Paúl a declarat că aceasta reprezintă tocmai „libertatea care dezleagă lanțurile tiraniei".

Primul care s-a autodeclarat „anarhist" a fost socialistul francez **Pierre-Joseph Proudhon**[*17], în 1840, când a publicat ***Ce este proprietatea?*** și a răspuns simplu că aceasta „este furt". El a supus unei critici necruțătoare autoritatea statală, biserica, proprietatea capitalistă și socialismul autoritar, opunându-le „socialismul integral" bazat pe mutualism, egalitate, acțiune economică directă și principiul federativ.

Totuși, cu un secol înainte de Proudhon, Andō Shōeki, un filosof japonez considerat un precursor al gândirii anarhiste, scria deja că „Clasa de paraziți care trăiește pe seama altora nu este altceva decât o adunătură de hoți". Acesta a denunțat ierarhiile feudale și a susținut egalitatea ființelor umane.

Odată conceptualizate, ideile mutualiste s-au răspândit în Europa și Statele Unite, fiind adoptate de Anselme Bellegarrigue și Élisée Reclus, dar și de Joseph Déjacque, primul care a folosit termenii „anarhism" și „libertar" ca sinonime în 1859. Spre deosebire de Proudhon, Déjacque milita pentru proprietatea comună asupra produselor muncii, distribuția după nevoi și emanciparea femeilor. Acesta susținea răsturnarea violentă a claselor dominante prin insurecții armate, urmată de o perioadă de tranziție bazată pe comune autonome și legislație directă până la dispariția completă a guvernului.

Revoluțiile de la 1848 au reprezentat un moment important în cristalizarea anarhismului și a gândirii libertare, transformând disputa epocii dintr-una pur politică într-un conflict social direct între muncă și capital. Aflat chiar pe baricadele din Paris, Proudhon a sesizat

rapid lipsa unei direcții economice clare a revoltei și a susținut necesitatea unei transformări economice radicale, în locul unei simple schimbări de regim politic.

Din această experiență s-a conturat critica libertară la adresa statului centralizat și a votului universal. Statul era privit ca o structură opresivă prin însăși natura sa, indiferent de ideologia celor aflați la putere. Această concluzie a fost confirmată curând de eșecul celei de-a Doua Republici Franceze și de instaurarea dictaturii lui Napoleon al III-lea. Ca alternativă la proiectele etatiste ale unor socialiști precum **Louis Blanc**[*18], Proudhon a propus descentralizarea, federalismul[*19] și un „socialism de dedesubt". Acesta era bazat pe organizarea spontană a muncitorilor și pe construirea unor instituții autonome de contra-putere chiar în interiorul vechii societăți. Un exemplu concret a fost „Banca Poporului", menită să ofere credit gratuit.

Lecțiile acelor evenimente au fost preluate și aprofundate ulterior de alți teoreticieni ai mișcării. **Mihail Bakunin**[*20] a pledat pentru consilii comunale cu mandate revocabile, pentru preluarea directă a mijloacelor de producție de către muncitori. Dar și pentru autonomia provinciilor față de capitală, spre a preveni mobilizarea populației rurale împotriva revoluției. La rândul său, **Piotr Kropotkin**[*21] a denunțat fascinația față de modelul iacobin[*22] de la 1793, capcana „dictaturii populare" și iluzia reformelor obținute prin alegeri. Astfel, anul 1848 a impus în gândirea libertară nevoia de a „de-iacobiniza" proletariatul, înlocuind reformele impuse de sus-în-jos cu acțiunea directă, autogestiunea și federalismul economic. Aceste principii aveau să fie puse din nou la încercare mai puțin de un sfert de secol mai târziu.

Împotriva Marilor Figuri: pentru o istorie „de dedesubt"

Precum am văzut, ideile antiautoritare se pot regăsi de-a lungul a secole întregi. Dar de la istoria ideilor antiautoritare până la istoria anarhismului ca mișcare de sine stătătoare mai sunt câțiva pași importanți.

Istoria anarhismului în concepția lui Felipe Corrêa trebuie să fie într-o opoziție metodologică cu istoriografia tradițională centrată pe „Marile Figuri" sau pe „cei șapte înțelepți" ai anarhismului (Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin, Kropotkin, Tucker, Tolstoi). El denunță faptul că studiile de referință clasice au privit anarhismul de sus-în-jos, reducând o mișcare socială uriașă la scrierile câtorva teoreticieni individuali, de cele mai multe ori europeni.

Prin aplicarea criteriilor sale riguroase, autorul exclude din panteonul anarhismului figuri istorice care au fost clasificate eronat ca atare doar din cauza antiestatismului sau individualismului lor: — **William Godwin** este exclus deoarece îi lipsește o perspectivă de clasă și o propunere socialistă, bazându-se pe un raționalism etic individual. — **Max Stirner** este exclus din cauza

[*16] **Charles Fourier** (1772–1837), filosof și ideolog socialist „critico-utopic", creatorul noțiunii de falanster, o unitate de organizare complexă, socio-economică, a unei comunități denumită falangă, prezentându-se sub forma unei clădiri cu o arhitectură specială, putând găzdui până la 400 de familii, implantată în mijlocul unui domeniu de 400 de hectare; locuitorii falansterului, membrii comunității, participă la o activitate economică comună. Ideile lui Fourier s-au răspândit până și la noi, unde Teodor Diamant a întemeiat, la Scăieni, un așa-zis falanster (cf. I. Cojocaru, Z. Ornea, ***Falansterul de la Scăieni***, București: Editura Politică, 1966).

[*17] **Pierre-Joseph Proudhon** (1809–1865) a fost un filosof, economist și teoretician politic francez, considerat unul dintre fondatorii anarhismului. Este celebru pentru afirmația „Proprietatea este un furt", criticând inegalitățile economice și proprietatea privată. Susținător al mutualismului, o formă de organizare socială bazată pe cooperare și schimb echitabil între indivizi liberi, Proudhon a influențat gândirea socialistă și anarhistă din secolul al XIX-lea, respingând atât capitalismul, cât și autoritarismul statului. Ideile sale au inspirat mișcări muncitorești și reforme sociale, punând accent pe autonomie, federalism și dreptatea socială în organizarea societății moderne.

[*18] **Louis Blanc** (1811–1882), jurnalist și istoric, om politic, ideile lui au avut o influență considerabilă asupra dezvoltării socialismului în Franța. Este autorul celebrei formule „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi".

[*19] **Federalismul** (conceptual) este o trăsătură esențială a anarhismului, propunând o organizare de jos-în-sus, bazată pe cooperare voluntară și responsabilitate colectivă. În

acest model, grupurile autonome formează federații fără ca nivelurile superioare să dețină putere executivă asupra celor inferioare. Spre deosebire de centralism, care concentrează decizia și reproduce inegalități, federalismul încurajează inițiativa, egalitatea și controlul direct al muncitorilor asupra producției. Practicat în organizații ca Internaționala I, federalismul reprezintă „socialismul de jos", o alternativă revoluționară la structurile ierarhice ale capitalismului și statului.

***20 Mihail Bakunin** (1814–1876) a fost un filosof, revoluționar și teoretician politic rus, considerat unul dintre fondatorii anarhismului modern. A criticat puternic statul, autoritatea politică și religia organizată, susținând libertatea individuală și organizarea voluntară a societății. A participat la mișcările revoluționare europene din 1848 și a petrecut ani în închisori și exil. Bakunin s-a aflat în conflict intelectual cu Karl Marx, respingând ideea unui stat socialist de tranziție. El promova federalismul, autogestiunea muncitorilor și acțiunea revoluționară directă. Gândirea sa a influențat puternic mișcările anarhiste, sindicaliste și libertare din întreaga lume.

21 Piotr Kropotkin** (1842–1921) a fost un teoretician fundamental al anarhismului clasic. Originar din nobilimea rusă, a renunțat la privilegii și avere pentru a se dedica cauzei revoluționare, făcând parte din „cercul Ceaikovski" înainte de a se alătura Asociației Internaționale a Muncitorilor în 1872. Ca om de știință și geograf, a participat la expediții riguroase, experiență ce i-a permis să formuleze teoria întrajutorării, care vede sociabilitatea și cooperarea ca factori esențiali ai evoluției, contrazicând astfel darwinismul social. În lucrări precum ***Cucerirea pâinii, Kropotkin a promovat comunismul libertar, vizând o societate fără stat, bazată pe înțelegeri libere și distribuirea bunurilor după nevoi. Viața sa a fost marcată de arestări, exil și o integritate morală care i-a atras renumele de „sfânt" al anarhiei. El a definit anarhismul ca o metodologie științifică aplicată vieții sociale, rămânând o figură centrală a rezistenței antiautoritare până la moartea sa.

22 Iacobinismul** este o doctrină politică radicală asociată cu Clubul Iacobinilor din timpul Revoluției Franceze. Promova republica, egalitatea și centralizarea puterii. În discursul mainstream, iacobinii sunt considerați adesea subiectul revoluționar din perioada respectivă. Sub conducerea lui Maximilien Robespierre, aceștia au instaurat Teroarea, folosind măsuri extreme pentru apărarea revoluției. Daniel Guérin propune o perspectivă asupra Revoluției Franceze „deziacobinizate" pe care o citește ca revoluție burgheză, care conținea semințele unei revoluții proletare. El susține că marxiștii au subestimat adesea caracterul libertar al acestei revoluții (organizarea de jos-în-sus și democrația directă realizată de ***sans-culottes), pe când anarhiștii i-au idealizat potențialul emancipator. Dar evenimentul în sine reprezintă originea a două dintre curentele socialiste dezvoltate mai mult în secolul al XX-lea: un curent iacobin, autoritar și un curent libertar.

individualismului său radical și utilitarist („egoismul"), care se plasează deasupra claselor sociale și nu oferă nicio construcție socialistă sau colectivă. — **Lev Tolstoi** și **Mahatma Gandhi** sunt excluși din cauza fundamentelor lor metafizico-religioase, a respingerii luptei de clasă și a ridicării non-violenței la rang de principiu absolut. — **Josiah Warren** și **Benjamin Tucker** sunt încadrați în tradiția individualistă nesocialistă. — Chiar și Pierre-Joseph Proudhon este definit ca un teoretician „pre-anarhist" sau „părinte al anarhismului". Deși ideile sale mutualiste au fost esențiale, ambiguitățile sale privind Statul, reformismul și concilierea de clasă îl plasează la granița ideologiei, anarhismul propriu-zis născându-se din radicalizarea ideilor sale.

Marii teoreticieni libertari precum Bakunin sau Kropotkin rămân repere fundamentale, însă autorul subliniază că ideile lor nu au fost invenții individuale izolate, ci sistematizări ale experiențelor și aspirațiilor practice care germinau deja în rândul maselor populare.

În locul unei istorii a ideilor izolate și a marilor gânditori, Corrêa propune o istorie bazată pe metodologia „noii istorii a muncii" și pe „istoria văzută de dedesubt. „Noua istorie a muncii" (***New Labor History***) este un curent istoriografic apărut în anii 1960–1970 (reprezentat de istorici precum E.P. Thompson, Herbert Gutman și David Montgomery), care a reorientat cercetarea de la istoria instituțională a sindicatelor și a mișcărilor politice către analiza de jos-în-sus (***history from below***) a experienței cotidiene, a culturii și a agentivității muncitorilor. Metodologic, această abordare tratează clasa socială ca o construcție culturală și relațională (nu doar ca o categorie pur economică), integrează perspectivele de gen, rasă și munca neremunerată sau informală și valorifică surse neconvenționale (istorie orală, egodocumente, folclor, arhive judiciare) prin instrumente împrumutate din antropologie și sociologie; ulterior, direcția a fost extinsă transnațional de „istoria globală a muncii". Prin urmare, anarhismul este înțeles ca fiind, prin excelență, o ideologie a claselor dominate (muncitori urbani, rurali, țărani, populații precarizate și marginalizate etc.).

Istoria anarhismului este centrată pe mișcările sociale și pe ceea ce autorul numește „vectorii sociali" ai anarhismului. Cel mai important vector social prin care anarhismul s-a exprimat istoric a fost sindicalismul cu intenție revoluționară, care

cuprinde anarho-sindicalismul și sindicalismul revoluționar. A separa anarhismul de mișcările de masă, de ligile țărănești, de greve, de școlile populare, de gazetele muncitorești și de luptele concrete ale claselor subalterne înseamnă, în viziunea lui Corrêa, a-i răpi tocmai substanța sa istorică reală. Anarhismul a trăit și s-a dezvoltat în măsura în care a reușit să transforme capacitatea de realizare a claselor dominate într-o forță socială reală capabilă să înfrunte puterea dominatoare și să prefigureze autogestionarea.

Felipe Corrêa concepe istoria anarhismului pe baza noțiunilor de totalitate și interdependență sferică. El folosește o teorie a interdependenței sferelor sociale (economică, politico-juridico-militară și cultural-ideologică), argumentând că anarhismul nu poate fi redus doar la o dimensiune economică sau doar la o luptă politică. Istoria anarhismului este istoria unei ideologii coerente care articulează o critică integrată a dominației, o propunere de autogestionare generalizată a societății și o strategie de transformare socială revoluționară.

De asemenea, istoricitatea anarhismului la Corrêa nu poate fi separată de noțiunea de lungă durată și de extinderea sa globală. Autorul critică dur eurocentrismul istoriografiei tradiționale, care a redus anarhismul la câteva țări din Europa Occidentală (Franța, Spania, Italia) și la Statele Unite, declarând de multe ori că anarhismul „a murit" în 1939 odată cu înfrângerea din Spania. Corrêa demonstrează că istoria anarhismului este una cu adevărat mondială și neîntreruptă, în care episoadele și mișcările din America Latină, Asia (China, Japonia, Coreea, Manchuria) și Africa au avut o centralitate egală și un impact masiv de lungă durată.

Periodizare

Felipe Corrêa înlocuiește „mitul celor cinci mari momente" din istoria anarhismului cu o istorie descrisă prin cinci valuri. El respinge ferm abordările aistorice care prezintă anarhismul ca pe o tendință eternă, imemorială, a umanității de a lupta împotriva opresiunii. În viziunea autorului, anarhismul nu a existat dintotdeauna. El este un fenomen social și istoric bine definit. Corrêa plasează nașterea anarhismului într-un moment istoric foarte precis: a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai exact începând cu anul 1868, în cadrul Asociației Internaționale a Muncitorilor și al fondării Alianței Democrației Socialiste[*23] de către Mihail Bakunin.

Autorul respinge deopotrivă încadrarea anarhismului ca fenomen al secolului al XVIII-lea. După cum am văzut deja, chiar dacă termeni precum „anarhist" sau „anarhie" au fost folosiți încă din secolul al XVII-lea, ei aveau o conotație pur peiorativă și de descalificare politică. De asemenea, simpla utilizare a cuvântului în sens pozitiv de către Pierre-Joseph Proudhon în 1840 nu marchează încă apariția unei ideologii revoluționare de masă. Pentru Corrêa, anarhismul s-a consolidat pe deplin odată cu scindarea Internaționalei și Congresul de la Saint-Imier din 1872, prelungindu-se neîntrerupt până în prezent.

Deși anarhismul are o istorie bogată și globală din 1868 până în prezent, acesta este redus adesea la cinci momente considerate cele mai mari repere ale sale: cazul Haymarket, cu mobilizările de 1 mai și moartea martirilor de la Chicago (1886–1887), fondarea Confédération Générale du Travail (1895) în Franța, Revolta marinarilor de la Kronstadt (1921), Revoluția Spaniolă (1936–1939) și revoltele franceze din Mai 1968.

[*23] Alianța Internațională a Democrației Socialiste, a fost o organizație revoluționară fondată la Geneva în 1868 de Mihail Bakunin. Creată inițial ca o rețea secretă, dar având și o ramură publică ce a solicitat afilierea la Internaționala I, Alianța promova ateismul, egalitatea deplină a claselor și sexelor, colectivizarea pământului și a mijloacelor de producție, precum și abolirea imediată a statului în favoarea unei federații libere de comune. Considerată de Marx un instrument conspirativ menit să preia controlul asupra Internaționalei, Alianța a devenit epicentrul rupturii istorice dintre marxiști și anarhiști la Congresul de la Haga din 1872.

Acestor cinci episoade singulare Corrêa le contrapune o istorie care a avut fluxuri și refluxuri, ce poate fi descrisă prin cinci valuri:

Primul val (1868–1894) marchează constituirea anarhismului ca ideologie și mișcare distinctă în contextul Internaționalei I și al Alianței Democrației Socialiste. Este perioada în care anarhismul se extinde rapid pe mai multe continente (Europa, Americi, Africa de Nord) și se consolidează în jurul strategiilor colectiviste și al primelor forme de sindicalism revoluționar.

Al doilea val (1895–1923) reprezintă perioada de apogeu global și de masă al mișcării. Anarhismul devine o forță politică dominantă în sindicatele și mișcările muncitorești și țărănești din numeroase țări (precum Spania, Franța, Argentina, Brazilia, Mexic, China, Japonia sau Ucraina), culminând cu participarea majoră în Revoluția Mexicană, Revoluția Rusă și mișcarea mahnovistă.

Al treilea val (1924–1949) este o etapă de reorganizare strategică și confruntare directă cu fascismul, capitalismul și stalinismul. Punctul culminant îl constituie Revoluția Spaniolă (1936–1939), unde anarho-sindicalismul (CNT-FAI) implementează autogestiunea la scară largă, alături de mișcări semnificative în Manciuria și Bulgaria.

Al patrulea val (1950–1989) se prezintă contrar tezelor care decretau sfârșitul anarhismului în 1939. Mișcarea supraviețuiește și se revitalizează în contextul Războiului Rece, al luptelor anticoloniale și al Noii Stângi. Anarhiștii participă activ la revoltele din Mai 1968, la rezistența împotriva dictaturilor din America Latină (ex. FAU în Uruguay) și la mișcările de contracultură.

Al cincilea val (1990–prezent) începe odată cu prăbușirea blocului sovietic și ascensiunea globalizării neoliberale. Caracterizat prin utilizarea internetului pentru articulare internațională, acest val aduce o renaștere a organizațiilor anarhiste specifice și o implicare activă în mișcările alterglobalizare, ecologiste, feministe și antirasiste pe toate cele cinci continente.

Motivul pentru care autorul alege această periodizare este de ordin metodologic și analitic. Definițiile aistorice sau prea largi — cum ar fi cele care definesc anarhismul drept simplă „luptă împotriva autorității" sau „antietatism" — sunt atât de vagi încât devin analitic nefolositoare. O astfel de abordare laxă ar obliga cercetătorul să-i includă printre anarhiști pe Lao Țî, Isus Hristos, anababtiști, dar și pe Karl Marx, Iosif Stalin sau chiar pe liberalii radicali („anarho-capitaliști"), de vreme ce toți aceștia au negat, teoretic sau într-un viitor utopic, statul. Delimitarea anarhismului ca o ideologie socialistă și revoluționară născută în secolul al XIX-lea leagă în mod necesar fenomenul de un context istoric concret: dezvoltarea capitalismului industrial, consolidarea statului-național modern și structurarea mișcării muncitorești.

*

Noi ne vom baza pe această periodizare atât în numărul de față, cât și în cel dedicat revoluțiilor și altor experimente libertare de după 1949. Dar vom încerca să ținem cont de ele și atunci când vom schița o istorie a anarhismului autohton. Toate aceste vor fi dezvoltate în numerele 3, 4 și 5 ale revistei noastre.

PRIMUL VAL (1868–1894)

Acest prim val, deși mai puțin studiat în raport cu etapele ulterioare, a fost marcat de primele încercări armate și comunitare de a transpune federalismul radical în practică. În 1871 are loc Comuna din Paris, prima oară în istorie când un oraș este sub controlul direct al muncitorilor. Atunci, timp de mai multe luni, s-a încercat implementarea mai multor politici sociale și economice socialiste.

În Spania anului 1873, au izbucnit Revoltele Cantonale, în cadrul cărora anarhiștii s-au implicat în orașe precum Granada, Sevilla, Málaga și Alcoi, încercând să creeze autonomia locală și federațiile de cantoane.

Tot în acest interval, dincolo de spațiul european, anarhiștii și-au pus amprenta asupra revoltei populației kanak, desfășurată în 1878 în Noua Caledonie, în contextul rezistenței anticoloniale locale.

La limita superioară a acestui prim val se situează și mobilizările legate de cazul Haymarket și de primele manifestări de Întâi Mai din 1886–1887, care au dus la execuția Martirilor din Chicago și au pus bazele solidarității muncitorești internaționale. Dar, pentru a putea înțelege acești ultimi ani ai primului val, vom prezenta și ceea ce cunoaștem drept „propaganda prin fapt", o schimbare de tactică a anarhiștilor, decisă la începutul anilor 1880.

Pe lângă aceste evenimente pe care le vom descoperi împreună în paginile următoare, vom include și câteva experimente din vecinătatea României, întrucât ecourile Comunei din Paris au răsunat până în teritoriile pe atunci periferice ale Imperiilor Otoman și Rus.

1871: Comuna din Paris

> ***Nu doresc să mă apăr, nu doresc să fiu apărată. Aparţin în întregime revoluţiei sociale şi declar că îmi asum întreaga responsabilitate pentru toate acţiunile mele. O accept pe deplin şi fără rezerve.***
>
> ***— Louise Michel, În apărarea Comunei.***

Comuna din Paris este astăzi unul dintre cele mai cunoscute evenimente din istoria revoluțiilor socialiste, fiind revendicată atât de marxiști, cât și de anarhiști ca un model de organizare. Privind în trecut, spre modul în care a prins viață și s-a derulat Comuna, este important să admirăm potențialul emancipator al acestui moment, fără a ajunge a-l idealiza.

Aceasta nu a apărut peste noapte, ci în fervoarea organizării revoluționare din perioada respectivă. Precum am văzut în capitolul dedicat

metodologiei, Revoluția din 1848 și-a lăsat amprenta asupra idealurilor socialiste. De asemenea, organizarea muncitorească era în ascensiune, odată cu apariția Primei Internaționale în 1864. De altfel, cu doar câteva luni în urmă, începuse Comuna din Lyon (1870–1871), o mișcare revoluționară condusă de republicani, anarhiști și socialiști. Aceștia au stabilit un guvern autonom după prăbușirea celui de-al Doilea Imperiu Francez. Influențată de Mihail Bakunin, mișcarea a promovat o federație de municipalități, fiind suprimată de forțele guvernamentale.

Numele de ***comună*** provine de fapt din timpul Revoluției Franceze (1789), când a fost stabilită Comuna insurgenților din Paris, despre care Kropotkin scria:

> ***Se pare că poporul francez a înțeles această necesitate extrem de bine, iar elementul nou, introdus în viața Franței încă de la primele revolte, a fost Comuna populară. Centralizarea guvernamentală a venit mai târziu, dar Revoluția a început prin crearea Comunei — autonomă într-o măsură foarte mare — și, prin această instituție, a dobândit, după cum vom vedea, o putere imensă.***

Această comună a fost „sufletul" revoluției care l-a detronat pe rege, iar distrugerea sa – aproape doi ani mai târziu – a însemnat și sfârșitul revoluției, pe măsură ce un guvern centralizat a început să se formeze. **Daniel Guérin**[*1] vede în Comuna din 1871 o moștenire a acestei tradiții de organizare radicală din 1789.

Cronologia evenimentelor

Începuturile Comunei pot fi descoperite în tensiunilor sociale acumulate de-a lungul a zeci de ani, care au explodat sub presiunea unui război dezastruos împotriva Prusiei și a unei foamete crunte. Totul a început să se precipite în ianuarie 1870, când uciderea jurnalistului republican Victor Noir de către vărul împăratului a scos pe străzile Parisului peste 100.000 de oameni, într-o demonstrație de forță fără precedent împotriva celui de-al Doilea Imperiu.

Regimul lui Napoleon al III-lea a intrat într-un declin accelerat după declararea războiului împotriva Prusiei pe 19 iulie 1870. Vara acelui an a fost marcată de o serie de înfrângeri militare umilitoare, culminând cu capitularea de la Sedan pe 2 septembrie 1870. Vestea acestui dezastru a ajuns la Paris pe 4 septembrie, declanșând o insurecție imediată: muncitorii au invadat sediul legislativului, forțând proclamarea celei de-a Treia Republici și instaurarea unui Guvern al Apărării Naționale. Însă noua republică a fost atacată de armatele prusace, care au ținut Parisul sub asediu timp de patru luni.

În această perioadă, nemulțumirea populară a crescut pe măsură ce populația suferea de o foamete cruntă, iar zvonurile despre capitularea guvernului deveneau tot mai insistente. Pe 31 octombrie 1870, o primă revoltă majoră condusă de **Louis Auguste Blanqui**[*2] a reușit să ocupe temporar primăria, protestând împotriva negocierilor cu prusacii. Represiunea nu a întârziat să apară, iar pe 22 ianuarie 1871, o altă demonstrație a fost întâmpinată cu focuri de armă de către Garda

[*1] **Daniel Guérin** (1904–1988) a fost un prestigios istoric francez al anarhismului și un militant dedicat luptei împotriva capitalismului, fascismului și imperialismului. Parcursul său ideologic a început în organizații socialiste, a continuat cu troțkismul anti-stalinist, iar din anii 1950 s-a orientat decisiv spre anarhism. Valul revoluționar din 1968 i-a consolidat viziunea asupra socialismului libertar, implicându-se activ în grupuri de orientare comunist-libertară. Printre lucrările sale fundamentale se numără ***Fascismul şi marele capital*** (1936), unde a definit fascismul ca instrument al marii industrii monopoliste, și ***Anarhismul: de la teorie la practică*** (1965). Guérin a analizat relația dintre anarhism și marxism, căutând o sinteză între cele două și pledând pentru un „anarhism constructiv". Dincolo de istoriografie, el a fost un pionier în apărarea drepturilor minorităților sexuale și un critic acerb al represiunii statale, lăsând o operă militantă vastă ce a marcat gândirea politică a secolului al XX-lea. Puteți citi o scurtă biografie a acestuia, intitulată „Daniel Guérin: o operă militantă împotriva capitalismului, fascismului, statului și imperialismului" (Poór Péter) în ***Buletinul Anarhivei*** nr. 2/2024, paginile 36–38.

[*2] **Louis Auguste Blanqui** (1805–1881) a fost un revoluționar socialist francez din secolul al XIX-lea. A petrecut mulți ani în închisoare din cauza convingerilor sale politice și a influențat mișcările revoluționare și socialiste din Franța. Acesta susținea că distrugerea societății burgheze poate să se facă doar într-un mod violent, de către o minoritate, printr-o lovitură de stat. Blanqui a fost implicat în mai multe rebeliuni și a popularizat teoria lipsei de încredere în puterea maselor, care cere acțiuni revoluționare din partea unui grup restrâns de oameni. Ideile sale au inspirat teoria marxist-leninistă a grupului de avangardă.

Mobilă, masacrând muncitori neînarmați chiar înainte ca Parisul să se predea oficial pe 28 ianuarie.

După armistițiu, tensiunile s-au mutat în plan politic. Alegerile din 8 februarie au adus o majoritate conservatoare și monarhistă în Adunarea Națională, care l-a numit pe Adolphe Thiers șef al executivului. Acesta a semnat la Versailles un tratat preliminar de pace dezavantajos, cedând teritorii și acceptând plata unor indemnizații imense, fapt ce a fost perceput de parizieni ca o trădare finală. Pe fondul acestei umilințe, pe 10 martie 1871, Adunarea a adoptat „legea scadențelor", eliminând amânarea plății datoriilor comerciale, o măsură care a aruncat în faliment mii de mici comercianți și artizani, radicalizând și mai mult clasa de mijloc pariziană.

Conștient de pericolul reprezentat de o populație înarmată, guvernul și-a stabilit sediul la Versailles și a încercat să dezarmeze Parisul. Momentul critic a sosit în zorii zilei de 18 martie 1871, când Thiers a trimis trupe pentru a confisca tunurile Gărzii Naționale din Montmartre, tunuri plătite prin subscripție de către parizieni. Populația, avertizată de femei, a blocat înaintarea trupelor, iar soldații au refuzat să tragă, fraternizând cu insurgenții și executându-i pe propriii lor generali.

În fața revoltei totale, guvernul Thiers s-a retras la Versailles, lăsând orașul în mâinile Comitetului Central al Gărzii Naționale. Acesta a organizat rapid alegeri, la care au participat cetățeni din toate cartierele, rezultând un Consiliu Municipal format din șaptezeci de membri, inclusiv numeroși muncitori. Pe 28 martie 1871, în fața unei mulțimi entuziasmate, a fost proclamată oficial Comuna din Paris, un experiment social care dorea să transforme Franța într-o federație de comune libere, bazată pe autonomia absolută și pe emanciparea economică a muncii. În aceeași zi, s-a decretat abolirea „Poliției moralității"[1].

Două zile mai târziu, Comuna a început o serie de reforme radicale: a abolit înrolarea și armata permanentă, declarând Garda Națională singura forță armată permisă, și a anulat plățile chiriilor datorate din octombrie 1870 până în aprilie 1871. De asemenea, cetățenii străini aleși în Consiliu au fost confirmați în funcție sub deviza internaționalismului („steagul Comunei este steagul Republicii Mondiale").

Luna aprilie a adus o accelerare atât a legislației sociale, cât și a conflictului militar. Pe 1 aprilie, s-a stabilit un plafon salarial maxim de 6.000 de franci pe an pentru membrii Comunei. Conflictul deschis cu guvernul lui Thiers a izbucnit pe 2 aprilie, când armata de la Versailles a început asediul și bombardarea oficială a Parisului. În replică, pe 3 aprilie, trupele federate[2] au organizat o mare ofensivă militară spre Versailles, care s-a încheiat însă dezastruos, demoralizând populația pariziană.

Luna mai a fost marcată de tensiuni interne și de colapsul militar iminent. Pe 9 mai, Fortul Issy, un punct strategic de apărare, a căzut în mâinile forțelor guvernamentale. În interiorul Comunei, decizia de a crea un Comitet de Salvare Publică după modelul iacobin din 1793 a provocat o ruptură gravă între majoritatea revoluționară și minoritatea internaționalistă. Această minoritate a publicat pe 15–16 mai un protest prin care anunța retragerea din sesiunile Comunei către administrațiile de arondisment. Totuși, pe 16 mai, în ciuda haosului, Coloana Vendôme a fost dărâmată efectiv.

Sfârșitul tragic a început pe 21 mai 1871, când trupele de la Versailles au pătruns în Paris, declanșând Săptămâna Sângeroasă. Comuna a încetat să mai funcționeze ca un guvern centralizat, membrii săi dispersându-se în cartiere pentru a organiza rezistența pe baricade. Pe 24 mai, în fața înaintării inamicului, comunarzii au executat 47 de ostatici. Luptele au continuat cu o ferocitate extremă,

1. „Poliția moralității" nu a fost o instituție oficială, ci un termen folosit pentru a descrie practicile autorităților și ale unor grupuri de a supraveghea comportamentul public și viața privată în numele normelor morale. Ea se manifesta prin cenzură, control asupra muncii sexuale, sancționarea abaterilor și impunerea valorilor sociale dominante, mai ales în perioada regimurilor conservatoare și autoritare.
2. Trupele federate erau alcătuite din membrii Gărzii Naționale.

Versailles-ul masacrând civilii pe străzi. Experimentul revoluționar s-a încheiat pe 28 mai 1871, când ultimele puncte de rezistență din cimitirul Père Lachaise au fost înfrânte, iar lideri precum Eugène Varlin au fost capturați și executați sumar. Se estimează că represiunea care a urmat a dus la uciderea a mii de oameni și la deportarea a mii de supraviețuitori în Noua Caledonie.

Louise Michel și femeile Comunei

Rolul femeilor în cadrul Comunei din Paris a fost unul fundamental, marcând atât scânteia inițială a insurecției, cât și rezistența disperată de pe ultimele baricade. În dimineața zilei de 18 martie, ele au fost primele care au confruntat trupele trimise să confiște tunurile din Montmartre, „acoperind tunurile cu corpurile lor" și declanșând astfel revolta populară. Prezența lor activă a forțat Comuna să adopte reforme progresiste, precum înființarea de creșe, creșterea salariilor pentru învățătoare până la nivelul celor ale bărbaților și îmbunătățirea accesului fetelor la educație.

Organizarea civilă a fost pilonul central al implicării lor. Elisabeta Dmitrieff, o tânără revoluționară rusă și membră a Internaționalei I, a fost „sufletul" organizației Uniunea Femeilor pentru Apărarea Parisului și Îngrijirea Răniților. Sub influența ei, lozincile comitetelor de vigilență s-au transformat din „republica mondială" în „revoluția socială", punând accent pe transformarea radicală a societății. În cartiere, femei precum Poirier, Excoffons și Blin au condus comitetele de vigilență, în timp ce Mrs. Lemel, din camera sindicală a legătorilor de cărți, a reușit prin „mesele revoluționare" să salveze mii de oameni de la înfometare în timpul asediului.

Femeile au demonstrat o ingeniozitate incredibilă în gestionarea resurselor; de exemplu, Jeanne A. a reușit să înființeze un spital de campanie în Montmartre colectând fonduri direct de la biserici și cetățeni înstăriți. Din punct de vedere economic, asociațiile locale de femei au creat cooperative de muncă pentru a autoorganiza producția în fabricile abandonate. Chiar și muncitoarele sexuale au fost mobilizate pentru a lucra în spitalele de campanie, reflectând dorința de incluziune a noului sistem.

Pe frontul militar, femeile au servit ca ***cantinières*** (muncitoare la cantine), infirmiere și soldați pe toate fronturile Comunei. Sunt cunoscute de atunci Victorine Rouchy, cantinieră a „copiilor pierduți", sau Lachaise, de la batalionul 66. Un moment de important a avut loc în Piața Blanche, unde un detașament de o sută douăzeci de femei, condus de Elisabeta Dmitrieff, a ridicat și a apărat o baricadă împotriva trupelor guvernamentale. Tot Dmitrieff este cea care, sub ploaia de gloanțe, l-a salvat pe Léo Frankel din cartierul Saint-Antoine. Alături de ele, scriitoarea rusă Ana Vasilievna Jaclar s-a remarcat ca o luptătoare pentru cauza comunardă.

În ciuda acestor sacrificii, femeile au rămas marginalizate politic, fiindu-le refuzat dreptul de vot de către autoritățile Comunei. După înfrângerea mișcării, ele au devenit victimele unei campanii de demonizare, fiind inventat mitul ***petroleuses*** (femei care incendiau clădiri) pentru a justifica masacrele comise de forțele de la Versailles. Participarea lor a fost prezentată ca o manifestare haotică și „nefeminină". Cu toate acestea, moștenirea lor rămâne cea a unor „legiuni" de luptătoare care au crezut într-o umanitate liberă, unde fiecare ființă își are locul său.

André Léo[*2] a fost una dintre cele mai lucide și influente voci ale socialismului libertar și ale mutualismului feminist din secolul al XIX-lea. După ce în anii 1860 s-a afirmat ca romancieră și membră activă a Internaționalei I, militând pentru educație integrală[3], asociații muncitorești și egalitatea femeilor, proclamarea Comunei din Paris la 18 martie 1871 i-a oferit cadrul de a-și transpune principiile în acțiune directă. În timpul Comunei, ea a fondat alături de prietena sa, revoluționara rusă Anna Jaclard, ziarul ***La Sociale*** (declarat deschis anarhist și ateu) și a colaborat la ***La Commune*** și ***Le Cri du Peuple***.

Înțelegând pericolul izolării Parisului, Léo a redactat celebrul apel „Către muncitorul de la sate", difuzat cu balonul cu aer cald pentru a-i îndemna pe țărani să se alăture revoluției sub deviza „pământul țăranului, unealta muncitorului, muncă pentru toți". În paralel, a criticat constant sexismul liderilor comunarzi și al Comitetului Salvării Publice, denunțând excluderea femeilor de pe câmpul de luptă și avertizând că o revoluție fără femei este sortită eșecului. Deși susținea pe deplin idealurile federaliste ale Comunei, ea s-a opus ferm metodelor autoritare, cenzurării presei și dezbaterilor secrete ale Consiliului, insistând că mijloacele trebuie să fie în acord cu scopul unei societăți libere. Dincolo de activitatea publicistică, a condus societatea de întrajutorare La Solidarité în arondismentul al XVII-lea și a luptat efectiv pe baricadele din Batignolles în timpul Săptămânii Sângeroase.

Probabil una dintre cele mai cunoscute participante a fost **Louise Michel**[*3]. Deși femeile nu puteau fi alese în Consiliul Comunei, ea nu s-a mulțumit cu un rol secundar în spatele frontului. S-a înrolat în batalionul din Montmartre și a îmbrăcat uniforma Gărzii Naționale, alegând să lupte ca un simplu soldat. Încă de la prima ieșire militară din aprilie 1871, Michel a fost prezentă pe linia întâi, sub focul inamic. Pe parcursul întregului experiment revoluționar, ea a fost pretutindeni: în adunările populare unde însuflețea masele cu discursuri pasionale, în comitetele de supraveghere și, în final, pe baricadele disperate ale Săptămânii Sângeroase.

Când trupele de la Versailles i-au arestat mama, amenințând că o vor executa în locul fiicei sale, Louise Michel nu a ezitat nicio secundă și s-a predat voluntar pentru a o salva pe aceasta. În fața tribunalelor militare, unde mulți alți lideri încercau să-și minimizeze rolul pentru a scăpa de plutonul de execuție, ea a oferit un spectacol de o demnitate sfidătoare. A refuzat să se apere și, într-un act de curaj monumental, a devenit ea însăși acuzatorul regimului. „Dacă mă lăsați să trăiesc, nu voi înceta să strig după răzbunare", le-a spus judecătorilor, cerându-le moartea ca pe un drept pe care îl câștigase pe baricade.

Deși a fost condamnată la deportare în Noua Caledonie, drumul spre exil a reprezentat începutul unei transformări ideologice. Pe parcursul lungii călătorii peste ocean și în timpul anilor petrecuți în colonia penitenciară, reflecția asupra eșecului Comunei și contactul cu alți revoluționari au condus-o către anarhismul politic. A înțeles că problema nu era doar cine deține puterea, ci însăși existența autorității care strivește individul. După cum vom vedea într-o secțiune ulterioară, în exil ea s-a dedicat educării populației locale kanak, demonstrând că solidaritatea ei nu cunoștea granițe de rasă sau geografie.

[*2] **André Léo**, (pseudonimul Léodilei Champseix, 1824–1900) a fost o scriitoare, jurnalistă, feministă și militantă socialistă franceză. Participantă activă la Comuna din Paris din 1871 și membră a Primei Internaționale, ea a susținut emanciparea femeilor, educația laică și asocierea liberă a muncitorilor, colaborând îndeaproape cu anarhiștii și comunarzii exilați în Elveția.

[*3] **Louise Michel** (1830–1905) a fost o militantă comunist-anarhistă franceză și figură emblematică a Comunei din Paris din 1871. Este recunoscută pentru popularizarea steagului negru ca simbol al anarhismului, arborându-l în 1883 în fruntea unei demonstrații a șomerilor. Ca pionieră a anarha-feminismului, a militat pentru drepturile femeilor și educație integrală, considerând egalitatea sexelor fundamentală pentru eliberarea umană. Aceasta a denunțat, totodată, violența împotriva animalelor, iar în timpul Comunei a devenit faimoasă povestea despre cum, în mijlocul baricadelor, ar fi salvat o pisică. A fost arestată repetat pentru activitatea sa revoluționară, fiind condamnată la ani de închisoare. Michel rămâne un simbol al rezistenței și al luptei împotriva opresiunii.

[*4] **Eugène Varlin** (1839–1871) a fost un muncitor și lider socialist francez, membru al Primei Internaționale și participant la Comuna din Paris. A militat pentru drepturile muncitorilor, cooperativism și solidaritate socială. A fost executat după înfrângerea Comunei, devenind un simbol al luptei muncitorești.

3. Despre educația integrală puteți citi în „Paradigma educație integrale" și în „Reflecții anarhiste despre educație – un scurt istoric", ambele în ***Tendințe***, nr. 2, 2026, pp. 17–18 și 38–42.

Participanți români la Comună

Prezența românilor în cadrul Comunei din Paris a fost una destul de numeroasă, aceștia ocupând roluri care au variat de la asistență medicală până la funcții de comandă militară strategică. Participarea lor a fost atât de vizibilă încât a stârnit îngrijorarea guvernului de la Versailles, care a depus chiar o plângere oficială la București în legătură cu acești voluntari.

Medicii români au fost foarte apreciați pentru devotamentul lor, mulți fiind încadrați în unități de elită care aveau misiunea de a hărțui inamicul și de a informa statul-major general despre pozițiile acestuia. Printre aceștia s-au numărat: Constantin Haralambie, care a activat în batalionul de elită al Cercetașilor federați; Ioan Cernătescu, chirurg maior în corpul franc al „Lascarilor", aflat sub comanda lui Ferdinand Janssoule; Mihail P. Georgescu și Alexandru Cociu, ale căror nume au fost elogiate în presa vremii pentru curajul de a aduna răniții de pe străzi sub ploaia de gloanțe în timpul Săptămânii Sângeroase; Doctorul Rojniță, de asemenea menționat pentru activitatea sa în unitățile de elită.

Câțiva români au deținut poziții importante în apărarea orașului. Gioroc a servit drept comandant al fortului de la Issy, un punct strategic vital, în timp ce Greyorok a fost comandantul artileriei de la Montmartre, locul unde a izbucnit insurecția. Pe lângă acești lideri, o listă lungă de voluntari a luptat direct pe baricade, printre care se numără Constantin Cantacuzino, Dimitrie Dobrescu, Nicolae Ursulescu, Adolf Goldstein, C. Manolescu, Dimitrie Ulea și Aristide Pericli.

Importanța rolului jucat de români este confirmată de furia presei reacționare și a oficialilor de la Versailles. Ministrul Jules Simon nota într-o circulară că Parisul se supusese „rușilor, polonezilor și românilor" veniți din toate părțile pentru a susține insurecția. Mai mult, ziarul ***Figaro*** cerea în mod public masacrarea acestora după o judecată sumară, numindu-i disprețuitor „vlahii de fantezie" care au îndrăznit să domine cel mai frumos oraș al lumii alături de alte „canalii cu epoleți".

Măsuri sociale și procese ale emancipării

În viziunea istoricului Iain McKay, Comuna este o confirmare practică a principiilor anarhiste pe care istoria oficială a încercat să le distorsioneze. El susține că ideile care au însuflețit revolta din 1871 (de la asociațiile muncitorești la federalism) își aveau rădăcinile în gândirea lui Pierre-Joseph Proudhon și au fost dezvoltate ulterior de colectiviști precum Mihail Bakunin și **Eugène Varlin**[*3]. McKay subliniază un adevăr incomod pentru marxiști: structura politică a Comunei, bazată pe mandate imperative și delegați revocabili, fusese propusă de mutualiști și anarhiști cu mult timp înainte ca Marx să o salute ca pe o formă „în sfârșit descoperită".

Piotr Kropotkin a considerat Comuna din Paris un moment istoric de o importanță capitală, în care Parisul a îndrăznit să se proclame o entitate autonomă, gata să-și croiască propriul destin social fără a mai aștepta restul țării. Pentru el, „comuna liberă" nu a fost doar o formă de organizare, ci și mediul natural și necesar în care ideile socialismului pot prinde viață, permițând formarea unor federații vaste care să depășească frontierele naționale. Dar multe dintre aceste forme de organizare fuseseră teoretizate deja de către Proudhon.

Influența organizatorică a lui Proudhon

Deși Proudhon încetase din viață cu șase ani înainte de ridicarea baricadelor, ideile sale au oferit o direcție ideologică celui mai numeros grup unitar din cadrul Consiliului Comunei. Influența sa s-a materializat în însăși arhitectura politică a noului regim, care a încercat să înlocuiască „cârmuirea omului de către om" cu o organizare socială bazată pe contracte voluntare și autonomie.

În centrul acestei transformări a stat federalismul, un concept central pentru Proudhon, care vedea viitorul Franței ca pe o confederație de comune libere. ***Declarația către poporul francez*** a Comunei a fost un ecou al scrierilor sale, proclamând autonomia absolută ca singura cale prin care fiecare cetățean își poate exercita deplin aptitudinile de om și muncitor. Această viziune respingea statul ca pe o forță

artificială și opresivă, propunând în schimb o unitate politică izvorâtă din asocierea voluntară a inițiativelor locale și concursul liber al tuturor energiilor individuale. Această filosofie a libertății a dictat și modul în care a fost concepută reprezentarea populară. Aplicând un principiu pe care Proudhon îl susținuse încă de la Revoluția din 1848, Comuna a instituit mandatul imperativ, transformându-i pe aleși în simpli delegați responsabili în fața alegătorilor și revocabili în orice moment. Pentru proudhoniști, parlamentarismul clasic era o formă de abdicare de la suveranitate, în timp ce noul sistem asigura că poporul nu doar alege, ci guvernează efectiv prin instrucțiuni formale.

Pe frontul economic, influența lui Proudhon a declanșat ceea ce el numise odinioară „războiul atelierului". Teoria sa despre producția asociativă și mutualism a devenit practică revoluționară prin redeschiderea atelierelor abandonate sub formă de cooperative muncitorești. Până în luna mai, zeci de întreprinderi, inclusiv secții ale Muzeului Luvru, erau conduse de consilii muncitorești, transformând radical statutul muncitorului din cel de salariat în cel de asociat. Aceasta era încercarea de a instaura „democrația industrială", unde forța colectivă a muncii nu mai era însușită de capitaliști, ci devenea proprietatea tuturor celor care participau la crearea ei.

Decizii în plan socio-economic

Măsurile sociale adoptate de Comună au purtat amprenta evidentă a mutualismului proudhonian. Această rezonanță ideologică se explica prin însăși compoziția socială a mișcării, formată în mare parte din artizani și meșteșugari — categoria care se regăsea cel mai fidel în viziunea lui Proudhon despre emanciparea prin muncă și educație politehnică. Prin urmare, primele decizii au fost gândite ca măsuri de urgență pentru a proteja micul producător și a ușura presiunea asupra celor săraci, asigurând o justiție economică imediată fără a cădea în ceea ce comunarzii considerau a fi „despotismul" comunismului de stat. Astfel, remiterea totală a chiriilor pentru perioada critică a asediului și a luptelor a oferit un respiro vital miilor de familii înfometate, în timp ce eșalonarea datoriilor comerciale pe trei ani, fără dobândă, a prevenit falimentul micilor comercianți și ateliere. Totodată, considerând casele de amanet forme de exploatare privată a muncii, Comuna a ordonat închiderea acestora și restituirea gratuită a uneltelor de lucru și a obiectelor de strictă necesitate către proprietarii lor.

Dincolo de protejarea micilor meseriași, transformările au vizat direct demnitatea cotidiană a lucrătorilor. La insistențele lui Léo Frankel, a fost abolită munca de noapte a brutarilor, o practică profund dezumanizantă, și s-a pus capăt controlului polițienesc asupra forței de muncă prin desființarea livretelor de muncitor — instrumente folosite timp de decenii pentru supravegherea angajaților sub regimul imperial. În paralel, idealul autogestiunii a început să prindă contur: Comuna a dispus inventarierea atelierelor și fabricilor abandonate de patronii fugiți la Versailles, planificând predarea lor către asociațiile cooperative ale muncitorilor, un demers susținut activ de Édouard Vaillant, care vedea în aceste cooperative fundamentul noii ordini sociale.

Noul model de organizare a urmărit să elimine privilegiile și să extindă solidaritatea atât în administrație, cât și în viața privată. Pentru a preveni apariția unei elite birocratice, membrii Comunei și funcționarii au primit un plafon salarial de maximum 6.000 de franci pe an, echivalentul unui salariu muncitoresc, iar familiile gardienilor naționali căzuți în luptă au beneficiat de pensii pentru văduve și orfani. Reforma a pătruns inclusiv în sfera familiei, prin simplificarea procedurilor de căsătorie și declararea egalității depline între copiii naturali și cei legitimi, eliminând barierele legale care marginalizau mii de cetățeni.

Acest program de emancipare a fost completat de o ruptură radicală față de vechile instituții ale autorității. Educația a fost complet laicizată, simbolurile religioase au fost eliminate din școli, iar proprietățile bisericești au fost trecute în patrimoniul public. În plan militar, desființarea armatei permanente și înlocuirea ei cu Garda Națională formată din cetățeni înarmați au garantat că forța publică aparține poporului, nu unui aparat represiv

exterior. Întreg acest elan transformator a fost dublat de gesturi simbolice puternice — de la arderea publică a ghilotinei până la dărâmarea Coloanei Vendôme — menite să șteargă urmele despotismului și militarismului și să deschidă calea unei societăți bazate pe egalitate autentică.

Procesul de emancipare politică

Procesul de emancipare politică radicală, conform lui Yavor Tarinski, este o transformare profundă a modului în care ființa umană locuiește în lume, un proiect de democrație directă unde societatea însăși își instituie formele de existență. Această călătorie spre libertate se desfășoară pe trei planuri esențiale: depășirea identităților impuse, recuperarea spațiului colectiv și eliberarea timpului de sub dictatura autorității.

Prima dimensiune a acestei transformări este transgresarea rolurilor și identităților birocratice pe care statul, religia sau capitalul încearcă să le fixeze asupra individului. Într-o societate ierarhică, fiecare persoană este redusă la o funcție îngustă (studentul trebuie să fie doar student, iar muncitorul doar muncitor), însă momentele revoluționare sparg aceste bariere. Un exemplu grăitor este cel al lui Napoleon Gaillard care, deși era cizmar de profesie, a devenit în timpul Comunei din Paris un „artist al baricadelor", semnându-și construcțiile defensive cu mândria unui creator. Această fluiditate a identității a neliniștit elitele conservatoare, care se temeau că ordinea statală se va prăbuși dacă oamenii nu-și mai păstrează locul strict determinat.

Filosoful Jacques Rancière observa că marea amenințare la adresa ordinii nu a venit neapărat din lupta de stradă, ci din faptul că muncitorii au început să folosească noaptea (un timp rezervat odinioară doar elitelor) pentru a scrie poezie și filosofie, acționând astfel ca cetățeni deplini și creativi.

Cea de-a doua dimensiune implică crearea și preluarea spațiului public, transformând mediul înconjurător dintr-un simplu decor al tranzitului într-un loc al participării politice. Conceptul lui Henri Lefebvre, „dreptul la oraș", prinde viață atunci când străzile încetează să mai fie controlate de logica pieței sau a poliției și devin spații de adunare. În timpul Comunei, secțiunile Parisului au devenit adunări publice vibrante, un lucru pe care și Emma Goldman îl va sublinia ani mai târziu.

Aceasta susținea că importanța Comunei din Paris rezidă în special în dimensiunea sa culturală și emoțională, care a depășit granițele simplelor reforme politice. Ea consideră că festivitatea, muzica și dansul nu sunt simple activități recreative, ci reprezintă o parte esențială a oricărei revoluții autentice. În vorbele ei, dar legate de un alt context: „Dacă nu pot să dansez, nu vreau să fac parte din revoluția voastră."

Spațiile eliberate ale orașului au creat o atmosferă de bucurie, energie și creativitate care a oferit un contrast vital față de existența cenușie sub dominația autorității și a capitalului. Această înflorire a spiritului uman este considerată fundamentală deoarece hrănește sentimentele de solidaritate, afecțiune și tovărășie. Pentru Goldman, aceste legături născute din lupta comună și celebrate prin cultură îi susțin pe revoluționari și le oferă speranță în perioadele cele mai dificile.

În final, ne spune Tarinski, emanciparea radicală necesită crearea unui timp public, o eliberare a temporalității de sub ritmul prestabilit de autoritățile exterioare. Timpul nu mai este o succesiune de momente predeterminate, ci devine un spațiu al deliberării unde viitorul este redeschis. Dărâmarea Coloanei Vendôme de către comunarzi nu a fost doar un atac asupra unui simbol al ierarhiei, ci o încercare de a „dezgheța" timpul care părea blocat într-un prezent continuu. Prin acest gest, trecutul și viitorul au fost smulse din mâinile autorității, permițând cetățenilor să-și imagineze din nou posibilitatea schimbării. Mișcările sociale contemporane creează un timp paradoxal: unul care se încetinește pentru a permite discuția colectivă și unul care se accelerează prin dinamica acțiunilor care forțează sistemul să răspundă. Această dublă alterare a timpului face ca nedreptățile, înainte suferite pasiv, să devină vizibile, destrămând astfel țesătura inegalităților care guvernează ordinea globală. Astfel, emanciparea devine un proces holistic

ce înlocuiește complexul Stat-Națiune-Capital cu bazele solide ale democrației directe.

De ce a eșuat Comuna?

Prăbușirea Comunei din Paris în 1871 poate fi înțeleasă atât prin prisma criticilor ideologice și strategice formulate ulterior de gânditori anarhiști precum Voltairine de Cleyre, Piotr Kropotkin și Iain McKay, cât și printr-o serie de greșeli tactice și factori externi nefavorabili care i-au pecetluit soarta.

În esență, eroarea fundamentală a Comunei a fost timiditatea de a desființa sistemul economic și structurile de putere statală, limitându-se la reforme politice parțiale. După cum arată Voltairine de Cleyre, rebelii nu au atacat rădăcina economică a statului: respectând proprietatea privată, au lăsat neatinsă Banca Franței, care a continuat să trimită fonduri guvernului de la Versailles, finanțând astfel chiar armata ce avea să zdrobească revolta. Libertatea politică s-a dovedit imposibilă fără controlul asupra pământului și al surselor de hrană — o lecție pe care țăranii din Revoluția Mexicană aveau să o aplice ulterior, preluând direct plantațiile pentru a construi o lume fără stăpâni și chiriași.

În aceeași direcție, Piotr Kropotkin a criticat neglijarea „chestiunii pâinii" și inconsecvența față de proprietate. În timp ce liderii se pierdeau în dezbateri sterile la primărie, luptătorii de pe baricade primeau o soldă insuficientă pentru a-și hrăni familiile, iar obligația de a plăti chiria a fost menținută în pofida opririi industriei. Refuzul de a expropria locuințele și depozitele de alimente a reprezentat o eroare fatală, demonstrând că o revoluție autentică nu trebuie să revendice „dreptul la muncă" — văzut ca o formă de sclavie salarială —, ci „dreptul la bunăstare", asigurând imediat tuturor accesul liber la hrană, adăpost și îmbrăcăminte.

Completând aceste perspective economice cu o critică politică, Iain McKay susține că revolta s-a oprit la jumătatea drumului prin păstrarea unui guvern reprezentativ care s-a birocratizat și s-a rupt de mase, paralizând inițiativa populară. Respingând interpretările leniniste, McKay afirmă că nu lipsa unui partid de avangardă a condamnat Comuna, ci tocmai menținerea autorității centralizate. Adevărata ei forță a stat în cluburile populare, comitetele de cartier și Garda Națională, care au demonstrat în practică modul în care democrația directă, federalismul și autogestiunea de jos-în-sus pot înlocui statul.

Aceste ezitări de fond s-au împletit cu o serie de greșeli militare și organizatorice decisive. Dincolo de lipsa controlului asupra resurselor financiare, Comuna a ratat momentul de a ataca imediat Versailles-ul pe 19 martie, când guvernul Thiers era încă dezorganizat, a lăsat neocupate forturi strategice precum Mont-Valérien și a suferit o înfrângere demoralizatoare în ofensiva din 3 aprilie. Mai târziu, în timpul Săptămânii Sângeroase, apărarea a fost slăbită prin dispersarea liderilor în cartiere și fragmentarea comenzii militare. În plan intern, coeziunea mișcării a fost erodată de dualitatea de putere dintre Comitetul Central al Gărzii Naționale și Consiliul Comunei, de blocarea liderilor în birocrație și discursuri parlamentare, precum și de rupturile dintre majoritatea iacobin-blanquistă și minoritatea internaționalistă privind crearea Comitetului de Salvare Publică. În cele din urmă, izolarea Parisului față de restul Franței și intervenția indirectă a Prusiei — prin decizia lui Bismarck de a elibera prizonierii de război francezi capturați la Sedan și Metz pentru a întări armata de la Versailles — au făcut imposibilă supraviețuirea experimentului revoluționar.

Mișcarea muncitorească din Spania prinde avânt

Începuturile

Spania este un exemplu concret de dezvoltare constantă a mișcării muncitorești care a dus la mai multe momente de insurecție și revoluție. Încă din anul 1835 erau organizate diverse asociații de muncitori care opuneau rezistență în fața autorităților. Câțiva ani mai târziu este înființată la Barcelona prima cooperativă. Iar ulterior încep să fie răspândite ideile socialiste și apare ***La Atracción***, primul ziar de tendință socialistă. În 1845 Ramón de la Sagra publică primul ziar anarhist, ***El Porvenir***, prin care au

fost popularizate ideile lui Proudhon, Fourier și **Saint-Simon**[*5]. În 1854 se formează, într-o Catalonie unde ideile lui Proudhon erau deja cunoscute, Unión de Clases, prima asociație importantă de tip sindical, iar un an mai târziu are loc o grevă generală timp de opt zile în Barcelona și împrejurimi. În 1857 are loc o insurecție țărănească în Andaluzia; în 1861 muncitorii zilieri din Loja (provincia Granada) se revoltă și încep să controleze pământurile pe care muncesc.

Dar mișcarea anarhistă a început să prindă contur într-un mod mai organizat în anii 1870, prin eforturile anarhistului italian **Giuseppe Fanelli**[*6] de a prezenta muncitorilor din Madrid și Barcelona ideile lui Mihail Bakunin. Trimis de către susținătorii lui Bakunin, în urma întâlnirii Internaționalei I din Londra în 1864, acesta ajunge într-un spațiu puternic agrar, industrializarea fiind concentrată în special în Catalonia. Munca lui Fanelli a fost importantă pentru răspândirea unei ideologii revoluționare și conectarea cu proletariatul european. Datorită eforturilor sale, dar nu numai, a fost înființat în Madrid Comitetul Asociației Internaționale a Muncitorilor. Printre fondatori s-a numărat și **Anselmo Lorenzo**, cunoscut ulterior ca unul dintre cei mai influenți anarhiști spanioli.

Pe lângă Bakunin, celălalt teoretician anarhist important pentru coagularea mișcării anarhiste spaniole a fost Piotr Kropotkin, care a și vizitat Spania în 1878. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a apărut și un conflict între cele două tendințe libertare din Spania: una colectivistă și cealaltă anarho-comunistă. Tendința colectivistă era condusă în special de Ricardo Mella și susținătorii săi credeau că în noua societate, fiecare muncitor ar trebui să primească valoarea integrală a ceea ce a muncit, iar plusvaloarea ar trebui să fie eliminată. Grupul anarho-comunist, condus de José Prat, credea că în noua societate fiecare ar trebui să primească conform nevoilor sale, iar banii să fie aboliți[4]. Această idee a început să fie tot mai răspândită în dezbaterile vremii.

Dacă ar fi să trasăm, deci, genealogia mișcării anarhiste spaniole de mai târziu, putem spune, în linii mari, că aceasta s-a născut sub influența ideilor lui Bakunin și Kropotkin. Alți gânditori importanți care au influențat mișcarea au fost anarhiștii italieni **Errico Malatesta**[*7] (și el a vizitat Spania) și Luigi Fabbri.

Contextul istoric este, bineînțeles, important pentru coagularea mișcării politice, întrucât radicalizarea a avut loc într-o perioadă tulbure din punct de vedere politic și social, marcată de războaiele carliste (1833–1840; 1846–1849; 1872–1876). Dar și incertitudinea și promisiunile deșarte ale liderilor politici au creat spațiul necesar pentru propagarea comunismului libertar. Dezamăgiți de

4. În cartea *The Anarchists in the Spanish Civil War*, Robert J. Alexander analizează cum aversiunea anarhiștilor față de bani, pe filieră kropotkiană, a dus ulterior, în timpul Revoluției din 1936, la neglijarea acestui aspect. Astfel, în timp ce fabricile au început să fie expropriate, iar pământurile colectivizate, băncile au rămas sub controlul guvernului, iar lipsa resurselor financiare a contribuit la slăbirea mișcării revoluționare. Această ipoteză a ajuns să fie confirmată și de alți istorici anarhiști ca una dintre vulnerabilitățile revoluției, care au dus ulterior, alături de altele, și la eșecul acesteia.

[*5] **Claude-Henri de Rouvroy** sau Contele de Saint-Simon (1760–1825) a fost un nobil francez ale cărui scrieri au influențat atât gândirea tehnocratică modernă, cât și unele idei libertare. Analizând eșecurile Revoluției franceze, el a considerat că lipsea o forță ideologică unificatoare precum cea exercitată în Evul Mediu de biserică. A propus un „nou creștinism", în care artiștii ar avea rolul unei avangarde spirituale a societății. Considerat fondator al sociologiei și al socialismului utopic, Saint-Simon a anticipat și ideea „dispariției statului", imaginând în locul său o societate bazată pe „administrarea lucrurilor", unde oamenii ar urma sfaturile liderilor din încredere, nu prin constrângere. Interpretarea acestei idei este discutată și de David Graeber în eseul *The Twilight of Vanguardism*.

[*6] **Giuseppe Fanelli** (18274–1877), revoluționar și militant anarhist italian. Deși atras în tinerețe de idealurile Risorgimento-ului, luptând alături de Mazzini și Garibaldi, odată ce-l cunoaște pe Mihail Bakunin concepțiile sale evoluează către socialismul libertar. Trimis în 1868 de Bakunin în Spania, a încercat să răspândească ideile anarhiste printre muncitorii și țăranii spanioli, călătoria sa fiind încununată de succes.

[*7] **Errico Malatesta** (1853–1932) a fost un militant socialist și revoluționar anarhist italian, una dintre figurile importante ale anarhismului clasic. A editat numeroase ziare radicale și și-a petrecut mare parte din viață în exil, închisoare sau sub supravegherea autorităților, fiind arestat și expulzat din Italia, Anglia, Franța și Elveția. Inițial susținător fervent al „propagandei prin fapte" și al insurecției ca tactică revoluționară, ulterior a pledat pentru organizarea sindicală și pentru sindicalismul revoluționar. În timpul exilului său, Malatesta a locuit pentru o perioadă și în România, la Brăila, unde ar fi încercat să organizeze muncitorii locali. Broșura sa *Printre țărani* a fost tradusă pentru prima dată în limba română în 1891, iar o a doua ediție a apărut în 1910 în colecția de broșuri coordonată de Panait Mușoiu, editor al *Revistei Ideei*.

menținerea serviciului militar obligatoriu după 1869, muncitorii au început revoltele din aprilie 1870 din Catalonia, care au fost reprimate violent. Acest moment le-a scăzut încrederea în republicanismul de stânga în care unii își puseseră speranțele până atunci, subliniind caracterul represiv al statului, fie el monarhic sau republican.

În perioada 19-26 iunie 1870 a avut loc Congresul Muncitorilor de la Barcelona, unde 90 de delegați care reprezentau aproximativ 40.000 de muncitori, au pus bazele Federației Regionale Spaniole (***Federación Obrera Regional Española*** sau FORE) din cadrul Asociației Internaționale a Muncitorilor. „Internaționaliștii" s-au extins apoi rapid în toată Spania, cu precădere în Catalonia și Andaluzia. În urma rupturii din cadrul Primei Internaționale între marxiști și bakuniniști, secțiunea spaniolă a rămas predominant de factură bakuninistă, iar marxismul nu a căpătat o dimensiune de amploare în Spania decât spre finalul secolului.

FORE a fost foarte influentă în perioada Primei Republici (feb 1873 – ian 1874), iar militanții din rândul său au fost implicați într-o serie de revolte cantonale, inclusiv exproprieri. După revenirea la monarhie, FORE a intrat în ilegalitate, fiind aspru reprimată. În perioada aceasta, a apărut și o organizație insurecțională secretă, Mâna Neagră (***La Mano Negra***), implicată în acțiuni directe violente și asasinate, care au dus la intensificarea represiunii. Unii anarhiști ai vremii au negat, însă, orice legătură cu aceasta, susținând că ar fi mai degrabă o invenție a autorităților pentru a putea justifica represiunea.

FORE a renăscut în anii 1880, sub denumirea Federația Muncitorilor din Regiunea Spaniei (***Federación de Trabajadores de la Región Española*** sau FTRE), când s-au intensificat conflictele dintre cele două tendințe ideologice: colectiviștii din Catalonia, adepți ai lui Bakunin, care făceau parte din sindicate, și anarho-comuniștii, răspândiți în special în rândul țăranilor din Andalusia, inspirați de ideile lui Kropotkin și Malatesta. Prima facțiune vedea necesară construirea unei mișcări de masă, care să paralizeze economia prin greve generale, pe când cea de-a doua apela mai degrabă la insurecții spontane și atacuri împotriva autorității. Conflictul dintre aceste două grupuri a dus în cele din urmă la disoluția FTRE în 1888, dar a continuat să se manifeste latent în toate luptele din următoarea jumătate de secol. Alte organizații au continuat să apară în anii următori, să treacă prin represiunea statală, apoi să fie dizolvate, până când se naște Confederația Națională a Muncii, care continuă de fapt această tradiție a organizării de masă.

Revoltele cantonale

În februarie 1873, abdicarea regelui Amadeo I a dus la proclamarea Primei Republici Spaniole. Noile autorități, dominate de republicani federali (precum Francisco Pi y Margall, traducătorul lui Proudhon în spaniolă), promiteau o descentralizare radicală a statului. Totuși, tergiversările guvernului de la Madrid în elaborarea unei constituții federale, combinate cu presiunea economică și socială resimțită de clasele muncitoare, au determinat facțiunile radicale (numite „intransigenți") și secțiunea spaniolă a Internaționalei, să treacă la acțiune armată pentru a impune federalismul de jos-în-sus.

Astfel, în iulie 1873, zeci de orașe și regiuni — în special din Andaluzia, Valencia și Murcia, cel mai celebru fiind Cantonul din Cartagena, care a rezistat asediului până în ianuarie 1874 — și-au proclamat independența ca cantoane autonome, intenționând să se unească ulterior într-o federație liberă. Deși conducerea politică a multor cantoane a revenit republicanilor federali de stânga, anarhiștii internaționaliști au jucat un rol determinant în radicalizarea socială a mișcării. Cel mai pronunțat episod anarhist al perioadei a avut loc la Alcoi, în timpul așa-numitei Revoluții din Petrolio din iulie 1873, condusă de muncitorii din industria textilă și a hârtiei, când militanții organizați în cadrul Internaționalei (localitatea găzduia chiar sediul Comisiei Federale a Internaționalei spaniole), au declanșat o grevă generală pentru reducerea zilei de muncă și creșterea salariilor. În urma refuzului patronatului și a represiunii ordonate de primarul republican Agustín

Albors, muncitorii au luat cu asalt primăria, au preluat controlul orașului și au instituit un Comitet de Salvare Publică de orientare libertară, înainte ca armata să ocupe localitatea. O dinamică similară s-a manifestat în marile centre urbane andaluze Sevilla și Málaga, unde militanții anarhiști din cadrul Internaționalei s-au aliat cu republicanii intransigenți pentru a forma juntele revoluționare și milițiile înarmate. La Sevilla, internaționaliștii au exercitat o influență majoră în Comitetul de Salvare Publică, promovând măsuri de expropriere a proprietăților bisericii, desființarea taxelor de consum și reorganizarea muncii. Totodată, la Granada, secțiunea locală a Internaționalei a participat activ la mobilizarea populară și la instaurarea cantonului, încercând să împingă revolta dincolo de o simplă reformă administrativă, spre revendicări economice și de clasă.

În cele din urmă, revoltele cantonale au fost înăbușite prin intervenția armatei centrale conduse de generalii Pavía și Martínez Campos, fapt care a pregătit terenul pentru căderea Republicii și restaurația monarhică din 1874. Pentru mișcarea anarhistă spaniolă, experiența din 1873 a reprezentat însă o lecție strategică fundamentală, convingându-i pe internaționaliști să abandoneze definitiv alianțele politice cu republicanii burghezi și să își concentreze eforturile exclusiv pe organizarea autonomă a clasei muncitoare și pe insurecția socială directă.

Ecouri ale Comunei din Paris

Chiar dacă Comuna din Paris eșuase ca proiect revoluționar, ecourile sale vor fi auzite pentru foarte mulți ani. De-a lungul a mai multor decenii, acest moment de ruptură revoluționară va motiva producția de teorie, dar și de practică. În cele ce urmează vom urmări cum importante nume din tradiția socialistă au perceput Comuna din Paris.

După înăbușirea în sânge a Comunei și emiterea unui mandat de arestare pe numele ei la 17 iunie 1871, André Léo s-a ascuns timp de două luni, reușind apoi să fugă în Elveția. În exil, și-a dedicat energia denunțării atrocităților comise de trupele de la Versailles și combaterii calomniilor oficiale. Momentul culminant al acestei campanii a fost discursul său curajos din septembrie 1871 la Congresul Ligii Păcii și Libertății de la Lausanne — publicat ulterior sub titlul ***La Guerre Sociale*** — în care a fost întreruptă de organizatori pentru că a legat pacea de abolirea capitalismului și a analizat critic atât masacrele versailliste, cât și greșelile majorității iacobino-blanquiste a Comunei. În aceeași perioadă, la Geneva, a co-fondat ziarul ***Révolution Sociale*** și s-a implicat activ în disputa din cadrul Internaționalei, situându-se de partea aripii federaliste și atacându-l virulent pe Karl Marx și Consiliul General de la Londra pentru tendințele centralizatoare și autoritare, pe care le-a comparat cu dogmatismul papal.

Bakunin, Marx și Comuna

Pentru Bakunin și Marx, Parisul anului 1871 a constituit un veritabil teren de experimentare, unde teoriile lor au fost puse la încercare în context revoluționar. Daniel Guérin consideră că acest moment a fost unul decisiv, în care viziunile lor s-au întâlnit, dar au rămas diferite în privința rolului statului.

Pentru Bakunin, Comuna a reprezentat „prima lovitură și demonstrația practică" a socialismului revoluționar, o confirmare a faptului că un oraș important se poate declara autonom și poate organiza societatea de jos-în-sus. El a văzut acest experiment drept o „negare curajoasă și clar formulată a statului", văzând în el o formă de proudhonism dusă până la ultimele sale consecințe logice. Bakunin a denunțat constant conceptul de „Stat al poporului" (***Volkstaat***) susținut de social-democrații germani, forțându-i pe Marx și Engels să repudieze în cele din urmă acest slogan. Pentru Bakunin, Comuna a demonstrat că revoluția trebuie să vină de jos-în-sus, prin federații de asociații muncitorești, și nu prin directivele unei minorități conducătoare.

Totuși, privirea sa entuziastă a fost dublată de o critică aspră: el a reproșat comunarzilor că s-au organizat într-o „manieră iacobină", păstrând un guvern reprezentativ în interiorul primăriei în loc să dizolve complet autoritatea statală. Din perspectiva lui Bakunin, eșecul tragic de a ataca proprietatea privată și de

a pune stăpânire pe resursele financiare ale Băncii Franței a demonstrat că nicio libertate politică nu poate supraviețui fără o revoluție economică imediată și totală.

Marx a avut o relație nuanțată cu evenimentele de la Paris. Inițial i-a descurajat pe muncitori din a se ridica la revoltă și a avertizat ferm împotriva unei insurecții la începutul anului 1871, încurajând organizarea politică în cadrul libertăților republicane. Dar după izbucnirea evenimentelor și-a schimbat radical poziția.

În celebra sa lucrare, ***Războiul civil din Franța***, Marx a lăudat Comuna, idealizând anumite aspecte și afirmând că meritul acesteia a fost distrugerea mașinăriei de stat și înlocuirea ei cu o putere comunală, definită ca „autoguvernare a producătorilor". Marx a proclamat Comuna ca fiind „forma politică, în sfârșit descoperită, prin care să se realizeze emanciparea economică a muncii" și a identificat-o drept primul exemplu istoric al „dictaturii proletariatului".

Totuși, Guérin observă o contradicție profundă în poziția lui Marx. El argumentează că acest entuziasm față de distrugerea statului a fost, în mare măsură, o concesie tactică făcută aripii anarhiste a Internaționalei, fiind o scriere cu o puternică „inspirație bakuninistă". În alte texte, precum ***Scrisoarea asupra Programului de la Gotha***, Marx a continuat să susțină că Statul trebuie să supraviețuiască o perioadă lungă după revoluția proletară, ceea ce demonstrează că el și Engels oscilau perpetuu între „iacobinism" și „comunalism".

Guérin concluzionează în ***Anarhism și marxism*** că, în timp ce Marx și Engels au folosit prestigiul Comunei pentru a-și întări autoritatea în cadrul Internaționalei, ei au rămas suspicioși față de spontaneitatea maselor, o noțiune centrală pentru anarhiști.

Anarhiștii au observat însă cu ironie că multe dintre elementele administrative lăudate de Marx, precum mandatele imperative și delegații revocabili, fuseseră propuse și susținute de Proudhon și Bakunin cu mulți ani înainte. În timp ce Marx vedea în consiliul ales un mecanism pentru dezrădăcinarea fundamentelor economice ale claselor, Bakunin și susținătorii săi considerau că tocmai menținerea puterii guvernamentale a fost cea care a paralizat inițiativa populară și a izolat liderii de sensibilitatea maselor.

Pentru Guérin, Comuna a fost esențialmente un eveniment libertar, un precursor al consiliilor muncitorești, în care Marx a fost nevoit să adopte temporar un limbaj federalist pentru a nu pierde contactul cu realitatea revoluționară a epocii. Această tensiune între viziunea autoritară a lui Marx și cea libertară a lui Bakunin a dus, în final, la scindarea mișcării muncitorești, fiecare tabără extrăgând lecții diferite din eșecul și gloria Parisului.

Internaționala I

Asociația Internațională a Muncitorilor (Prima Internațională) a fost fondată la Londra, în septembrie 1864. În cadrul acesteia s-au conturat divergențe majore între mutualiști, colectiviști și socialiștii etatiști. Din aripa colectivistă a apărut o tendință care respingea politica parlamentară și cucerirea puterii de stat, pledând pentru sindicalism revoluționar și abolirea simultană a statului și a capitalismului prin insurecție armată. Această aripă antiautoritară, concentrată în Italia, Franța, Belgia, Spania și regiunea elvețiană Jura, s-a opus tentativelor lui Karl Marx și Friedrich Engels de a transforma Consiliul General dintr-un organ administrativ într-unul de conducere centralizată. Conflictul a culminat la Congresul de la Haga din septembrie 1872, unde Marx și Engels au obținut, prin mandate false și manipulări procedurale, excluderea lui Mihail Bakunin și a lui James Guillaume, mutarea Consiliului General la New York și impunerea constituirii clasei muncitoare în partid politic.

Respingând deciziile de la Haga ca fiind ilegitime, secțiunile federaliste au convocat imediat Congresul de la Saint-Imier în septembrie 1872 pentru a reconstitui Internaționala pe bazele sale antiautoritare originare. Rezoluțiile adoptate la Saint-Imier au respins autoritatea Consiliului de la New York, au stabilit un pact de solidaritate și apărare mutuală și au promovat o revoluție socială realizată de jos-în-sus de către muncitori prin greve, sindicate și comune libere, avertizând că preluarea puterii

de stat ar crea doar o nouă minoritate conducătoare.

Deși figuri precum Errico Malatesta și Luigi Fabbri au considerat Congresul de la Saint-Imier momentul real al nașterii anarhismului ca mișcare colectivă internațională, organizația a păstrat inițial un caracter pluralist. Astfel, fiecărei secțiuni îi era permis să își aleagă propria strategie politică și să includă o minoritate de socialiști etatiști.

Separarea definitivă de socialismul de stat s-a produs abia la Congresul de la Verviers din 1877, la care au participat exclusiv delegați anarhiști. Rezoluțiile de la Verviers au proclamat abolirea proletariatului prin exproprierea forțată a claselor dominante și înlocuirea proprietății private cu proprietatea colectivă administrată de federații de producători, declarând toate partidele politice — inclusiv pe cele socialiste — drept o masă reacționară și susținând că statul nu poate fi folosit pentru a desființa societatea de clasă, pe care doar o reproduce.

Astfel, teoria și practica anarhismului nu au fost inventate de un singur gânditor izolat, ci au fost co-create printr-o rețea socială internațională formată preponderent din muncitori, ale căror lupte directe și aspirații au fost ulterior sistematizate și propagate de teoreticieni precum Bakunin sau Kropotkin.

Revolta din Noua Caledonie (1878)

După înfrângerea Comunei din Paris din mai 1871, guvernul francez a deportat peste 4.000 de participanți la insurecție — printre care numeroși anarhiști, blanquiști și membri ai Internaționalei — în colonia penitenciară[5] din Noua Caledonie, situată în sud-vestul Oceanului Pacific, în special pe peninsula Ducos și pe Insula Pinilor. Printre aceștia se număra și Louise Michel.

În paralel cu sosirea deportaților politici, administrația colonială franceză a accelerat confiscarea pământurilor fertile ale populației indigene kanak pentru a le oferi coloniștilor liberi și pentru creșterea vitelor, împingându-i pe localnici în rezervații aride și distrugându-le culturile agricole de ***igname*** și ***taro***[6]. Drept răspuns, în iunie 1878, populația indigenă melaneziană (kanak) s-a răsculat împotriva administrației coloniale franceze, provocând panică în întreaga colonie.

În acest conflict, atitudinea deportaților francezi, foști participanți la Comuna din Paris din 1871, a scos la iveală o diferență antagonică între idealurile lor revoluționare și prejudecățile rasiale ale epocii[*8]. Majoritatea foștilor comunarzi deportați pe insulă au reacționat exact ca autoritățile franceze și coloniștii liberi, manifestând un rasism pronunțat și disprețuind populația indigenă. Deși fuseseră ei înșiși victimele represiunii guvernamentale în Franța, în momentul declanșării revoltei din 1878, aproape toți comunarzii s-au raliat cauzei „omului alb" și au susținut forțele coloniale împotriva populațiilor indigene. Această trădare a principiilor de solidaritate și libertate a dezgustat-o profund

[*8] Darwinismul social este o ideologie apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea, asociată în special cu gânditorul britanic Herbert Spencer, care aplică eronat principiile evoluționismului biologic — precum selecția naturală și „supraviețuirea celui mai adaptat" — asupra societăților umane, economiei și relațiilor internaționale. Susținătorii săi afirmau că inegalitățile sociale, sărăcia și dominația anumitor clase sau rase sunt procese naturale, opunându-se intervenției statului sau reformelor sociale. Folosit ulterior pentru a justifica capitalismul neîngrădit, colonialismul, eugenia și rasismul, darwinismul social a fost criticat dur de gânditori precum Piotr Kropotkin, care a demonstrat rolul decisiv al întrajutorării în evoluție.

5. Poate una dintre cele mai cunoscute relatări ale acestor colonii penitenciar, unde, de-a lungul a decenii au fost deportați acei indivizi considerați „indizerabili" de către clasele conducătoare din Franța, este romanul autobiografic ***Papillon*** (1969). Aici descoperim povestea lui Henri Charrière, un francez condamnat pe nedrept pentru crimă în 1931 și trimis la muncă silnică în infamele colonii penitenciare din Guyana Franceză, inclusiv pe temuta Insulă a Diavolului.
6. ***Ignamele*** și ***taro*** sunt rădăcinoase tropicale bogate în amidon, utilizate în bucătărie asemănător cartofilor, dar din familii botanice complet diferite.

pe Louise Michel, care a mărturisit ulterior că, deși îi respectase foarte mult pe foștii săi tovarăși, în acea zi i-au provocat o repulsie totală.

Spre deosebire de „colegii" ei de exil, Louise Michel a fost cu mult înaintea timpurilor sale, respingând ideea că o așa-zisă „civilizație superioară" are dreptul să oprime alte popoare. Rămânând fidelă propriilor principii, ea s-a situat fără rezerve de partea rebelilor melanezieni împotriva francezilor. În viziunea ei, lupta kanakilor era identică cu cea purtată de comunarzii înfrânți la Paris în 1871, deoarece și populațiile indigene luptau pentru independență, libertate și controlul asupra propriilor vieți. Ea și-a exprimat solidaritatea totală față de cei care luptau cu praștii și sulițe împotriva puștilor și obuzierelor franceze, susținându-i pe marele șef Ataï și pe bardul tribal Andia.

Sprijinul lui Louise Michel nu s-a limitat la simpatie morală, ci s-a concretizat în acțiuni directe de sabotaj și propagandă. Ea i-a învățat pe răsculați cum să taie firele de telegraf, reușind astfel să paralizeze întregul sistem de comunicații al insulei. De asemenea, a trimis la Paris documente prin care demasca masacrele comise împotriva populației indigene, precum și un volum de versuri, probabil ***Les Océaniennes***, ale cărui încasări urmau să fie donate integral victimelor represiunii coloniale. Chiar și după înăbușirea revoltei, ea a continuat să le fie alături, dedicându-și duminicile educării melanezienilor care îi umpleau casa pentru a învăța să scrie și să citească, demonstrând până la plecarea ei din 1880 o legătură autentică de fraternitate cu aceștia.

Ecourile se aud și în Balcani

Pentru a vorbi și despre experimente revoluționare din apropierea României, vom explora și diversele tradiții din Balcani, apărute în jurul dorinței de a înfăptui o Federație Balcanică în detrimentul limitărilor statelor naționale care atunci apăreau și se dezvoltau.

Această tradiție federativă a fost preluată și radicalizată de figuri precum Vasil Levski și Hristo Botev în cadrul mișcării de eliberare a Bulgariei. De altfel, printre primii anarhiști și socialiști din spațiul românesc s-au găsit și mulți de origine bulgară. Majoritatea erau activi în mișcarea de eliberare națională. În secolul al XIX-lea, orașe precum București, Brăila și Galați au oferit refugiu și libertate organizatorică militanților bulgari pentru a planifica rezistența împotriva Imperiului Otoman. În 1869, la București, a fost înființat Comitetul Central Revoluționar Bulgar de către Vasil Levski și Liuben Karavelov. O figură centrală a fost poetul anarhist Hristo Botev, influențat de Proudhon și nihilismul rus. Trăind în România, el a publicat ziare radicale și a proclamat în 1871 o „comună" simbolică la Galați. Punctul culminant al mișcării de eliberare națională de pe teritoriul României a fost Insurecția din Aprilie 1876, când Botev a trecut Dunărea cu un grup de voluntari din România, fiind ucis în luptă.

Revolta a dus și la crearea **Comunei de la Panaghiurište**, o localitate aflată la est de Sofia. Sub conducerea lui Georgi Benkovski, revoluționarii au capturat orașul pe 20 aprilie și au început imediat aplicarea unui plan care prevedea ca întreaga proprietate asupra bunurilor de bază, precum făina și grâul, să fie deținută la comun. Un aspect inedit a fost colectivizarea vitelor mari într-un spațiu comun numit ***Obșta Baciia***, deși gospodăriile individuale au primit permisiunea de a păstra păsările și porcii. În cadrul acestei comune, toți cetățenii aveau drepturi egale, banii au fost aboliți, iar alimentele erau disponibile gratuit, în timp ce restul resurselor erau distribuite printr-un sistem de vouchere menit să asigure dreptatea socială. Deși a durat doar zece zile înainte de a fi zdrobită de forțele otomane, Comuna de la Panaghiurište a demonstrat influența Comunei din Paris asupra mișcării de eliberare bulgare.

Un alt caz fascinant de „societate fără stat" a fost insula Ada Kaleh de pe Dunăre, care între 1878 și 1898 a înflorit fără nicio autoritate centrală, după ce trupele otomane s-au retras în urma Tratatului de la Berlin. Locuitorii de origine turcă au trăit fără primari, armată, poliție, închisori sau taxe, toate deciziile fiind luate într-o Adunare Generală. Disputele erau rare și rezolvate în cadrul adunării, iar proprietatea privată nu împiedica relațiile de respect reciproc și ospitalitate. Această perioadă de

libertate organică s-a încheiat brusc în 1898, când insula a fost ocupată de armata ungară, instituind imediat un aparat birocratic și fiscal.

1881: propaganda prin fapt și anarhismul insurecțional

Probabil unul dintre cele mai cunoscute stereotipuri despre anarhiști este acela al „anarhistului cu bombă". Al asocierii anarhismului cu violența și haosul. După eșecul Comunei din Paris și după excluderea anarhiștilor în 1872 din Internaționala I de către Marx, mișcările anarhiste au început să se îndepărteze de organizările mai degrabă sociale. Într-o prezentare ținută pe 7 noiembrie 2026, Adrian Tătăran spunea că „anarhiștii, la un moment dat — în 1881, la Congresul de la Londra —, se decid că propaganda prin scris, tot ceea ce încercaseră ei până atunci ca să ajungă cumva la clasele populare, să-i facă să se revolte, nu funcționează."

Istorica Zoe Baker arată cum propaganda prin fapt cuprinde de fapt tactici variate de anarhism insurecțional și depășește ideea uciderii liderilor de stat, chiar dacă unii istorici ai terorismului au asociat această idee strict cu asasinările prin atacuri cu bombe lansate de unii anarhiști la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Această idee a început să fie popularizată mai degrabă în ceea ce poate fi considerată a doua perioadă istorică de manifestare a propagandei prin fapt, care a durat aproximativ din anii 1880 până în anii 1890. Prima etapă, între anii 1870 și 1880, a constat în răspândirea colectivă a ideilor anarhiste prin revolte, cu scopul de a provoca o insurecție de masă.

Anarhiștii insurecționali cred în nevoia de a inspira clasele oprimate să adopte o atitudine revoluționară. Acest lucru se poate întâmpla prin informare despre și angajarea în atacuri violente asupra claselor conducătoare, care să inspire acțiuni similare. Această reacție în lanț de acte insurecționale va duce teoretic la crearea unei mișcări de masă care va reuși să abolească capitalismul și să creeze o societate anarhistă. Deși insurecționiștii pun accentul pe nevoia acțiunilor directe, actul individual de rebeliune nu este gândit separat de nevoia de propagandă și de pregătire pentru revoluție, iar acțiunile directe nu sunt singurele forme de praxis.

Anarhismul insurecțional a fost fundamentat pe trei principii: opoziția față de organizațiile formale, respingerea reformelor, susținerea propagandei prin fapt. Organizarea într-un mod formal este respinsă din două motive:

1) deoarece reflectă forma de organizare a statului, care poate astfel să se infiltreze, să îi supravegheze și persecute pe membrii organizației mult mai ușor, ceea ce s-a și întâmplat istoric (spre exemplu, începând cu anul 1879 în Italia, când s-a accentuat represiunea anarhiștilor); și

2) deoarece este considerată o limitare a autonomiei membrilor. Respingerea organizării formale își are rădăcinile și în experiențele negative ale anarhiștilor în cadrul Primei Internaționale și nu este sinonimă cu organizarea în general, înțeleasă ca asociere voluntară.

Anarhiștii insurecționali se organizau în schimb în grupuri de afinitate, formate de obicei din 4-20 de oameni, care aveau încredere unii în ceilalți. Astfel era limitată posibilitatea infilitrării și stimulată autonomia individuală. Scopul era și de a prefigura relațiile sociale din societatea anarhistă viitoare.

Ideea propagandei prin fapt a început să se cristalizeze ca urmare a eșecurilor unor revolte din anii 1870, precum cele două insurecții înfrânte din Lyon din septembrie 1870 și aprilie 1871, înfrângerea Comunei din Marseille în perioada martie-aprilie, apoi reprimarea Comunei din Paris în mai 1871. Ca urmare a lipsei de succes a acestor evenimente, Bakunin susținea în 1870 că ar trebui „să ne transmitem ideile nu prin vorbe, ci prin fapte pentru că acestea sunt cea mai populară, cea mai puternică și cea mai irezistibilă formă de propagandă". Prin popularizarea acestei strategii, Bakunin nu făcea apel la uciderea șefilor de stat, ci dimpotrivă. El chiar a descurajat o încercare din 1866 de asasinare a țarului. Într-o manieră similară, anarhistul francez Paul Brousse, radicalizat de experiența Comunei din Paris, susținea ideea formării conștiinței politice direct în mijlocul baricadelor, deoarece

astfel revoluționarii au o interacțiune directă cu socialismul. Chiar dacă a fost înfrântă, Comuna din Paris a reușit să inspire ideea unei revoluții, contribuind în două luni la răspândirea ideilor revoluționare mai mult decât au făcut ultimele două decenii, susținea Brousse.

Pornind de la nevoia transmiterii ideilor socialiste prin acțiuni și nu doar cuvinte, au avut loc mai multe încercări de insurecții armate. În Italia, în august 1874, au fost lansate apeluri revoluționare în ziare, cărora au răspuns doar câteva sute de militanți, iar încercarea lor de insurecție a fost curând dezmembrată de autoritățile statului. Ca urmare a acestui eveniment, Federația Italiană a Internaționalei de la Saint-Imier a adoptat, totuși, propaganda prin fapt ca strategie de luptă. Ideea exista în câmpul politic din Italia din perioada republicanismului revoluționar, care inspirase, de altfel, mișcarea anarhistă prin strategia bandelor armate care lansează un război de gherilă. Încercările insurecționale lansate de republicanii italieni au eșuat adesea, așa cum au făcut-o și încercările anarhiste de mai târziu, dar toate acestea au menționat viu spiritul revoluționar și au inspirat noi acțiuni similare.

O nouă încercare de insurecție anarhistă a avut loc în Italia în 1877, cunoscută sub numele de „Afacerea Benevento". Ideea era ca un grup de anarhiști să lanseze o luptă armată care să dezvolte conștiința politică a țăranilor din sudul Italiei, aceștia urmând să se alăture revoluției nou declanșate. Unul dintre militanți, Pietro Ceccarelli, expunea strategia din spatele acțiunii lor astfel:

> *pentru a fi înțeleasă clar de masele populare, în special de țărani, era necesar să li se arate ceea ce nu putea fi transformat în realitate în nicio învățătură teoretică, trebuia să li se predea socialismul prin fapte, ca să-l poată vedea, simți și atinge.*

Dar din nou, insurecția a eșuat din cauza infiltrării poliției în mișcare, care a deturnat planul încă dinainte să fie pus concret în practică. Acțiunea a fost dusă la capăt doar de câțiva militanți, suficienți pentru a putea convinge țăranii să li se alăture.

A doua etapă istorică a propagandei prin fapt va consta într-adevăr în asasinate și atacuri cu bombe. Această strategie se născuse atât ca răspuns la represiunea autorităților (dar care va genera și mai multă represiune), cât și sub influența unor mișcări sociale contemporane (republicanii italieni, nihiliștii ruși, naționaliștii irlandezi) care făceau să pară iminentă ideea revoluției, sau a unor instigatori din rândul poliției.

O influență semnificativă a avut-o asasinarea țarului Alexandru al II-lea prin detonarea unei bombe, eveniment care i-a făcut pe anarhiștii europeni, în cuvintele lui Kropotkin, „să își imagineze că de atunci încolo, câțiva revoluționari înflăcărați, înarmați cu câteva bombe, vor fi îndeajuns pentru a aduce revoluția socială". Se va ajunge astfel la acte de violență individuală și la atentate comise de sau puse pe seama unor anarhiști, chiar dacă nu se putea dovedi că aceștia sunt cei responsabili, așa cum s-a întâmplat și în cazul Haymarket.

În anii 1890 a început să se răspândească această nouă înțelegere a strategiei propagandei prin fapt, care a variat oricum în funcție de țară. În Italia, spre exemplu, au avut loc atentate asupra unor clădiri guvernamentale, pe când în Spania și Franța au avut loc atentate care au dus la uciderea neintenționată a trecătorilor. Toate aceste acțiuni au stârnit mari dezbateri despre moralitate, violență și strategii revoluționare, au fost condamnate de unii anarhiști și revendicate de alții mai târziu. Zoe Baker consideră că anarhismul insurecțional a eșuat în a-și atinge scopurile, pentru că strategia propagandei prin fapt nu a reușit să inspire masele să deturneze ordinea actuală. Totuși, această formă de anarhism – ne spunea tot autoarea – trebuie înțeleasă în contextul în care a apărut.

1886: evenimentele din Piața Haymarket

> *Va veni ziua când tăcerea noastră va fi mai puternică decât vocile pe care le înăbușiți astăzi.*
>
> *— August Spies*

Simbolistica „verde-roșu"

Istoria zilei de 1 Mai trece astăzi printr-un proces dublu de negație: unul din partea

neoliberalilor și a extremei drepte, care au depolitizat complet acest moment, transformându-l într-o sărbătoare goală de conținut, iar altul din partea unor sfere ale socialismului etatist, care au revendicat victoria organizării muncitorești, adesea uitând complet de munca anarhiștilor.

Dar povestea zilei de 1 Mai, așa cum este prezentată de Peter Linebaugh, este o narațiune complexă care împletește două fire fundamentale: o latură „verde" și una „roșie". Latura verde reprezintă legătura ancestrală a omului cu pământul, viața și activitatea utilă, când munca era minimă și natura oferea totul din abundență. În Antichitate și Evul Mediu, oamenii celebrau renașterea naturii prin festivaluri precum Floralia sau Beltane, când mergeau în păduri, aduceau ramuri verzi în sate și dansau în jurul stâlpului de mai (***Maypole***), simbol al fertilității și al libertății. Sărbători de acest fel pot fi găsite și în geografia noastră: armindenul și maialul, de exemplu.

Aceste tipuri de celebrare a tot ce este viu și gratuit în lume au fost însă atacate de autorități în unele din statele feudale europene, începând cu arderile vrăjitoarelor și continuând cu legile puritane din secolul al XVII-lea, care vedeau în aceste jocuri o formă de păgânism și lenevie.

Conflictul dintre aceste viziuni a ajuns în America odată cu Thomas Morton, care în 1627 a ridicat un stâlp de mai la Merry Mount, creând un refugiu egalitarist pentru indieni, sclavi fugari și persoane marginalizate. Puritanii din Plymouth, care venerau munca silnică și disciplina, au distrus așezarea, transformând stâlpul de mai într-un stâlp al biciuirii și impunând o etică a muncii ce avea să schimbe soarta Americii în favoarea profitului. Pe măsură ce revoluția industrială progresa, latura roșie a poveștii a început să domine, definind lupta de clasă și sângele vărsat pentru drepturile muncitorilor. Munca a încetat să mai fie o îndeletnicire naturală, devenind, prin legile lui Isaac Newton și ideologia puritană, o „lege a universului" căreia toți trebuiau să i se supună.

După cum vom vedea, istoria modernă a zilei de 1 mai s-a cristalizat la Chicago, în 1886, în contextul luptei pentru ziua de muncă de opt ore. Chiar și așa, Linebaugh sugerează că semnificația reală a zilei de 1 Mai rezidă în unirea acestor două aspecte: iubirea pentru natură și iubirea pentru semeni manifestată prin luptă.

Ce s-a întâmplat în Piața Haymarket?

În Chicago-ul anilor 1880, într-o epocă în care femeile erau considerate inferioare din punct de vedere cultural și biologic, mișcarea anarhistă a reușit să creeze un spațiu de egalitate remarcabil. Grupul ***International Working People's Association*** (IWPA) nu doar că promova egalitatea de gen în programul său, dar se și transformase într-o adevărată „afacere de familie". Aici convingerile politice erau împletite cu viața de zi cu zi prin picnicuri și evenimente sociale la care participau și copiii. În centrul acestei organizări se aflau figuri precum **Lucy Parsons**[*9] și Lizzie Holmes, care au devenit simboluri ale rezistenței.

Totul începe cu visul unei zile de muncă de opt ore, într-o epocă în care bărbații, femeile și copiii trudeau adesea zece sau chiar douăsprezece ore pentru o leafă mizeră. În octombrie 1884, Federația Sindicatelor Organizate a adoptat rezoluția ca, începând cu 1 mai 1886, ziua de muncă să devină de opt ore — decizie întărită la convenția din 1885 de la Chicago prin amenințarea cu greva generală în caz de refuz.

[*9] **Lucy Parsons** (cca. 1851–1942) a fost o organizatoare sindicală, oratoare și militantă anarhistă americană de origine afro-americană, indigenă și mexicană. Cofondatoare a sindicatului revoluționar *International Workers of the World* (IWW) și parteneră a martirului din Haymarket, Albert Parsons, ea a luptat neîncetat pentru drepturile muncitorilor, greva generală, eliberarea deținuților politici și emanciparea femeilor.

Tensiunile au crescut treptat. Pe 28 aprilie 1885, lideri precum Lucy Parsons și Lizzie Holmes au condus un marș simbolic asupra Camerei de Comerț din Chicago, pe care o numeau „Camera Hoților". În lunile care au urmat, mișcarea a atras mii de oameni (albi și de culoare, bărbați și femei, imigranți și indigeni), toți uniți sub conducerea unor figuri precum Albert Parsons și August Spies.

În 1886, Lucy era președinta Comitetului de Organizare al Femeilor, lucrând neobosit alături de Lizzie pentru a mobiliza femeile din atelierele de croitorie în lupta pentru ziua de opt ore. Cele două nu erau doar organizatoare, ci și voci influente în presa radicală; Lizzie era editoră adjunct la ziarul ***The Alarm***, iar Lucy era recunoscută ca o oratoare de o forță extraordinară.

Când a sosit în sfârșit ziua de 1 mai 1886, Chicago a devenit centrul unei greve gigantice, cu peste 400.000 de muncitori ieșiți în stradă, oprind fumul furnalelor și transformând orașul într-un loc neobișnuit de liniștit. Însă pacea nu a durat mult. Pe 3 mai, în apropierea fabricii McCormick Harvester, o adunare a sindicatului muncitorilor forestieri s-a transformat într-o tragedie. În timp ce August Spies le vorbea muncitorilor despre solidaritate, poliția a intervenit brutal împotriva celor care îi hărțuiau pe spărgătorii de grevă, ucigând cel puțin un om și rănind mulți alții.

Revoltat de violența poliției, Spies a tipărit un manifest prin care cerea o întâlnire de protest pentru seara următoare, în Piața Haymarket. În seara zilei de 4 mai 1886, Lucy Parsons și Lizzie Holmes se aflau la biroul ziarului ***Alarm***, plănuind strategii pentru croitorese, când Albert Parsons a fost chemat să țină un discurs. Întreaga familie, inclusiv cei doi copii mici ai soților Parsons, s-a deplasat în piață, demonstrând caracterul pașnic al intențiilor lor.

Atmosfera era calmă; primarul Carter Harrison a fost prezent și a considerat că adunarea este pașnică, plecând acasă înainte de final. Totuși, în jurul orei 22:00, sub o ploaie deasă, când mai rămăseseră doar vreo 200 de oameni, o coloană de 180 de polițiști a ordonat brusc dispersarea mulțimii. În acel moment de confuzie, o bombă a fost aruncată spre rândurile poliției, urmată de rafale de foc trase de forțele de ordine asupra civililor.

După explozie și izbucnirea haosului, Lizzie a fost cea care a dat dovadă de prezență de spirit, cumpărându-i lui Albert biletul de tren pentru a fugi din oraș, în timp ce Lucy s-a întors acasă cu copiii pentru a-i proteja.

Regimul terorii instituit de poliție și demonizarea anarhiștilor

Imediat după explozia bombei din 4 mai 1886, Chicago a fost cuprins de un regim de teroare, în care autoritățile au lansat raiduri brutale asupra birourilor sindicale și a locuințelor private, arestând orice persoană bănuită de simpatii socialiste sau anarhiste, fără mandat sau acuzații concrete. David Thoreau a descris acea perioadă ca prima mare ***Red Scare***[*10] din istoria americană. A început atunci o campanie publică de defăimare a anarhiștilor, prezentați ani întregi într-un mod dezumanizant în ziarele vremii. În plus, pentru că mulți anarhiști emigraseră în SUA, a crescut xenofobia, aceștia fiind văzuți în mod conspirativ ca niște „intruși" care vor să submineze valorile americane.

După cum arată istoricul anarhist Paul Avrich, în perioada respectivă a fost consolidată și asocierea anarhismului cu haosul și violența și a fost

[*10] Un *Red Scare* („spaima roșie") desemnează un val de panică morală, paranoie politică și represiune instituțională împotriva mișcărilor de stânga (comuniști, socialiști, anarhiști) și a sindicatelor. Manifestate în special în SUA (1919–1920 și 1947–1957), aceste campanii au justificat cenzura, supravegherea în masă, concedierile, deportările și încălcarea drepturilor civile.

popularizată imaginea anarhistului ca terorist. Timp de aproape opt săptămâni, drepturile și libertățile fundamentale au fost suspendate în orașul Chicago. Corespondența oamenilor era verificată, ziarele anarhiste interzise, iar editorii lor arestați, întâlnirile sindicale erau interzise sau dispersate. S-a mers atât de departe până la a se interzice folosirea culorii roșu în campaniile publicitare.

Această campanie de demonizare a anarhiștilor a fost amplificată și de un articol al criminalistului italian Cesare Lombroso, care încadra anarhiștii într-un „tip criminal" ereditar, caracterizat prin asimetrie facială, deformări craniene etc. Teoria sa a fost demontată de Kropotkin și Alexander Berkman, dar a reușit oricum să adauge un nou strat modului în care este percepută figura anarhistului: monstruozitatea.

Pe 5 mai, poliția a percheziționat redacțiile ziarelor ***Arbeiter-Zeitung*** și ***Alarm***, arestându-i pe August Spies, Michael Schwab și, temporar, pe Lucy Parsons și Lizzie Holmes, fără nicio dovadă sau acuzație fundamentată legal. Deși Parsons și Holmes au fost eliberate rapid, poliția a continuat să le hărțuiască, sperând că Lucy îi va conduce la soțul ei, Albert, care fugise din oraș în noaptea incidentului.

Persecuția s-a răspândit asupra întregii mișcări muncitorești, iar militanții sindicaliști au fost ani întregi percepuți într-un mod negativ în discursul public. Deși în Chicago incidentul Haymarket a dus la slăbirea mișcării anarhiste, în alte zone a determinat creșterea acesteia. Noile prejudecăți create în jurul anarhiștilor au crescut interesul pentru studierea acestui curent socialist, iar nedreptatea procesului și a execuțiilor a radicalizat mulți tineri.

În același timp, însă, Paul Avrich susține că evenimentele din Piața Haymarket au expus și vulnerabilitățile mișcării anarhiste. Militanții de atunci nu aveau suficient sprijin popular și erau destul de fragmentați.

Procesul celor acuzați ... dar organizarea nu s-a oprit în sala de judecată

În timpul procesului din 1886 intentat celor opt lideri muncitori, sala de judecată s-a transformat într-o veritabilă tribună de unde acuzații au denunțat nedreptățile sociale și și-au apărat idealurile anarhiste și socialiste. Deși nu existau dovezi care să îi lege de aruncarea bombei — Albert Parsons predându-se chiar de bunăvoie în fața instanței —, cei opt au susținut că sunt judecați exclusiv pentru convingerile lor politice, pe baza unor mărturii fabricate. Prin discursurile lor din octombrie 1886, aceștia au condamnat exploatarea prin sistemul salarial, sărăcia, munca neplătită și brutalitatea poliției, redefinind anarhismul drept o societate întemeiată pe rațiune, libertate și dreptul muncitorilor asupra întregului produs al muncii lor. Unii dintre ei, precum Louis Lingg și George Engel, au justificat răspunsul prin forță împotriva opresiunii statului și a iluziei votului. În fața unui juriu părtinitor, alcătuit din oameni de afaceri și rude ale polițiștilor, verdictul a fost unul necruțător — șapte condamnări la moarte și 15 ani de închisoare pentru Oscar Neebe —, însă condamnații au rămas convinși până la capăt că ideile lor vor supraviețui distrugerii fizice.

Refuzând să accepte înfrângerea, Lucy Parsons a plecat într-un turneu epuizant prin 16 state, vorbind în fața a peste 200.000 de oameni pentru a strânge fonduri și a denunța nedreptatea. Deși Curtea Supremă din Illinois a acordat o suspendare temporară a execuției de Ziua Recunoștinței în 1886, aceasta a respins apelul final în septembrie 1887. Pe măsură ce data execuției se apropia, solidaritatea internațională a crescut și au fost primite multe scrisori de susținere.

Zilele de 10 și 11 noiembrie 1887 au rămas în istorie sub numele de „Vinerea Neagră". Dacă pe 10 noiembrie guvernatorul Oglesby a comutat pedepsele lui Schwab și Fielden la închisoare pe viață, ziua următoare — chiar în momentul execuției — a scos la iveală din plin cruzimea autorităților, îndreptată inclusiv asupra lui Lucy Parsons și a copiilor ei. Aceștia au fost arestați, dezbrăcați pentru a fi percheziționați și ținuți în celule în timp ce Albert era spânzurat.

Eduardo Galeano[*11] reușește să surprindă atmosfera acelei zile în doar câteva cuvinte:

Îi aşteaptă spânzurătoarea. Erau cinci, dar Lingg a luat-o înaintea morţii spărgând între dinţi o capsulă de dinamită. Fischer se îmbrăcă fără grabă, fredonând „Marseilleza". Parsons, agitatorul care folosea cuvântul ca pe bici sau ca pe cuţit, le strângea mâna tovarăşilor săi înainte ca paznicii să i le lege pe ale lui la spate. Engel, ţintaş iscusit, cere vin de Porto şi îi face pe toţi să râdă cu o glumă. Spies, care a umplut mii de pagini descriind anarhia ca pe trezirea la viaţă, se pregăteşte, în linişte, să intre în moarte.

Spectatorii, aşezaţi pe scaune, ca la teatru, îşi aţintesc privirile asupra eşafodului. Un semn, un zgomot, chepengul cedează… Gata, într-un dans îngrozitor au murit zbătându-se în aer.

*José Martí[*12] scrie cronica executării anarhiştilor din Chicago. Clasa muncitoare din toată lumea îi va învia din morţi la fiecare întâi de mai (...)*[7]

Peste 600.000 de oameni au participat la procesiunea funerară, un tribut tăcut adus martirilor de la Chicago. Totuși, Lucy a avut ultimul cuvânt simbolic; ea a așezat peste trupul soțului său steagul roșu brodat pe care îl purtase la demonstrația de la Camera de Comerț, sfidând interdicția primarului de a arbora simboluri radicale la funeralii.

Execuțiile au stârnit valuri de indignare și protest, care s-au întins până în Europa, America Latină și ulterior inclusiv în Asia și Africa. Figurile celor patru au rămas în memoria colectivă, iar ziua de 11 noiembrie a fost comemorată în anii următori. Această aniversare tragică a căpătat, în cuvintele lui Kropotkin, o amploare aproape la fel de mare precum comemorarea Comunei din Paris.

Lupta pentru dreptate a continuat ani de zile, până când, pe 26 iunie 1893, noul guvernator John Peter Altgeld i-a grațiat pe ultimii trei supraviețuitori (Neebe, Schwab și Fielden), declarând oficial că aceștia au fost victimele unei isterii colective și ale unui judecător părtinitor. Această recunoaștere a nevinovăției lor a transformat Haymarket dintr-o tragedie locală într-un simbol global, inspirând o nouă generație de femei radicale, precum Emma Goldman și Voltairine de Cleyre, să dedice propriile vieți cauzei pentru care martirii din Chicago au murit.

Primele celebrări ale zilei de 1 Mai în România

În istoria României, ecoul evenimentelor de la Haymarket s-a făcut simțit rapid, transformând ziua de 1 Mai dintr-o simplă dată calendaristică într-un catalizator al luptei pentru dreptate socială și solidaritate. Prima celebrare oficială a zilei de 1 Mai în România a avut loc în anul 1890. În acea zi de pionierat, muncitorii au ieșit în stradă pentru a cere drepturi fundamentale care astăzi par firești, dar care atunci erau revoluționare: votul universal, introducerea salariului minim, legiferarea protecției muncii, repausul duminical și încetarea bătăii în armată. Această primă manifestare a pus bazele unei conștiințe de clasă care a început să unească muncitorii „de orice neam și breaslă".

Doi ani mai târziu, în 1892, un episod remarcabil s-a desfășurat la Botoșani, unde o mână de tineri entuziaști, în mare parte elevi și studenți, au reușit să sfideze autoritățile locale. Sub conducerea lui Panait Mușoiu și Panait Zosîn, Clubul Muncitorilor a inundat orașul cu manifeste-chemare adresate atât orășenilor, cât și țăranilor din împrejurimi. Manifestele au apărut peste noapte pe ziduri,

[*11] Eduardo Galeano (1940–2015) a fost un jurnalist, scriitor și istoric uruguayan, voce emblematică a stângii antiautoritare din America Latină. Celebru pentru *Venele deschise ale Americii Latine*, el a îmbinat literatura, jurnalismul și istoria pentru a denunța colonialismul, imperialismul, dictaturile militare și exploatarea capitalistă, celebrând totodată rezistența popoarelor care s-au opus acestora.

[*12] José Martí (1853–1895) a fost un poet, eseist, jurnalist și filosof cubanez, considerat eroul național al Cubei și o figură centrală a literaturii latino-americane. El a fondat Partidul Revoluționar Cubanez și a organizat Războiul de Independență împotriva Spaniei (1895), murind pe câmpul de luptă la Dos Ríos.

7. Eduardo Galeano, ***Memoria focului***, Ed. Politică, 1988, pp. 413-44.

garduri și chiar pe geamurile felinarelor, invitând toți oamenii care „lucrează cu mintea ori cu brațele" la o „sărbătoare a muncii". Deși autoritățile au ripostat prin arestări și exmatriculări, evenimentul a demonstrat că 1 Mai devenise, după cum spunea un manifest al vremii, „un fel de paști al muncitorimii", un prilej de a transforma dansul și teatrul într-o „tovărășie de luptă".

Anarhismul se dezvoltă în America de Sud și Centrală

> *Peste cincizeci de mii de lucrători sosesc anual pe fluviu La Plata, europeni mânați până aici de disperare: steaguri italiene salută trecerea lui Edmondo de Amicis prin coloniile piemonteze de pe litoralul argentinian, iar la acțiunile muncitorilor din Buenos Aires sau Montevideo se aud discursuri în spaniolă, italiană, franceză sau germană.*
>
> *Din zece muncitori sau meseriaşi, opt sunt străini, iar printre ei se află socialişti şi anarhişti italieni, comunarzi francezi, spanioli republicani şi revoluţionari germani sau din Europa centrală.*
>
> *Pe ambele maluri ale fluviului izbucnesc greve (...)*[8]

Anarhismul s-a bucurat de o popularitate imensă în America Latină, unde a început să se răspândească la jumătatea secolul al XIX-lea, odată cu valurile de imigranți spanioli și italieni. Nu putem spune, însă, că aceștia au importat anarhismul în regiune, ci mai degrabă că ideile lor au intrat în contact cu realitățile locale. A prins contur astfel o formă revoluționară care avea să răspundă exploatării și opresiunii, popularizând un colectivism care exista deja ca mod de viață în rândul popoarelor indigene, înainte de colonizare.

În interiorul arhitecturii care se creează în jurul „punctelor" și „liniilor" propuse de către Kirwin R. Shaffer (despre care ați putut citi mai multe în capitolul dedicat metodologiei), fiecare nod local era modelat continuu de legăturile cu celelalte puncte prin circulația oamenilor, a banilor destinați presei sau cauzelor internaționale și a corespondenței. Aceste rețele îndeplineau două funcții esențiale pentru supraviețuirea și coeziunea mișcării. În primul rând, funcționau ca spații de refugiu și solidaritate, oferind adăpost militanților care fugeau de represiunea polițienească sau de conflictele interne dintr-un anumit oraș. În al doilea rând, acționau ca un mecanism de autoreglementare și sancțiune ideologică, așa cum s-a întâmplat între 1911 și 1912 în Panama. În acel moment, rețeaua anarho-comunistă ce lega Spania, Cuba, Los Angeles, Zona Canalului și Argentina s-a coordonat pentru a-l combate pe un anarho-individualist care își atacase tovarășii implicați în Revoluția Mexicană.

Organele de publicistică au jucat apoi un rol fundamental în diseminarea ideilor anarhiste. În Argentina au fost poeții populari cei care au început să popularizeze idealurile revoluționare. Atât cultura populară, cât și propaganda politică (adesea legate între ele) au răspândit, deci, ideea de solidaritate, mutualism sau autogestiune.

În Venezuela și Mexic, societățile de ajutor reciproc au devenit adevărate forme de rezistență protosindicalistă. În Brazilia au existat mai multe experimente utopice, precum colonia Cecilia (1890–1894), comuna Cosmos din Santa Catarina și mai târziu, în 1930, comunitatea Varpa, de influență tolstoiană.

Ángel Cappelletti, istoric al mișcării anarhiste din America Latină, arată cum inclusiv în Cuba, revendicată astăzi de marxiști, la sfârșitul secolului al XIX-lea, niciun muncitor nu vorbea despre Marx sau Engels. În schimb, erau citiți și discutați zilnic Mihail Bakunin, Errico Malatesta, Piotr Kropotkin, Élisée Reclus și Anselmo Lorenzo.

În cele ce urmează, vom încerca să punctăm pe scurt câteva astfel de exemple de organizare anarhistă din America Latină. Astăzi, ***especifismo***, un curent libertar dezvoltat în Uruguay, capătă tot mai multă influență, care se datorează, însă, și unei puternice tradiții de organizare anarho-sindicalistă existentă în această regiune.

8. Eduardo Galeano, ***Memoria focului***, Ed. Politică, 1988, p. 415.

Mișcarea muncitorească din Argentina

... o carte și o pâine, steagul măreț
pe care îl vor ridica, izbăvitoare,
mulțimile de asupriți și înjosiți[9].
— Alberto Ghiraldo, poet anarhist argentinian.

În Argentina, ideile lui Saint-Simon, Leroux și alți socialiști utopici au influențat generația 1837 și au început să fie răspândite în periodicele vremii.

Apoi, în 1871, au sosit în Buenos Aires foști comunarzi, printre ei și anarhiști. Câțiva ani mai târziu, a avut loc o demonstrație în solidaritate cu martirii din Chicago, la care au participat 350 de oameni. În același timp, a început să fie distribuită revista ***Le Revolté***, care în 1887 scria că grupul anarhist din Buenos Aires se întâlnește în fiecare seară de miercuri. Pe 14 martie 1888, a fost celebrată aniversarea Comunei din Paris, iar șase persoane au fost arestate.

Treptat, mai multe cărți și broșuri anarhiste au ajuns în Buenos Aires din Spania, Italia, Franța și alte locuri. Kropotkin a început să fie citit și tradus. S-au format și mai multe grupuri militante, care au început să lucreze mai coordonat în anii 1870, odată cu stabilirea unei filiere locale a Internaționalei I. În cadrul acesteia, au existat încă de la început conflicte între militanții autoritari francezi și cei anarhiști. S-a format apoi și un centru bakuninist de propagandă muncitorească, cu scopul exclusiv de a combate marxiștii, iar facțiunea anarhistă a căpătat tot mai multă tracțiune.

În 1879, a apărut și ceea ce mulți numesc primul ziar anarhist din Argentina, ***El Descamisado***. În anii următori însă anarhismul a început să își pierdă influența. Dar valurile masive de imigranți au revitalizat ceea ce părea o mișcare apusă. Munca acestora va fi decisivă pentru organizarea muncitorească de mai târziu.

Héctor Mattei a fost un astfel de militant italian care a sosit în 1880 în Buenos Aires, iar șapte ani mai târziu, a publicat o revistă săptămânală anarho-comunistă, în spiritul ideilor lui Malatesta. S-a format și un grup de muncitori anarho-comuniști care voiau să stârnească discuții publice pe teme sociale. Imigranții spanioli erau mai înclinați spre ideile colectiviste ale lui Bakunin și au contribuit la eforturile de propagandă, iar mai multe periodice anarhiste au apărut.

În 1885 Errico Malatesta însuși a fugit din calea represiunii autorităților din Italia și s-a refugiat în Buenos Aires, unde a format un cerc de studii sociale și a început să țină discursuri anarho-comuniste. Astfel de cluburi aveau să se formeze și în anii următori. În paralel, au continuat și disputele dintre marxiști și anarhiști.

În anii 1890 s-a creat prima dezbatere semnificativă din cadrul mișcării anarhiste. Anarho-comuniștii reuniți în jurul ziarului ***El Perseguido*** respingeau organizarea de masă și se opuneau creării sindicatelor. În schimb, anarho-sindicaliștii grupați în jurul ***La Questione Sociale*** și ***El Oprimido*** erau în contact cu Malatesta și susțineau crearea unor organizații de masă. Cea de-a doua tendință avea să capete mai multă popularitate, atrăgând un număr mare de muncitori. În paralel, alte periodice ale vremii prioritizau propaganda prin fapt sau ideile feministe. Exista, deci, o pluralitate de abordări și tactici în cadrul unei mișcări tot mai efervescente.

Tendința sindicalistă din cadrul mișcării anarhiste din Argentina a căpătat tot mai multă tracțiune, iar grupurile ce susțineau o revoluție socială imediată și respingeau orice formă de sindicalism au dispărut până în 1905. În 1897 a fost fondat ***La Protesta Humana***, cel mai important și de durată periodic anarhist din Argentina, editat de muncitori, cărora li s-au alăturat mai târziu și literați. Câțiva ani mai târziu, acesta a fost denumit doar ***La Protesta***. Mai multe ziare anarhiste au apărut în toată țara în această perioadă, în paralel cu traduceri ale unor clasici europeni.

Criza economică din 1890 și grevele disparate fără succes au făcut necesară o organizare mai unitară. Astfel, a luat naștere Federația Muncitorilor din Argentina (FOA), bazată pe lupta de clasă și acțiunea directă, care a organizat mai multe greve ce au dus în anii următori la îmbunătățirea condițiilor de muncă. Aceste reușite ale muncitorilor au fost însă însoțite și de o represiune crescândă din

9. Alberto Ghiraldo, ***Entre los poetas míos***, Cuaderno de poesía crítica nº. 142, Biblioteca Virtual Omegalfa, 2020, pp. 8-9.

partea autorităților, după cum veți putea citi și în secțiunea ***1920–1922: Patagonia rebelă*** din capitolul următor, dedicat celui de-al doilea val.

Experimentele utopice din Brazilia

Și în Brazilia începuturile mișcării anarhiste sunt legate de venirea unor imigranți anarhiști, în special italieni, portughezi și spanioli, spre finalul secolului al XIX-lea, în perioada industrializării și a formării mișcării muncitorești. Unii dintre aceștia, conduși de Giovanni Rossi (1856–1943), au înființat **Colônia Cecília** (1890–1893), un experiment utopic în provincia rurală Paraná, unde au trăit 300 de oameni. Apariția acesteia a fost facilitată de popularizarea, încă din anii 1840, a ideilor fourieriste și saint-simoniene. Acolo au pus în practică educația libertară, iubirea liberă și proprietatea colectivă asupra pământului. Experimentul lor s-a sfârșit în cel de-al patrulea an de existență, din cauza unui cumul de factori: o epidemie, lipsa resurselor materiale, izolare, conflicte interne.

Înainte de acest episod, însă, pot fi identificate forme de autoorganizare care datează până în secolul al XVII-lea, odată cu lupta sclavilor de emancipare. Atunci s-au format ***quilombos***, comunități de sclavi fugari, autogestionate, pe care guvernul colonial a încercat să le distrugă. Apoi, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, s-au întețit luptele sociale și au apărut tot mai multe proteste și revolte împotriva marilor proprietari de pământuri. Acestea au creat fundalul necesar pentru dezvoltarea mișcării anarhiste în secolul al XIX-lea.

În 1893, Antônio Conselheiro și un grup de țărani au ocupat moșia abandonată Canudos, unde au stabilit o comunitate de muncitori, bazată în mare măsură pe autogestiune. **Comunitatea din Canudos** exista în afara legilor statului și a intereselor marilor proprietari de pământuri. În câteva luni, 25.000 de oameni au ajuns să trăiască în acest loc unde nu se consuma alcool, era denunțată orice formă de autoritate (clericală, statală, militară) și nu exista proprietate privată. Această comunitate a fost numită de autoritățile vremii „o sectă comunistă" și au existat mai multe încercări de înăbușire a acesteia. Trei expediții militare au dus la moartea a 5000 de oameni, până când a patra și-a atins scopul, iar comunitatea din Canudos a fost anihilată.

Dar aceste două exemple nu au fost singurele care au prins contur în această perioadă. Numeroase comunități agricole s-au format între 1850 și 1880, multe dintre ele funcționând după principiile ajutorului reciproc. Dincolo de aceste experimente care rămâneau destul de izolate, a început să se dezvolte și mișcarea muncitorească, unde anarhiștii au jucat un rol important. La fel ca în Argentina, până în anii 1920, mișcarea muncitorească din Brazilia era predominant una anarhistă.

Mulți dintre muncitorii imigranți sosiți în țară au început să se radicalizeze abia după ce au început să lucreze în fabricile braziliene. Anarhismul brazilian avea să prindă contur astfel în cadrul sindicatelor din centrele urbane. În favele (cartierele sărace), imigranții lucrau împreună cu muncitori de culoare, foști sclavi, dar și cu un număr ridicat de femei și copii, în special în industria textilă. Mișcarea anarho-sindicalistă din Brazilia era, deci, una diversă, care a îmbrățișat tot mai mult și tacticile propuse de muncitoarele femei, în ciuda reticenței inițiale. Militante precum Maria Lacerda de Moura (1887–1945) sau Maria Angelina Soares (1901–1985) au contribuit semnificativ în special la construirea unei contraculturi anarhiste. De altfel, mai multe publicații anarhiste au apărut în această perioadă.

Pe 15 aprilie 1894, mai mulți socialiști s-au adunat în São Paulo pentru a organiza o celebrare a zilei de 1 mai, dar manifestația a fost reprimată de poliție, care a arestat mai mulți militanți. În jurul anului 1875, au apărut mai multe filiale ale Internaționalei în Brazilia, care erau în contact cu secțiunile din Buenos Aires și Montevideo. Au apărut și alte organizații anarhiste, precum și greve ale muncitorilor din industria textilă sau feroviară, susținute de militanți anarhiști.

Pe măsură ce se dezvolta mișcarea anarhistă, creștea și represiunea din partea statului, inclusiv prin legi împotriva imigranților „agitatori" (precum Legea Adolpho Gordo din 1907), ceea ce a influențat radicalizarea și trecerea la tactici mai clandestine.

AL DOILEA VAL (1895–1923)

Acest val deschide „perioada glorioasă” a anarhismului și cuprinde o serie vastă de revoluții, insurecții și mișcări anticoloniale pe toate continentele. Încă din 1895, anarhiștii au participat activ la Războiul de Independență Cubanez împotriva dominației coloniale spaniole. În Europa de Est, anul 1903 a adus Revolta Macedoneană împotriva Imperiului Otoman, articulată în două momente libertare majore. Primul dintre ele, Revolta de Ilinden din 2 august, a dus la proclamarea Comunei din Krușevo. Iar cel de-al doilea, Insurecția din 19 august, s-a concretizat în Comuna din Strandja, unde un teritoriu eliberat a fost autogestionat timp de o lună pe principiile comunismului libertar.

În deceniul următor, mișcarea a contribuit la prăbușirea vechilor regimuri monarhice: în 1911, în Portugalia, anarhiștii au luptat alături de marinari în revolta republicană ce a abolit monarhia, iar în același an, în China, s-au implicat în Revoluția Chineză care a pus capăt dinastiei imperiale. Tot în sfera luptelor anticoloniale se înscriu influența anarhistă asupra revoltei Ghadar din India împotriva britanicilor în 1915, participarea la Revolta de Paște din Irlanda în 1916, precum și contribuția la construirea Mișcării 1 Martie din Coreea în 1919, care a mobilizat două milioane de oameni împotriva ocupației japoneze.

Tot în acest al doilea val au avut loc mari revoluții sociale cu rol protagonist anarhist. În Mexic, Partido Liberal Mexicano, devenit o organizație specific anarhistă, a condus în 1911 ocuparea regiunii Baja California, proclamând acolo Republica Socialistă Baja California. În paralel, în centru, grupul Lucha și Casa del Obrero Mundial mobilizau zeci de mii de muncitori, iar în sud armata țărănească a lui Emiliano Zapata din Morelos acționa sub o puternică influență anarhistă.

În Rusia anului 1917, anarhiștii s-au implicat în mișcările din Moscova și Petrograd, culminând ulterior cu Revolta de la Kronstadt din 1921 împotriva autoritarismului bolșevic. În paralel, în Ucraina, Armata Insurecțională Revoluționară, a purtat lupte decisive împotriva Armatei Albe și a garantat exproprierea pământurilor și autogestionarea țărănească. Un experiment similar s-a desfășurat în 1918 în Siberia, unde 140.000 de combatanți supranumiți „mahnoviștii siberieni” au acționat sub inspirație anarhistă.

În același an, 1918, ecourile revoluționare au generat implicarea decisivă a anarhiștilor în Revoluția Germană, precum și în Insurecția Anarhistă din Rio de Janeiro (Brazilia), unde s-a încercat instituirea unui soviet liber. În Argentina, unde federația FORA deținea hegemonia sindicală, mișcarea a animat greva

generală ce a culminat cu Săptămâna Tragică din 1919 la Buenos Aires și răscoalele rurale din Patagonia dintre 1920 și 1921, alături de acțiunile „anarhismului expropriator". În Asia, în urma Mișcării 4 Mai din 1919, anarhiștii chinezi au dobândit un rol protagonist în Canton, instituind în 1921 Comuna Comuna din Guangcou, care a funcționat ca un oraș libertar până în 1925.

1903: Revolta Macedoneană

În 1903, în timpul Răscoalei de Sfântul Ilie (*Preobrajenie*), au avut loc două experimente revoluționare: **Republica de la Krușevo** și **Comuna (Republica) din Munții Strandja**.

Cea dintâi a fost stabilită în Macedonia și s-a distins printr-un model de guvernare remarcabil de incluziv. Organul de conducere era format din 60 de membri, oferind o reprezentare egală de câte 20 de persoane pentru fiecare grup etnic major din regiune: bulgari, greci și vlahi. Această abordare a demonstrat dorința rebelilor de a respecta diversitatea culturală și de a nu impune o singură identitate națională, preferând un model federativ. La fel ca experimentul de la Panaghiurište, această republică a avut o existență scurtă, de numai zece zile, fiind eliminată de trupele otomane.

Pe când cea de-a doua reprezintă probabil cel mai pur experiment libertar din regiune. Sub comanda anarhistului Mihail Gerdjikov, comunitatea a funcționat timp de peste 20 de zile fără nicio autoritate statală, deciziile fiind luate prin vot popular în adunări cetățenești. Revoluționarii au ars registrele fiscale și au organizat depozite comune pentru recoltă, cerealele și făina fiind distribuite colectiv. Un exemplu concret de acțiune directă a fost deschiderea fabricii de sare din Ahtopol, unde sătenii săraci au fost invitați să ia și să distribuie sarea după nevoi. Structura militară a comunei a fost, de asemenea, neconvențională, numindu-se „Corp de Luptă Conducător" pentru a evita conotațiile militariste ale unui „Stat Major", subliniind rolul său pur coordonator și temporar.

La câțiva ani după revoltă, un grup de anarho-creștini întorși de la studii din străinătate s-a stabilit într-un sat de la poalele munților Strandja. Astfel au fost puse bazele unei **comune tolstoiene la Burgas** (1906–1908), bazate pe pacifism. Membrii comunei au practicat autogestiunea și agricultura colectivă, refuzând utilizarea animalelor la muncile câmpului și promovând vegetarianismul. Aici a fost publicat jurnalul ***Vazrajdane*** și membrii comunității au întreținut o corespondență strânsă cu Lev Tolstoi, care a considerat publicația lor ca fiind singura din lume pe deplin fidelă ideilor sale. Din cauza activității lor intense, autoritățile au început să-i perceapă ca pe o amenințare la adresa regatului, ceea ce a dus la expulzarea lor forțată în 1908.

Anarhismul se dezvoltă în China, Coreea și Japonia

Un anarhism cosmopolit și internațional

Istoria anarhismului din Sudul și Estul global este puțin cunoscută în afara acestor spații. Într-un text despre mișcarea anarho-sindicalistă din China de la începutul secolului al XX-lea, Vadim Damier explică cum libertarii din Est

> *nu se potriveau în cadrul acelor mituri şi credinţe prin care „învingătorii istoriei" din această regiune a globului (democraţia liberală, pe de o parte, şi ideologia partidelor comuniste, pe de altă parte) încercau să-şi legitimeze victoria.*

În multe părți din Asia, anarhismul a fost cea mai răspândită mișcare și ideologie socialistă până în prima parte a secolului al XX-lea. Deși a influențat profund lumea intelectuală, mișcarea muncitorească și organizarea vieții sociale, din păcate nu a reușit să transpună această influență într-un proiect revoluționar durabil.

Datorită influenței sale în toată regiunea, este dificil de analizat punctual evoluția anarhismului în China, în Japonia sau în Coreea. Circulația transnațională a ideilor crea un discurs comun și o activitate similară, bazată pe solidaritate regională, mai ales în contextul ascensiunii Japoniei ca putere imperială. Totuși, în cele ce urmează, vom încerca să descriem pe scurt cum s-a dezvoltat mișcarea anarhistă în China, pentru ca ulterior să explorăm și contextul din Coreea și să amintim,

totodată, câteva figuri importante din mișcarea in Japonia

În China, anarhismul a fost curentul hegemonic din cadrul mișcării socialiste autohtone în perioada 1905–1920. De altfel, mișcarea anarhistă din zona Asiei de Est a avut o perioadă glorioasă în anii 1890–1920, când militanții japonezi, chinezi sau coreeni corespondau intens cu anarhiștii din canonul european sau le traduceau textele. Există mai multe explicații pentru această popularitate, care creează adesea dezbateri în rândul istoricilor. Un motiv ar fi că anarhismul oferea o alternativă la darwinismul social din epocă, prin care ajungeau să fie legitimate conflictele și imperialismul. Un altul că existau deja elemente în cultura chineză care creau un spațiu fertil pentru dezvoltarea acestui curent socialist. Merită menționat și că nici o operă teoretică majoră marxistă nu a fost tradusă complet în chineză până în 1921.

După Tratatul Sinchou din 1901, guvernul a fost nevoit să implementeze programe de studii în străinătate. Astfel, mai mulți chinezi ajung să studieze în Paris și Tokyo, unde se formează și două grupuri anarhiste.

Grupul din **Paris** ia naștere în 1906 sub numele de Societatea Noii Lumi și începe în următorul an să publice o revistă, ***Era nouă***, care va fi o sursă majoră de teorie anarhistă și conectare cu mișcarea anarhistă europeană. Militanții chinezi din Paris susțineau un anarhism futurist revoluționar, iar figurile centrale din cadrul acestei grupări erau **Li Șițăng** (Li Shizeng[1]) și **Wu Cîhui** (Wu Zhihui). Aceștia puneau accentul pe importanța științei și a raționalismului, credeau în rolul educației universale ca strategie revoluționară și făceau apel la o revoluție culturală. După ascensiunea leninismului, s-au implicat în Partidul Kuomintang, de factură anti-bolșevică și au creat Universitatea Muncii din Șanghai în 1927. Acolo, timp de cinci ani au pus în practică idei anarhiste influențate de Kropotkin.

Grupul din **Tokyo** apare în aceeași perioadă, sub numele Societatea pentru Studiul Socialismului și promovează un anarhism antimodernist, de factură tolstoiană. La conferința de înființare a organizației a participat Kōtoku Shūsui ca vorbitor principal, un important anarhist japonez. Aceștia încercau să traseze legături între ideile anarhiste contemporane și curente filosofice din cultura chineză, precum daoismul[*1]. Idealizau viața rurală și se opuneau industrializării și urbanizării. Figurile centrale erau anarha-feminista **Ho-In Jen** (Ho-Yin Zhen) și soțul său, **Liu Șîpei** (Shipei), amândoi auto-exilați din China. Aceștia publică revistele ***Justiție naturală*** și ***Echilibru***, în textele cărora se simțea influența lui Kropotkin, în special în ceea ce privește necesitatea îmbinării muncii manuale cu cea intelectuală.

În scrierile sale, Ho-In Jen a reinterpretat conceptul confucianist de ***nannü*** (bărbat-femeie), demonstrând că inegalitățile de gen nu sunt naturale, ci construite istoric și social prin monopolul masculin asupra proprietății private și prin subjugarea femeilor transformate în proprietate. Anticipând analiza intersecțională, Ho-In a arătat că femeile din clasa muncitoare sunt oprimate simultan de trei sisteme interdependente: patriarhatul, capitalismul și statul. Sărăcia și exploatarea economică le împing pe femeile sărace către munci epuizante, muncă sexuală sau concubinaj forțat, în timp ce legile statului le tratează ca simple anexe ale

1. Pentru a facilita căutarea de informații despre persoanele amintite, am decis să scriem numele în grafie românească, dar să adăugăm între paranteze și varianta pinyin internațională acceptată și de Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române.

bărbaților. În consecință, ea a criticat feminismul liberal, argumentând că obținerea dreptului de vot sau accesul unei minorități de femei bogate la funcții politice nu eliberează majoritatea femeilor, ci doar diversifică clasa conducătoare. Pentru Ho-In, adevărata emancipare necesită o revoluție socială completă care să abolească proprietatea privată, capitalismul și statul în favoarea unei societăți egalitare, dublată de o educație care să dizolve în cele din urmă însăși diviziunea socială dintre bărbați și femei.

Ideile feministe au fost transmise și de scriitoarea și traducătoarea **Itō Noe** (1895–1923). Stabilită la Tokyo la doar 18 ani, în 1913, ea s-a alăturat societății feministe ***Seitōsha*** („Ciorapii albaștri"), fondată de Hiratsuka Raichō, devenind editor al revistei ***Seitō*** între 1915 și 1916. Cunoscătoare a mai multor limbi străine, Itō a jucat un rol important în popularizarea gândirii libertare occidentale în Japonia, traducând lucrări semnate de Emma Goldman și Piotr Kropotkin. În paralel, a publicat peste 80 de articole și romane autobiografice prin care și-a documentat ruptura de tradiție și evoluția către o perspectivă anarhistă. Activismul său a îmbinat constant lupta feministă cu cea muncitorească: în 1919, împreună cu Ōsugi Sakae, Wada Kyūtarō și Kondō Kenji, a lansat revista ***Rōdō Undō*** (***Mișcarea Muncitorească***), menită să conecteze ideile anarhiste la luptele proletariatului industrial, iar în 1921 a contribuit la fondarea grupului socialist de femei Sekirankai.

Destinul său a fost curmat brutal în septembrie 1923, la scurt timp după nașterea celui de-al șaptelea copil, în haosul provocat de Marele Cutremur din Kantō. Profitând de panică, autoritățile imperiale au încurajat zvonuri false potrivit cărora minoritățile și radicalii ar fi provocat incendiile devastatoare, declanșând pogromuri împotriva imigranților și o represiune polițienească feroce. Au fost uciși între 6000 și 10.000 de muncitori coreeni și chinezi, dar și militanți anarhiști și socialiști, precum Itō Noe, partenerul ei Ōsugi Sakae și nepotul acestuia în vârstă de șase ani, Tachibana Munekazu.

Această tragedie ilustrează violența sistemică cu care regimul imperial japonez a tratat întreaga mișcare anarhistă. Încă din 1911, doisprezece anarhiști, printre care Kanno Suga și Kōtoku Shūsui, fuseseră executați pe baza unor acuzații fabricate privind un complot de asasinare a împăratului. Cu toate acestea, în pofida terorii de stat, anarhismul s-a consolidat încă din anii 1910 ca una dintre cele trei mari forțe ale mișcării revoluționare din Japonia, exercitând o influență constantă asupra sindicatelor revoluționare.

Poate o poveste neașteptată este cea a lui **Nikolai Sudzilovski**[*2] care, ajuns în China și Filipine, s-a ocupat de organizarea evadărilor revoluționarilor din exilul siberian. Mai apoi, în mai 1905, în timpul războiului ruso-japonez, a ajuns în Japonia pentru a desfășura, alături de jurnalistul George Kennan, propagandă printre prizonierii de război ruși de lângă Kobe. Integrându-se într-un mediu cultural ruso-japonez marcat de ideile lui Tolstoi, Kropotkin și ale narodnicilor, cei doi au distribuit publicații care au dus la radicalizarea a mii de soldați, succes ce a atras însă presiunile Imperiului Rus și retragerea cetățeniei americane a lui Russel.

Rămas în Japonia, Russel s-a împrietenit cu revoluționarul chinez Sun Yat-sen și a facilitat, la Nagasaki în 1906, un acord de sprijin reciproc între mișcările revoluționare rusă și chineză. Acesta le-a propus militanților chinezi inclusiv acțiuni de „propagandă prin fapte". Din punct de vedere teoretic, el diferenția revoluția chineză, pe care o vedea ca fiind una politică împotriva

[*1] Daoismul este o tradiție filosofică și religioasă chineză axată pe armonizarea cu *Dao* (Calea), spontaneitate, simplitate și acțiune non-coercitivă (*wu wei*).

[*2] **Nikolai Konstantinovici Sudzilovski** (1850–1930) s-a născut într-o familie de nobili polonezi rusificați. Refugiat în România din calea poliției țariste, medicul Nicolae Russel a devenit figura centrală a socialismului ieșean. A oferit consultații gratuite, a traficat literatură revoluționară în Imperiul Țarist, a participat ca și medic în Războiul de Independență din 1877-78 și a cofondat ziarul *Bessarabia*. După asasinarea țarului Alexandru al II-lea în 1881, autoritățile române au interzis comemorarea Comunei din Paris și l-au expulzat. După expulzarea sa din țară, ajunge în Hawaii, unde a fost primul președinte al Senatului și a luptat, fără succes împotriva absorbției regiunii de către SUA. Dorind să se apropie de granițele Rusiei pentru a-și relua activitatea revoluționară, acesta pleacă înspre Asia, unde ajunge în timpul Revoluției Ruse din 1905.

birocrației manciuriene, de cea rusă, pe care o considera una socială și de clasă. Ulterior, în 1912, i-a propus președintelui Sun Yat-sen un plan de integrare a țărănimii în noua republică prin servicii medicale și sociale, valorificând atât tradiția narodnică, cât și experiența sa medicală din România. S-a stabilit în cele din urmă în China, unde a murit la Tianjin în 1930, sceptic față de turnura bolșevică a Revoluției Ruse.

Anarhismul din China continentală

Poate fi foarte ușor să plasăm grupul anarhist din Tokyo și cel din Paris în clasica dihotomie modern-tradițional, înșirându-le toate atributele care ar decurge din această clasificare. Dar ar fi o analiză esențialistă, care ar pierde din vedere câteva nuanțe. Spre exemplu, grupul din Tokyo era cel care avea o poziție mai radicală pe subiecte precum feminismul sau anti-imperialismul. În plus, direcțiile oferite de aceste două grupuri nu erau singurele posibile, iar o alternativă inspirată de ambele va apărea în curând.

După căderea dinastiei Qing în 1911, anarhiștii au avut mai mult spațiu de acțiune, iar mișcarea a început să se răspândească mai puternic. O nouă generație anarhistă s-a format în sudul Chinei, în jurul lui **Liu Sîfu** (Shifu)[2], care a înființat în 1912 Societatea Cântecul Cocoșului, centrată în jurul revistei ***Vocea poporului*** (***Min Șeng***). Aceasta a devenit una dintre cele mai importante organe de publicistică anarhistă, care promova idei legate de comunism, antimilitarism, sindicalism și vegetarianism. Aici au fost publicate, totodată, și traduceri din Kropotkin sau Emma Goldman, și au fost promovate simultan ultimele descoperiri științifice, precum și idealurile taoiste sau budiste. În 1914, Șîfu a înființat organizația Societatea tovarășilor anarho-comuniști, care prioritiza educația în vederea creării unei noi societăți, bazată pe proprietate comună, asociere liberă, și absența claselor sociale, a legilor, poliției, căsătoriei sau religiei. Șîfu a numit acest model ideologic „socialism pur".

Anarhiștii din Guangcou (Canton), sub influența lui Șîfu, au înființat primul sindicat modern din China și au organizat primele greve. În martie 1918, la Șanghai, a apărut primul ziar dedicat problemelor muncitorilor, ***Laodong*** (***Munca***), al cărui redactor-șef era Liang Bingsien, un tovarăș al lui Șîfu. În cadrul acestui ziar a apărut un apel către muncitorii chinezi pentru a sărbători ziua 1 mai, iar în același an a fost organizată prima manifestație de 1 Mai din China, care a avut loc în Guangcou.

La sfârșitul anilor 1910, în Beijing a început o activitate de reformă educațională, care va crea Mișcarea Noii Culturi, ce a culminat cu Mișcarea de la 4 Mai 1919 și a pus bazele transformărilor culturale și politice din China în secolul al XX-lea. În această perioadă, grupul anarhiștilor din Paris a jucat un rol important, precum și tinerii formați în jurul lui Șîfu. A fost o perioadă în care ideile importante au prins tot mai multă tracțiune în rândul tinerilor. Inclusiv Mao Zedong a fost influențat de acestea.

Anarhiștii chinezi au avut o mare influență și în timpul **mișcării studențești începute în 4 mai 1919**, care este considerată apogeul anarhismului din China. Despre acest moment, Arif Dirilik scria că „a reprezentat cu adevărat un moment revoluționar în istoria modernă a Chinei", care „a aprins imaginația radicală și părea să dea substanță speranțelor utopice ale unei întregi generații". Discursul revoluționar construit în această perioadă era unul anarhist, chiar dacă nu toată lumea se identifica neapărat cu această etichetă ideologică.

Atunci s-au format **Corpurile de ajutor reciproc pentru muncă și învățare** (*Gongdu huzhutuan*), care aveau o bază prefigurativă. În cadrul acestor grupuri, membrii au încercat să reunească munca intelectuală cu cea manuală. Lucrând cel puțin patru ore pe zi, studenții creau din veniturile câștigate un fond comun din care acopereau cheltuielile de întreținere și alte costuri. Unii dintre ei au deschis chiar tipografii, restaurante și spălătorii pentru studenți și profesori, iar alții au încercat să vândă obiecte de artizanat.

Scopul a fost explicat de Wang Guangqi în 1920, într-un număr din revista lor:

2. Acesta devine o figură atât de centrală, încât după moartea sa din 1915, activitatea organizației continuă în jurul curentului nou format, ***Shifu-ism.***

> *Grupurile de ajutor reciproc „Muncă şi Învăţare" reprezintă embrionul noii societăţi şi primul pas către realizarea idealurilor noastre... Pe hârtie, susţinem în fiecare zi o revoluţie socială, dar încă nu am început să o punem în practică. Organizaţia noastră de ajutor reciproc este doar punctul de plecare al mişcării noastre reale.... Dacă va avea succes, o putem extinde treptat şi, în acelaşi timp, putem începe să realizăm idealul „de la fiecare după capacitatea sa; fiecăruia după nevoile sale". Această mişcare ar trebui într-adevăr numită „o revoluţie economică paşnică".*

Aceștia respingeau insurecția armată ca mijloc de a răsturna vechea ordine și se concentrau pe activități educaționale. Activitatea lor era similară cu mișcarea utopistului japonez Mushanokōji, *Satul Nou* (*Atarashiki-mura*).

Numele mișcării din China a fost dat, însă, de un eveniment petrecut în după-amiaza zilei de 4 mai 1919, când 3.000 de studenți au protestat împotriva deciziei Conferinței de pace de la Versailles, de a transfera Japoniei fostele concesiuni germane din provincia Șantung (Shandong). Aceștia au pornit în marș spre casa lui Cao Rulin, un funcționar pro-japonez din cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Poliția le-a blocat accesul, dar anarhistul Kuang Husheng a sărit gardul ce împrejmuia casa, a spart obloanele, a deschis porțile pentru ca și restul studenților să poată intra, iar casa a fost incendiată.

Dacă **Mișcarea Pentru Noua Cultură,** începută în anii anteriori, avea o componentă intelectuală și teoretică mai pronunțată, studenții își propuneau de data aceasta să pună idealurile revoluționare în practică. Mișcarea începută pe 4 mai s-a diferențiat de reforma culturală și prin aspirațiile sale de a ieși din bula intelectuală și a ajunge la masele de oameni, dar cele două nu pot fi analizate neapărat separat una de alta. Atmosfera creată de mișcarea culturală a facilitat izbucnirea protestelor studențești din 1919, care la rândul lor, au alimentat nevoia unei noi culturi, răspândită tot mai mult. În plus, orientarea către cultură a fost și un răspuns la ceea ce a fost considerat eșecul instituțiilor rezultate în urma revoluției din 1911. După acel moment, intelectualii s-au îndepărtat de viața politică, creându-se o aversiune generală față de acest subiect. În acest context, revoluția culturală nu reprezenta doar popularizarea unor noi idei, ci și o încercare de transformare radicală a societății, prin contestarea autorității familiei, a inegalităților și a instituțiilor care reproduceau vechile raporturi de dominație.

După Revoluția Rusă din 1917, anarhismul global a fost concurat tot mai serios de bolșevismul aflat în ascensiune. În China, anarhiștii și-au pierdut treptat din influență în fața marxiștilor, dar au rămas o alternativă importantă până la mijlocul anilor 1920, după cum am văzut mai sus. Ulterior, aceștia continuă să se implice în mișcarea muncitorească, iar unii dintre ei cooperează inițial cu marxiștii, dar se distanțează ulterior din motive ideologice. După 1937, în contextul războiului împotriva Japoniei, anarhiștii din Sîchuan au mobilizat populația la luptă. Iar în timpul Războiului Civil Spaniol, anarhiștii chinezi s-au alăturat brigăzilor internaționale de voluntari.

Ceea ce a marcat mișcarea anarhistă chineză au fost activitățile educaționale și culturale, dar acest accent pus pe dimensiunea mai degrabă teoretică a fost și unul din motivele, conform lui Arif Dirlik, pentru care ambele grupuri existente au rămas într-o zonă destul de abstractă, care a îngreunat punerea în practică a ideilor anarhiste.

1910–1920: Mișcarea muncitorească din Africa de Sud

În Africa de Sud, tradiția anarhistă își are rădăcinile în anii 1880, însă atunci ea exista mai degrabă sub forma activității unor militanți izolați. Abia după 1908 sindicalismul revoluționar a devenit curentul dominant al stângii radicale locale, atingându-și apogeul spre sfârșitul anilor 1910 și începutul anilor 1920. Aici dezvoltarea mișcării socialiste s-a produs într-un context dominat de ambiții imperialiste și politici de colonizare.

Astfel, mișcarea muncitorească a fost una divizată, fracturată de prejudecăți rasiale și de barierele legale pe ocupații care rezervau munca calificată muncitorilor albi. Aceștia au fost aduși din întregul Imperiu Britanic, pe

măsură ce a crescut interesul imperialist în această regiune și a fost nevoie de creșterea forței de muncă. Africanii erau considerați muncitori necalificați și exploatați mai puternic.

Inițial, anarhismul și sindicalismul s-au dezvoltat în rândul imigranților albi, dar în anii 1910 s-a răspândit și printre ceilalți muncitori. Câțiva pionieri ai anarhismului local sunt considerați Henry Glasse și Wilfred H. Harrison. Primul dintre aceștia era născut în India și afiliat grupului din jurul ziarului ***Freedom*** din Londra. Acesta distribuia materiale de propagandă și a înființat un club socialist. Harrison a fondat Federația Social-Democrată la Cape Town, în 1904, Societatea Socialistă din Pretoria, în 1911, fiind și un orator renumit, ce prezenta elocvent ideile lui Kropotkin. Cei doi se opuneau propagandei prin fapt și susțineau sindicalismul, care a și ajuns să fie forma predominantă a organizării muncitorești. Totodată, ambii criticau rasismul colegilor lor albi și militau pentru a crea forme de solidarizare între toți muncitorii. În 1906 Harrison a lansat un Sindicat General al Muncitorilor, cu caracter interrasial, și a organizat manifestații interrasiale ale șomerilor din oraș. În timpul acestora, au izbucnit revolte, iar doi anarhiști au fost arestați, aceasta fiind prima acțiune judiciară împotriva socialiștilor.

În 1908 a fost fondat la Johannesburg publicația ***Voice of Labour***, de către câțiva socialiști etatiști, dar care a devenit o platformă și pentru anarhiști. Rețeaua formată în jurul publicației susținea necesitatea unității interrasiale a muncitorilor, iar până în 1910, s-a dezvoltat un curent sindicalist. În același an a fost înființată o organizație sud-africană care opera după modelul IWW. Aceasta a organizat diverse greve și s-a coordonat cu activitatea din Chicago. În același an a fost înființat și un Partid Socialist al Muncii, care organiza întâlniri și distribuia materiale de propagandă. Ambele grupuri credeau că este necesar să formeze un sindicat unitar și interrasial, delimitându-se astfel de tradiția dominantă a organizării muncitorilor albi. Totuși, acestea nu au acordat suficientă atenție problemelor specifice ale muncitorilor africani, precum lipsei drepturilor civile. Astfel, din 1912 sindicalismul părea să intre în declin, iar publicația ***Voice of Labour*** și-a încetat activitatea anul următor. Atunci a izbucnit o grevă în rândul muncitorilor albi din Witwatersrand, care a radicalizat mai mulți sindicaliști.

Izbucnirea Primului Război Mondial a dus la formarea Ligii Împotriva Războiului și a polarizat Partidul Muncii din Africa de Sud, care s-a scindat. Facțiunea antimilitaristă a înființat Liga Socialistă Internațională, care publica săptămânalul ***International***. Aceasta s-a îndreptat rapid către sindicalism, iar la prima conferință organizată, în 1916, declara: „Susținem organizarea muncitorilor pe baze industriale sau de clasă, indiferent de rasă, culoare sau credință, ca fiind cel mai eficient mijloc de a asigura forța necesară emancipării muncitorilor." Organizația era formată inițial din imigranți britanici, dar a atras rapid și imigranți evrei din cartierele sărace și multirasiale din Johannesburg, precum și tot mai mulți membri africani, printre care profesorul **T. W. Thibedi**[*3]. Pe parcursul următorilor ani aceștia au organizat mai multe greve, încercând să pună bazele unui sindicat unitar.

Se poate observa că mare parte din organizarea existentă în această perioadă a fost condusă de muncitori albi. Situația s-a schimbat în 1917, când a fost fondată organizația Muncitorii Industriali din Africa, condusă de

[*3] **Thibedi William Thibedi** (1888-1960) a fost unul dintre cei mai importanți sindicaliști revoluționari din istoria Africii de Sud. Format ca învățător, a lucrat la o școală bisericească din Johannesburg și a fost implicat în mai multe grupuri politice ale vremii. Din 1918 a condus secția din Johannesburg a organizației Muncitorii Industriali din Africa, dedicându-se organizării muncitorești pe baze sindicaliste revoluționare. A fost, de asemenea, unul dintre membrii fondatori ai Partidului Comunist din Africa de Sud (CPSA) în 1921, dar a fost exclus din partid în 1930, din cauza neadărerii la linia politică impusă de Comintern.

un comitet format exclusiv din africani, principalele figuri fiind Reuben (Alfred) Cetiwe și Hamilton Kraai. Organizația promova acțiunea de masă și lupta de clasă a muncitorilor împotriva celor care îi asupresc. Primul fluturaș împărțit de membrii organizației făcea un apel către muncitori de a-și conștientiza condițiile exploatării și a lupta împotriva acesteia:

> ***Există o singură cale de eliberare pentru voi, muncitorii bantu. Uniți-vă ca muncitori. Uniți-vă: uitați lucrurile care vă despart... Soarele a răsărit, ziua se iveşte; multă vreme ați dormit, în timp ce moara bogatului măcina şi distrugea sudoarea muncii voastre pentru nimic.***

În 1918, Liga Socialistă Internațională a organizat la Johannesburg prima demonstrație de 1 Mai din Africa de Sud, iar luna următoare, 152 de muncitori au fost închiși pentru participarea la o grevă. Până în mai 1919, alte sute de arestări au avut loc, iar represiunea s-a accentuat, pe măsură ce numărul sindicaliștilor creștea.

Sindicalismul revoluționar însuși a fost absorbit treptat de comunismul de partid: Liga Socialistă Internațională a intrat în 1921 în Partidul Comunist din Africa de Sud. Moștenirea sa organizatorică a rămas relevantă însă pentru mișcările anticoloniale de mai târziu.

1910–1917: Revoluția Mexicană și apariția zapatismului

> ***Fraţii Flores Magón cresc în pedeapsă. De când le-a murit tatăl, alternează închisoarea cu studiile de drept, slujbele ocazionale, ziaristica militantă şi manifestaţiile de stradă, în care se schimbă lovituri de pietre şi împuşcături.***
>
> ***— Totul este al tuturor, le spusese tatăl lor (...).***[3]
>
> ***Emiliano Zapata e om al tăcerii. Spune fără să vorbească.***
>
> ***Locuitorii din Anenecuilco, satul lui cu căsuţe de lut şi frunze de palmier înşirate pe o coamă de deal, l-au făcut şef pe Zapata şi i-au înmânat hârtiile din timpul viceregilor, ca să le păstreze şi să le apere. Teancul de documente dovedeşte că această comunitate, înrădăcinată aici dintotdeauna, nu e o intrusă.***[4]
>
> ***Sunt vremuri de umblat şi de luptat, iar ecoul bubuiturilor şi al împuşcăturilor răsună de parcă s-ar prăbuşi munţii. Armata lui Zapata, jos moşiile, sus satele, îşi deschide calea spre Ciudad de México.***[5]

Problema pământului

Revoluția Mexicană a dus la transformarea unui stat oligarhic al proprietarilor de terenuri la un stat condus de un singur partid. Înainte de revoluție, modul de acumulare a bogăției în Mexic aparținea latifundiilor (marilor proprietăți funciare, moșii foarte întinse), care au fost atacate de țărani. Acestea nu au fost, însă, distruse complet în timpul revoluției și au rămas un spațiu unde se desfășoară în continuare lupta de clasă. Revoluția le-a adus, însă, țăranilor mari beneficii, în special prin acordarea dreptului la proprietate comunală.

Latifundiile sau marile proprietăți provin de la sfârșitul Războiului Reformei (1858–1861), când facțiunea liberală victorioasă a oligarhiei și-a propus să creeze un sistem de mici proprietăți. Acestea au fost obținute din terenurile confiscate ale Bisericii sau din terenurile comunale furate de la țăranii indigeni. Deoarece micii proprietari nu puteau trăi exclusiv din munca acestor pământuri, ele au fost absorbite de o nouă clasă, marii proprietari de terenuri sau latifundiarii. Micii proprietari au devenit astfel fie muncitori sezonieri prost plătiți, fie iobagi prin datorii.

Treptat latifundiarii și-au extins tot mai mult terenurile, prin strămutarea țăranilor (***campesinos***) de pe unitățile de producție comunale ***(ejidos***). Țăranii nu au acceptat, însă, pasiv această situație, ci au opus rezistență. Represiunea a urmat imediat după, când au luat naștere ***Gărzile albe*** (Guardias Blancas), unități paramilitare ale marilor proprietari, care atacau țăranii rebeli. Acest sistem economic îi făcea pe țărani să devină dependenți de moșiile marilor proprietari. În plus, **administrația**

3. Eduardo Galeano, ***Memoria focului***, Ed. Politică, 1988, p. 437.
4. ***Ibidem***, p. 471.
5. ***Ibidem***, p. 482.

lui Porfirio Diaz (sau Porfiriato), care a condus Mexicul în perioada 1876–1910, susținea interesele de clasă ale latifundiarilor.

De altfel, Porfirio Diaz a inițiat un proces de **modernizare forțată** – bazat pe un imaginar rasist al conceptului „progres" – care a însemnat exploatarea și mai puternică a țăranilor. Dezvoltarea industriei și bogăția elitelor au fost făcute prin munca țăranilor și a lucrătorilor. Acest proces de modernizare s-a transformat și într-o **asimilare forțată**, care avea scopul de a elimina tot ce era indigen. Pe acest fundal s-au creat condițiile care au dus la revoluția mexicană.

Emiliano Zapata și revoluția mexicană (1910–1917)

Inegalitățile produse de conducerea autoritară a lui Diaz nasc la începutul secolului al XX-lea reacții antiautoritare. Sub influența anarhiștilor Ricardo și Enrique Flores Magón și Antonio Díaz Soto y Gama, Partidul Liberal Mexican (PLM) devine o organizație politico-militară, cu o ideologie anti-imperialistă, care susținea clasa muncitoare, țărănimea și progresiștii din clasele superioare. Între 1906 și 1910 PLM a organizat greve și rebeliuni armate care au fost reprimate violent de autoritățile statului.

Începând cu 1911, din cauza corupției Porfiriato și a violențelor exercitate de marii proprietari de terenuri, țăranii au început să se revolte într-un mod mai organizat, expropriind terenurile. În acest context, marii proprietari au început să fugă din țară. În acești ani de revoltă ia naștere **zapatismul ca mișcare socială**.

Mișcarea a fost adesea înscrisă sub figura lui **Emiliano Zapata**[*4], care a început să se implice în lupta pentru drepturile indigenilor încă din 1909, când a fost ales președinte al consiliului local din Anenecuilco, dorind să apere pământurile comunale. După mai multe încercări pașnice, dar nereușite de negociere cu guvernul, acesta a apelat la forța armată și a devenit generalul unei armate care s-a format în Morelos, ***El Ejército Libertador del Sur*** (Armata eliberatoare a Sudului).

Nașterea zapatismului ca mișcare socială

Este de reținut că deși îl numeau ***Caudillo*** (liderul Sudului) și îi erau foarte fideli, comandanții regionali și trupele lor își păstrau, totuși, autonomia și adesea acționau în mod independent. Prin urmare, nu era vorba de o relație de obediență clasică. În plus, zapatiștii nu își doreau să aibă acces la mai multă putere sau să se implice în jocul politic. Revendicările luptei lor revoluționare erau pământul, autonomia și justiția.

Alături de țăranii din Morelos și Puebla, Zapata a elaborat în 1911 un program politic, numit **Planul Ayala**, prin care explica de ce nu renunțaseră la lupta armată. Mai mult de atât, aceștia cereau exproprierea pământului privat pentru utilitate publică, despăgubirea persoanelor și comunităților deposedate, cu garanția protecției micilor proprietari de pământ. Planul Ayala a fost unul dintre primele documente care a expus principiile zapatismului. Țăranii erau astfel încurajați să își revendice drepturile prin orice mijloace și fără aprobarea autorităților.

La 26 octombrie 1915 a fost adoptată în Morelos (regiunea controlată de zapatiști) legea agrară, prin care țăranii au obținut dreptul la proprietate comunală. După asasinarea noului lider politic, forțele revoluționare s-au împărțit în două tabere: constituționaliștii (sau reformiștii) și radicalii, conduși de Emiliano Zapata și Pancho Villa, care cereau restructurarea profundă a țării. În urma loviturii

[*4] **Emiliano Zapata** (8 aug 1879 – 10 apr 1919) a fost un luptător revoluționar care a influențat nașterea zapatismului ca mișcare socială în timpul Revoluției Mexicane. Provenind dintr-o familie de fermieri din statul Morelos, Zapata a fost martor direct al deposedării țăranilor de pământurile lor de către marii proprietari, ceea ce i-a modelat conștiința politică. Figura sa a influențat Mișcarea EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional), care în anii 1990 a început o revoltă în Chiapas ce continuă și astăzi.

de stat, se ajunge la un vid de putere, iar țara este controlată de patru armate, inclusiv zapatiștii, în zona de sud.

Pentru a evita escaladarea conflictului, a avut loc **Convenția de la Aguascalientes** (octombrie 1914), unde a fost pus în practică Planul Ayala, printr-un program radical ce prevedea următoarele: retragerea trupelor SUA, returnarea pământurilor comunale, desființarea marilor proprietăți, naționalizarea proprietăților dușmanilor revoluției și acordarea drepturilor pentru muncitori. Totuși, pentru că liderul uneia dintre facțiuni a refuzat să predea puterea, conflictul s-a transformat într-un război civil.

În decembrie 1914 a avut loc ceea ce a fost numit ***apogeul luptei țărănești*** din timpul revoluției mexicane, când armatele lui Zapatista și ale lui Villa au ocupat Ciudad de México. Aceștia nu aveau, însă, interesul de a prelua puterea statului, care a ajuns astfel în mâinile politicienilor mic-burghezi și ale Convenției. Refuzul lor de a prelua controlul asupra puterii statale a venit tocmai ca o continuare logică a aspirațiilor revoluționare care le motivau lupta. Voiau ***o revoluție de jos-în-sus***, în satele libere și autonome.

În 1919, Zapata a fost ucis, iar moartea sa marchează sfârșitul Revoluției Mexicane, din cauza unei mișcări care devenise tot mai slăbite. Chiar și așa, acesta a fost transformat într-un erou al luptei revoluționare mexicane, care influențează și astăzi militanții să opună rezistență și să lupte.

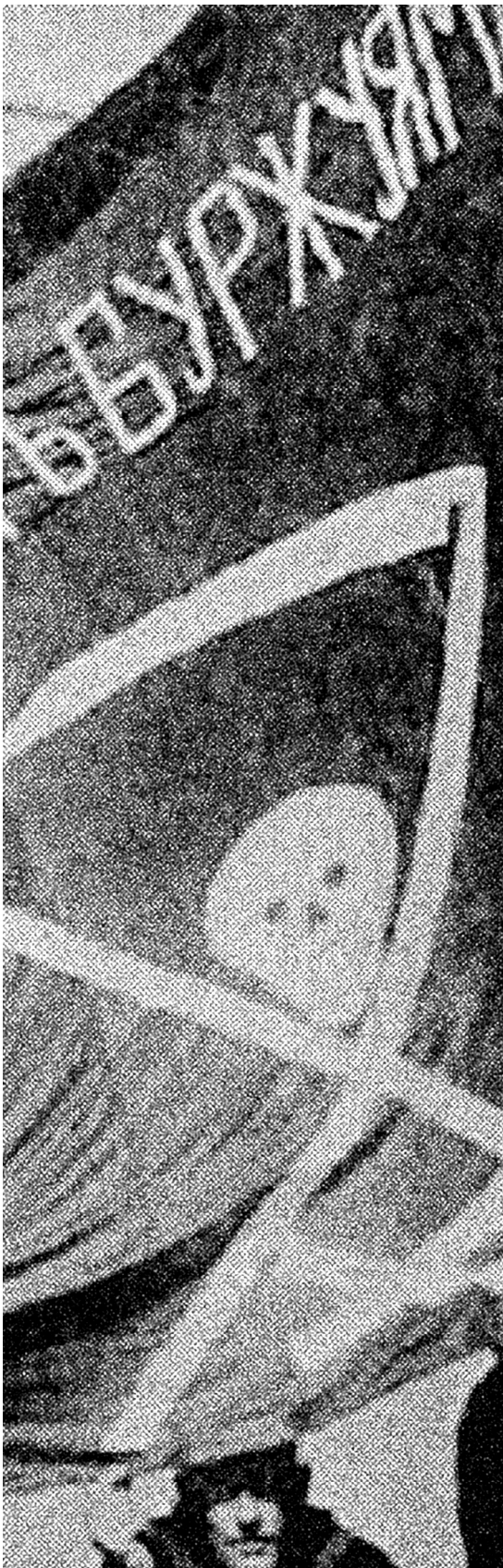

1917–1921: Revoluția și Războiul Civil Rus

A cui este Revoluția din Octombrie 1917?

Conform lui Daniel Guérin, Revoluția Rusă din 1917 a reprezentat pentru anarhism o veritabilă renaștere, chiar dacă în imaginarul colectiv ea a fost asociată ulterior exclusiv cu bolșevicii. Totuși, în ciuda evoluției sale ulterioare, la început Revoluția din Octombrie 1917 „nu aparținea nimănui, cu excepția poporului" și prezenta „toate caracteristicile unei revoluții sociale cu tendințe libertare". Slăbiciunea organizatorică a anarhiștilor ruși i-a împiedicat să valorifice pe deplin acest context favorabil, iar revoluția a fost în cele din urmă deturnată de grupul de revoluționari profesioniști din jurul lui Lenin.

Pe de o parte, însușirea colectivă a mijloacelor de producție a creat o bază pe care socialismul de jos-în-sus ar putea prevala într-o zi. Iar pe de altă parte, experiența sovietică a confirmat pe deplin critica unora dintre teoreticienii anarhismului la adresa socialismului autoritar. După cum spuneau Kropotkin și Volin, această experiență a oferit o lecție esențială despre cum nu trebuie făcută o revoluție.

Bazele organizatorice ale Revoluției din 1917 au fost sovietele: adunări ale muncitorilor, țăranilor și soldaților, un instrument de autoorganizare a societății. Doar că sovietele au apărut mult mai devreme, în 1905, și provin, mai mult sau mai puțin, din vasta tradiție libertară. Guérin susține că sovietul:

s-a născut în fabricile din Sankt Petersburg în timpul unei greve generale spontane. În absența aproape completă a unei mișcări și a unei tradiții sindicale, sovietele au umplut un vid, coordonând lupta din fabricile aflate în grevă. Anarhistul Voline a făcut parte din micul grup care a avut ideea de a înființa primul soviet, în strânsă legătură cu muncitorii și la sugestia acestora. Dovezile sale coincid cu cele ale lui Troțki, care a devenit președintele sovietului câteva luni mai târziu. În relatarea sa din 1905, el a scris, fără nicio intenție peiorativă, ci dimpotrivă: „Activitatea sovietului a reprezentat organizarea anarhiei. Existența și dezvoltarea sa ulterioară au marcat consolidarea anarhiei."[6]

În 1917 au apărut soviete peste tot. Existau soviete la nivel de fabrici, cazărmi militare, precum și la nivel de localitate. Menirea lor era să transfere puterea direct către masele populare, eliminând controlul burgheziei prin democrație directă. Sovietele erau unite între ele la nivel federal și confederal, fiecare dintre acestea alegându-și reprezentanți rechemabili. Putem spune că organizarea acestor soviete era de la firul ierbii, de jos-în-sus.

După cum recunoștea chiar Lenin, masele de muncitori și țărani erau mult mai la stânga decât bolșevicii, iar insurecția din octombrie a putut fi declanșată doar în numele și la îndemnul sovietelor. Totuși, lipsite de omogenitate și de pregătire ideologică, sovietele au devenit o pradă ușoară pentru Partidul Bolșevic. De aceea, **Petru Arșinov**[*5] vorbește despre două perioade diferite, despre două „octombrie" pe care le cuprinde Revoluția Rusă. Există un „octombrie" al claselor oprimate, care au pus capăt puterii claselor exploatatoare, expropriind fabrici și colectivizând pământul, astfel încât să se apropie de idealul unei revoluții sociale. Dar există și un „octombie" deturnat de bolșevici, care au capturat puterea aspirațiilor celei dintâi, trădându-i caracterul revoluționar.

În textul *Teze despre bolșevism*, **Rudolf Sprenger**[*6] explică succesul revoluționar al bolșevicilor prin capacitatea lor de a înțelege configurația socială specifică a Rusiei — aflată la intersecția dintre Europa capitalistă și Asia agrară. Pornind de aici, aceștia au creat, timp de două decenii sub conducerea lui Lenin, un instrument organizatoric disciplinat (Partidul Bolșevic) adaptat rezolvării sarcinilor istorice concrete ale acestei societăți. În Rusia anului 1917, burghezia era slab reprezentată, dependentă financiar de statul țarist și devenise contrarevoluționară înainte chiar de a-și îndeplini propria revoluție. Țărănimea, în schimb, deși majoritară și

6. Daniel Guerin, *Anarchism—from theory to practice*, Monthly Review Press, New York, 1970, p. 83.

[*5] **Petru Arșinov** (1887–1937) a fost un revoluționar ucrainean cu o viață tumultoasă, marcată de arestări, exil și schimbări ideologice. Născut într-o familie proletară, s-a alăturat facțiunii bolșevice a Partidului Muncitoresc Social-Democrat și a editat un ziar destinat muncitorilor, ceea ce i-a adus urmărirea poliției. S-a întors în Ucraina, unde s-a apropiat de mișcarea anarhistă și a format un grup de luptă armată, care organiza atacuri împotriva autorităților locale. După ce și-a împușcat șeful pentru că denunțase muncitori implicați în revolta din 1905, a fost condamnat la moarte, a evadat și a fugit în Franța. Revenit în Rusia, a fost arestat de mai multe ori pentru propagandă anarhistă și arme, primind în final o condamnare de 20 de ani de închisoare. În această perioadă, l-a cunoscut pe tânărul Nestor Mahno, devenind mentorul său. Ambii au fost eliberați în 1917, iar Arșinov a devenit unul dintre fondatorii Federației Grupurilor Anarhiste din Moscova și a editat mai multe publicații anarhiste, alăturându-se ulterior mișcării mahnoviste. După înfrângerea acesteia de către bolșevici, a emigrat inițial la Berlin, unde a scris o istorie a mișcării, apoi la Paris, unde s-a alăturat grupului Dielo Truda. Izolat și deziluzionat, s-a întors în URSS, sub promisiunea unui lider sovietic, fost tovarăș de celulă, că va fi bine primit dacă se va rupe de anarhism. Ceea ce a și făcut, oficial cel puțin, prin publicarea câtorva texte care criticau anarhismul. La întoarcerea în URSS, a fost împușcat mortal pentru că ar fi încercat să „reinstituie anarhismul".

[*6] **Rudolf Sprenger** (pseudonimul lui Helmut R. Wagner, 1904–1989) a fost un militant comunist de consilii, tehnician și sociolog german. Format inițial într-o școală tehnică din Dresda, a lucrat ca profesor pentru adulți (1925–1932) și s-a afirmat ca lider al opoziției de stânga din Partidul Social-Democrat German (SPD), fiind exclus în 1931 și devenind unul dintre fondatorii grupării antiautoritare *Rote Kämpfer* („Luptătorii Roșii"). A publicat două lucrări sociologice despre gen, sexualitate și moralitatea burgheză, în care a analizat cum rolurile de gen, normele sexuale și moralitatea modelate de structurile sociale și economice burgheze afectează indivizii și relațiile sociale. După instaurarea regimului nazist, i s-a retras cetățenia și a fugit în 1934 în Elveția, unde a editat publicația *Der Internationale Beobachter* și a redactat celebra lucrare *Teze despre bolșevism* (publicată la Amsterdam în 1934), în care a caracterizat Revoluția Rusă drept o revoluție pur burgheză și a criticat ulterior atât centralismul bolșevic, cât și limitele anarho-sindicalismului în timpul Războiului Civil Spaniol. Emigrat în Statele Unite în 1940, a lucrat inițial ca sculer, după care și-a reluat studiile la *New School for Social Research* din New York sub îndrumarea lui Alfred Schütz, obținând doctoratul în 1955 și devenind ulterior profesor universitar și unul dintre principalii reprezentanți ai sociologiei fenomenologice americane.

împinsă de foame spre exproprierea violentă a moșiilor, era incapabilă să-și formuleze o politică de clasă proprie, fiind nevoită să urmeze conducerea altor grupuri. Bolșevicii au reușit deoarece au captat și coordonat forța combativă a proletariatului industrial — puținele cadre muncitorești concentrate în marile centre urbane — combinând-o cu revolta agrară elementară a țărănimii. Aceste două clase au fost folosite apoi drept instrumente active pentru a doborî absolutismul țarist.

Potrivit lui Sprenger, bolșevicii nu erau cu adevărat marxiști, ci reprezentau avangarda intelectualității mic-burgheze revoluționare, având o esență iacobină. Deși foloseau terminologie marxistă, ei nu urmăreau auto-emanciparea clasei muncitoare, ci o tratau doar ca pe un instrument condus de sus-în-jos de partid, suprimându-i organizațiile autonome și înlocuind autodeterminarea proletară cu dictatura partidului. Prin urmare, imediat după preluarea puterii, aparatul de partid a privit sovietele cu suspiciune. Acestea au devenit niște competitori incomozi, așa că bolșevicii au încercat inițial să canalizeze tendința irezistibilă spre socializarea producției prin simplul „control muncitoresc" legiferat la 14 noiembrie 1917.

Din punct de vedere istoric, Revoluția Rusă a avut un caracter fundamentamente burghez (lichidarea feudalismului și a absolutismului, modernizarea producției), fiind însă realizată împotriva burgheziei. Pentru a gestiona conflictele dintre clasele anti-țariste — în special dintre proprietarianismul individualist țărănesc și colectivismul muncitoresc —, bolșevicii au instaurat un capitalism de stat birocratic. Astfel, statul a devenit un arbitru autoritar între clase, mascându-și natura capitalist-statală sub eticheta falsă a „socialismului".

Potrivit lui Victor Serge, liderii revoluției plănuiau chiar în aprilie 1918 înființarea unor companii mixte cu capital rusesc și străin, însă inițiativa exproprierilor a venit direct de la mase. Încă din octombrie 1917, la primul Congres al Consiliilor de Fabrică, o moțiune de inspirație anarhistă propusese ca sovietele să devină celule ale transferului efectiv al producției în mâinile muncitorilor. Cum patronii au sabotat controlul muncitoresc, ascunzând stocurile și închizând fabricile, muncitorii au răspuns preluând efectiv uzinele și administrându-le în propriul beneficiu. Confruntat cu această dinamică, Lenin și-a forțat locotenenții să adopte un limbaj autentic libertar pentru a câștiga încrederea maselor. Sloganul „Toată puterea sovietelor" a fost înțeles de muncitori în sensul dreptului lor deplin de autogestiune socială și economică. Iar la începutul anului 1918, Lenin însuși declara că ideile anarhiste au prins o formă vie, descriind fabricile drept comune autonome de producători și consumatori și propunând măsuri radicale de eliminare treptată a statului, a poliției, a armatei și a banilor.

Această aliniere îndrăzneață la aspirațiile maselor le-a oferit bolșevicilor comanda asupra revoluției, dar contravenea ideologiei lor tradiționale, profund etatiste și centralizatoare. De la Guérin aflăm că lucrarea lui Lenin ***Statul și revoluția*** reflecta deja acest dualism doctrinal: apelul la o revoluție de jos-în-sus mergea în paralel cu pledoaria pentru un stat proletar centralizat, inspirat de economia de război germană și de disciplina de fier a marii industrii capitaliste. Pentru Lenin, organizarea întregii vieți economice după modelul serviciilor poștale și transformarea tuturor cetățenilor în angajați ai unui singur trust de stat reprezentau baza necesară. Ideea de a funcționa fără autoritate și subordonare era însă respinsă ca un simplu vis anarhist. Cei mai lucizi anarhiști ruși nu s-au lăsat înșelați. Încă de la sfârșitul anului 1917, Volin avertiza că, odată ce își vor consolida puterea, bolșevicii vor transforma sovietele în simple organe executive ale voinței guvernului central, instaurând un aparat de stat autoritar care va zdrobi orice opoziție cu un pumn de fier.

Odată cu izbucnirea războiului civil, a intervenției străine și a haosului economic, liderii bolșevici au recurs la dictatură și centralizare. Anarhiștii au susținut însă că paralizia industriei și ruina agriculturii nu erau doar efecte ale circumstanțelor externe, ci rezultatul logicii autoritare și al incompetenței unui stat birocratic care voia să controleze totul. Cazul rafinăriei Nobel din Petrograd, ilustrat de Volin, este elocvent: după ce cei 4.000 de muncitori

ai uzinei abandonate s-au organizat singuri pentru a procura materii prime și transport, guvernul a calificat inițiativa lor drept anarhistă și egoistă, amenințându-i cu concedierea și închizând în cele din urmă fabrica. Această sufocare a inițiativei populare a fost confirmată ulterior chiar de **Alexandra Kollontai**[17], care deplângea amărăciunea muncitorilor blocați de birocrația inutilă.

Adoptarea Constituției Rusiei Sovietice, pe 10 iulie 1918, a consfințit oficial Partidul Bolșevic drept unica forță politică a țării, moment în care sovietele și-au pierdut autonomia și au fost absorbite într-un aparat birocratic centralizat. De altfel, puterea lor reală durase doar câteva luni, până în primăvara aceluiași an. Sub pretextul raționalizării economice și al combaterii fragmentării în federații autonome, consiliile de fabrică au fost treptat deposedate de autoritate. Lenin a impus „voința unică" a directorilor numiți de centru, în timp ce administrația a fost invadată de foști funcționari mic-burghezi ai vechiului regim.

Prin intermediul Consiliului Economic Suprem și al decretului de naționalizare din mai 1918, socializările spontane au fost transformate în naționalizări etatiste. În acest nou cadru, alegerile în comitetele de fabrică au devenit o simplă formalitate desfășurată sub supravegherea gărzilor înarmate, iar muncitorii au ajuns din nou simpli salariați ai unui singur stăpân omniprezent: statul. Doar că sovietele nu au fost singurele instituții golite de conținut: sindicatele centralizate au fost inițial folosite pentru a subjuga consiliile de fabrică federaliste. Ulterior au ajuns să fie ele însele epurate, lipsite de autonomie și subordonate partidului unic — o soartă pe care au împărtășit-o, de asemenea, cooperativele libere de consum și producție.

Între 1917 și 1918, raporturile dintre anarhiști și bolșevici au evoluat rapid de la o colaborare tactică oportunistă la o represiune violentă și sistematică exercitată de noul stat „proletar". În timpul Revoluției din Octombrie 1917, ambele grupări au acționat împreună împotriva Guvernului Provizoriu — un exemplu fiind marinarul anarhist Anatoli Jelezniakov, cel care a condus detașamentul ce a capturat Palatul de Iarnă și a dizolvat ulterior Adunarea Constituantă, în ianuarie 1918. Pentru a-și asigura sprijinul anarhiștilor, care reprezentau o forță militară decisivă, și pentru a atrage masele, Lenin a adoptat strategic un discurs de factură libertară în lucrări precum ***Statul și revoluția***.

Această alianță a fost însă una pur instrumentală. Bolșevicii le-au atribuit sistematic anarhiștilor cele mai periculoase misiuni pe front, urmărind să le provoace pierderi numerice și politice majore. Odată ce și-au consolidat puterea prin transformarea Comitetului Executiv Central într-un organ de stat autoritar, bolșevicii au trecut la eliminarea rivalilor, înființând în decembrie 1917 poliția secretă CEKA, care a vizat încă de la început mișcările anarhiste. Ruptura definitivă s-a produs în primăvara anului 1918: în aprilie, CEKA a declanșat execuții extrajudiciare și a luat cu asalt 26 de centre anarhiste din Moscova, ucigând zeci de militanți și arestând peste 500. Pentru a legitima această ofensivă, Troțki și presa oficială au orchestrat o campanie de defăimare, etichetându-i pe anarhiști drept „bandiți" cu scopul de a-i izola de sprijinul popular. Până în septembrie 1918, odată cu decretarea „Terorii Roșii", anarhiștii au fost executați în masă sau internați în primele lagăre de concentrare.

Cu toate acestea, situația a evoluat diferit în alte teritorii ale fostului Imperiu țarist, unde rezistența față de centralizare a durat mai mult. Deși clasa muncitoare — epuizată de privațiuni, dispersată și slăbită prin plecarea celor mai activi membri pe front sau în aparatul de stat — nu a putut reacționa suficient de rapid, opoziția nu a lipsit. Între 1918 și 1921, muncitorii revoltați de aroganța noilor conducători au încercat să formeze consilii independente de delegați și au declanșat numeroase greve în Petrograd și Moscova, toate înăbușite cu brutalitate. Nemulțumirea a pătruns chiar și în rândurile Partidului Bolșevic, unde s-a conturat „Opoziția Muncitorească", reprezentată de figuri precum Aleksandra Kollontai, Aleksandr Șliapnikov sau Gavriil Miasnikov, care cereau revenirea la democrația sovietelor și la autogestiunea sindicală. La Congresul al X-lea din martie 1921, Lenin a condamnat însă aceste

revendicări drept deviații mic-burgheze și anarhiste periculoase pentru monopolul partidului, interzicând orice fracțiune internă și deschizând astfel definitiv drumul spre totalitarism.

Teritoriul Liber, un experiment anarhist revoluționar

Nestor Mahno[*8] a fost liderul unei mișcări insurecționale masive în Ucraina în timpul Războiului Civil Rus. În 1917 acesta a format Uniunea țăranilor săraci, care avea ca scop exproprierea fabricilor și colectivizarea pământurilor. Situația acestora s-a schimbat odată cu semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk (1918) între guvernul bolșevic și Puterile Centrale. Tratatul marca ieșirea Rusiei din război și cedarea unor teritorii, inclusiv a Ucrainei, care intra astfel sub ocupație germană. Acest moment a fost perceput de anarhiști ca o trădare a idealurilor revoluției, prin semnarea unui pact cu imperialiștii. Pentru țărani, asta însemna întoarcerea marilor proprietari de terenuri și anularea câștigurilor revoluționare, așa că au încercat inițial să opună rezistență, fără prea mare succes.

Când s-a întors în Ucraina după vizita sa la Moscova, Mahno a început să organizeze un grup de gherilă, devenind figura centrală a Armatei Insurgente Revoluționare, cunoscută sub numele de Armata Neagră. Această forță, formată în mare parte din țărani, a reușit să apere un teritoriu vast în sud-estul Ucrainei, unde viața socială era organizată prin comune agricole și consilii muncitorești autonome, punându-se un accent deosebit pe educația liberă de influența religioasă sau statală. Pedagogia era pusă în practică și prin intermediul Comisiei Cultural-Educaționale, din care făceau parte Volin, Arșinov și Baron, care se ocupau cu editarea unor reviste anarhiste, distribuirea de propagandă scrisă și susținerea unor prelegeri publice.

Politica din acest teritoriu autonom era radicală: respingea orice formă de dictatură, suspenda partidele politice și promova autogestiunea ca formă supremă de organizare socială. În acest teritoriu, au prins viață mai multe comune (prima dintre ele fiind numită după Rosa Luxemburg) unde oamenii puteau să lucreze pământul la comun, să gătească și să mănânce în bucătării comunale și să se organizeze după principiile autodeterminării economice și sociale.

Armata Insurgentă a fost prima organizație din istoria anarhismului care a reușit să susțină, militar și logistic, un teritoriu eliberat, cu șapte milioane de locuitori, în care s-a încercat crearea unei societăți anarhiste, non-statale, ce a rezistat între ianuarie 1919 și 1921. Regiunea era cunoscută și sub numele de Mahnovșcina, însă denumirea pare să fi fost folosită mai degrabă cu sens peiorativ de către bolșevici. Capitale era la Huliaipole. Desigur, au existat mai multe proiecte de autonomie teritorială în regiune, inclusiv „puterea sovietelor", încă dinainte de 1919.

Odată cu sfârșitul Primului Război Mondial, reușind să îndepărteze pericolul armatelor „albe" și al Aliaților, bolșevicii au început să vadă, încetul cu încetul, în Armata Neagră și Teritoriul liber niște inamici ai puterii sovietelor. Asta și din cauză că, după succesele sale militare, Mahno și-a asumat și rolul de organizator anarhist. La primul Congres al Confederației Nabat a Organizațiilor Anarhiste[*9], Nestor Mahno a fost inițiatorul unei politici în cinci puncte: 1. Suspendarea tuturor partidelor politice; 2. respingerea oricărei forme de dictatură; 3. negarea oricărui concept de statalitate; 4. respingerea oricărei forme de „tranziție"

[*7] **Alexandra Kollontai** (1872–1952) a fost o revoluționară marxistă, teoreticiană feministă și diplomată sovietică, prima femeie ministru din istorie.

[*8] **Nestor Mahno** (1889–1934), s-a născut într-o familie săracă de foști șerbi din Huliaipole, Ucraina. Mahno a fost radicalizat de Revoluția din 1905, iar la 17 ani făcea deja parte din grupul anarho-comunist din orașul natal, implicându-se în acțiuni radicale precum incendierea terenurilor marilor proprietari sau încercări de asasinat asupra șefului administrației locale. Aceste fapte i-au adus ani grei de detenție în închisoarea Butirskaia din Moscova, perioadă care a fost însă decisivă pentru formarea sa intelectuală, deoarece acolo l-a întâlnit pe Petru Arșinov și a aprofundat teoriile lui Piotr Kropotkin.

[*9] Nabat-ul a fost o organizație anarhistă devenită influentă, între 1918–1920, în Ucraina. Deși avea filiale în toate orașele mari din sudul Ucrainei, zona de predilecție a organizației a rămas teritoriul liber mahnovist. Grupul a publicat și un ziar cu același nume.

sau de „dictatură a proletariatului"; 5. înființarea sovietelor muncitorilor ca formă preferată de autoorganizare.

Toate aceste abordări erau în opoziție cu punctele de vedere ale bolșevicilor. Drept urmare, aceștia au început să considere Teritoriul liber ca „nedemocratic", precum și să pretindă că Mahno ar fi vinovat de o lungă serie de „crime". Toate aceste acuze aveau, bineînțeles, un substrat propagandistic. Într-un final, anarhiștii au fost etichetați „contrarevoluționari", iar în noiembrie 1920 principalii lideri au fost arestați la ordinul lui Lenin și Trotki, Mahno reușind însă să scape. **Cristian Racovski**[*10], liderul bolșevic al Ucrainei, avea ordin de a-i găsi și aresta pe toți liderii anarhiști care continuau să fie în libertate.

Revolta marinarilor din Kronstadt

Revolta din Kronstadt, izbucnită în martie 1921 în fortăreața navală de pe insula Kotlin, a marcat un moment marcant în istoria Revoluției Ruse. Aceasta a fost declanșată pe fondul foametei, al politicilor represive ale „comunismului de război" și al reprimării grevelor muncitorești din Petrograd. Insurecția marinarilor, soldaților și muncitorilor — mulți dintre ei veterani ai revoluției din 1917 — a reprezentat încercarea unei „a treia Revoluții a celor care trudesc" sub deviza „Toată puterea sovietelor, nu partidelor!". Prin rezoluția în 15 puncte adoptată la o adunare de 16.000 de oameni și prin formarea unui Comitet Revoluționar Provizoriu condus de marinarul Petricenko, rebelii au cerut alegeri libere și secrete în soviete, libertatea presei și a cuvântului pentru muncitori, țărani, anarhiști și socialiștii de stânga, precum și eliberarea deținuților politici.

Regimul bolșevic a refuzat orice negociere și a declanșat o amplă campanie de dezinformare, prezentând fals insurecția drept un complot al Gărzilor Albe condus de fostul general țarist Kozlovski. După un prim atac eșuat pe 8 martie, în care mulți soldați ai Armatei Roșii au refuzat să tragă sau s-au înecat în gheața Golfului Finlandei, fortăreața a fost supusă bombardamentelor intense. A fost în cele din urmă cucerită după asaltul sângeros din 16–17 martie de către peste 50.000 de soldați, unități CEKA și delegați ai partidului sub comanda lui Tuhacevski. În timp ce aproximativ 8.000 de insurgenți au reușit să fugă în Finlanda, cei rămași au fost executați în masă sau trimiși în lagăre, consfințind înfrângerea spiritului revoluționar libertar din Rusia. Evenimentul l-a constrâns pe Lenin să abandoneze comunismul de război și să introducă Noua Politică Economică (NEP) pentru a salva monopolul politic al partidului.

Exilul mahnoviștilor

Înfrânt de trupele bolșevice conduse de Mihail Frunze în vara anului 1921, Nestor Mahno a fost nevoit să se retragă din Ucraina. Pe 28 august, alături de soția sa, Galina Kuzmenko, și un grup de aproximativ 80–120 de luptători ai Armatei Insurgente, a traversat Nistrul în Basarabia. Deși autoritățile române le-au respins cererea de azil politic și le-au confiscat armele și bunurile, majoritatea insurgenților au fost internați într-un lagăr de lângă Brașov. Lui Mahno — care era rănit — și unui grup restrâns li s-a permis să se stabilească la București, unde liderul anarhist a ajuns să lucreze într-o fabrică de cherestea.

Prezența sa pe teritoriul României a declanșat imediat tensiuni diplomatice. Guvernul condus de generalul Alexandru Averescu a respins cererile insistente de extrădare formulate de oficialii sovietici, negând oficial că ar

[*10] **Cristian Racovski** (1873–1941) a fost, printre multe altele, unul dintre liderii mișcării social-democrate din România de la începutul secolului XX. A părăsit România în 1917 și s-a alăturat bolșevicilor, devenind un personaj cheie în evenimentele din jurul Odesei din următorii ani.

[*11] Petlurienii reprezentau o facțiune naționalistă care lupta pentru independența Ucrainei. Aceștia au fost atât împotriva bolșevicilor, cât și a „albilor", loialiști ai regimului țarist. Au fost conduși de Simon Petlura (1879–1926), care a fost un publicist, scriitor, jurnalist, politician.

[*12] **Lev Nikolaevici Zadov** (1893–1938) a fost șeful serviciilor de informații militare ale Armatei Revoluționare Insurgente din Ucraina și, ulterior, agent al OGPU. Născut Lev Zadov, și-a schimbat numele de familie în Zinkovski.

cunoaște locul în care se afla Mahno. Această atitudine nu izvora dintr-o simpatie față de idealurile anarhiste, ci dintr-un calcul politic: Bucureștiul dorea să păstreze o potențială pârghie împotriva bolșevicilor, similar sprijinului oferit naționaliștilor ucraineni petliurieni[*11]. În paralel, Moscova a încercat să rezolve problema prin alte căi, trimițând agenți CEKA[7] la Bălți pentru a-l asasina, însă misiunea a eșuat. Deși trăia sub supravegherea poliției române, Mahno nu a renunțat la luptă și a organizat la București, împreună cu **Lev Zadov**[*12], un centru subversiv prin care a încercat să infiltreze luptători înapoi în Ucraina, însă fără succes notabil, întrucât Armata Roșie își consolidase deja controlul. Pe fondul pericolelor tot mai mari și al neîncrederii față de amnistia proclamată de sovietici, Mahno, Galina și alți 16 tovarăși au părăsit România pe 11 aprilie 1922, trecând în Polonia în împrejurări rămase neclare în izvoarele istorice.

Ceilalți insurgenți rămași în România — cărora li s-ar fi alăturat, potrivit unor estimări, alte câteva sute de refugiați — au avut destine diverse. Unii s-au angajat în agricultură sau în industria cherestelei, iar alții, precum frații Zadov, Ivan Lepetcenko și Iefim Burima, au profitat de amnistia sovietică și s-au întors în Ucraina în 1924. Cu toate acestea, la București a continuat să funcționeze până la mijlocul anilor 1930 un nucleu activ al exilaților mahnoviști, parte a unei rețele europene clandestine care acționa în mare măsură separat de mișcarea anarhistă locală. Din acest cerc au făcut parte Foma Kuș și Konstantin Ciuprina, care au întreprins misiuni secrete în regiunea Odesa în 1928 și 1929 pentru a lua legătura cu rezistența țărănească anti-colectivizare. Capturați de poliția secretă sovietică, OGPU[8], și constrânși să devină informatori, cei doi s-au întors în România, unde Kuș și-a avertizat imediat tovarășii și a dus un joc dublu de dezinformare a serviciilor sovietice. Documentele epocii mai consemnează și o incursiune călare a unui detașament de mahnoviști din România în regiunea Volînia, iar singurul membru al statului-major despre care se știe cu certitudine că s-a stabilit definitiv în țară a fost Vasili Antonovici Danilov. Acesta era fostul șef al aprovizionării artileriei și a rămas în București până la moartea sa, în 1960.

Între timp, după ce au traversat Polonia — unde au trecut printr-un proces și au fost ulterior deportați —, Mahno și familia sa au ajuns în Franța, stabilindu-se la Paris în 1925. Ultimii săi ani au fost marcați de o sărăcie lucie și de o profundă izolare, fiind privit cu ostilitate atât de emigrația rusă „albă", cât și de naționaliștii ucraineni. Măcinat de tuberculoză și de rănile vechi de război, Mahno a supraviețuit muncind ca recuziter într-un studio de film, ca cizmar sau la biroul unui ziar, în timp ce Galina a lucrat ca spălătoreasă și servitoare. Deși lipsa banilor l-a împiedicat să își finalizeze memoriile, a rămas un orator captivant și un reper important în mișcarea anarhistă internațională, reușind chiar să îl convingă pe revoluționarul spaniol Buenaventura Durruti, în 1927, să renunțe la terorismul individualist în favoarea luptei colective, de masă. Relațiile sale cu alți teoreticieni ai mișcării, precum Volin, au fost însă măcinate de dispreț și tensiuni, iar după moartea lui Mahno, jurnalul său personal din anii de exil a dispărut în mod controversat, fiind sustras de sub perna sa de către Galina și Volin și rămânând nepublicat până astăzi.

1918–1921: Republici, revoluții și alte experimente eșuate

Sovietele nu au apărut doar în cadrul revoluției socialiste din Rusia, ci acestea au existat și în Irlanda, în perioada revoluționară din timpul Războiului de Independență, precum și a războiului civil care i-a urmat, în perioada 1919–1921. Sau în Germania, unde au existat Republici Socialiste precum cele din Bremen și München, a căror experiență a influențat apariția comunismului de consilii.

În cele ce urmează vom explora câteva astfel de experimente revoluționare din teritorii apropiate nou. De altfel, vom începe această

7. ***Vserossiiskaia Cirezvyciainaia Komissiia*** (Comisia Extraordinară pentru Întreaga Rusie), prima poliție secretă sovietică.
8. ***Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie*** (Administrația Politică de Stat), urmașa CEKA.

secțiune cu două republici-experiment de pe teritoriul României de astăzi, urmând să trecem prin câteva revoluții socialiste eșuate în care au participat și anarhiștii.

Republica diamantului negru (Valea Jiului)

> *„Unirea" cu Transilvania nu a fost nici pe departe un proces pașnic și consensual. Istoria violențelor din acele două luni [n.m. — noiembrie-decembrie 1918] este istoria reprimării unor grupuri politice de către altele, o istorie marțială, în care războiul a continuat de fapt încă multe luni după încheierea lui în vest, în fine, o istorie a pacificării unor tulburări și violențe revoluționare.*[9]

Probabil una din cele mai directe relatări a ceea ce a fost denumită de către muncitorii din Valea Jiului drept Republica diamantului negru, sunt memoriile doctorului Dominic Stanca, intitulate *Între două fronturi*. Dar, în afară de aceste relatări, mai există și alte câteva surse, de care ne vom folosi în cele ce urmează.

Valea Jiului a fost mai mereu până la Primul război mondial, cât și după aceea, un centru muncitoresc puternic, de altfel, foarte bine organizat din punct de vedere sindical. Aveau loc greve peste greve de fiecare dată când muncitorii se simțeau neascultați, cu atât mai mult încât numărul muncitorilor crescuse de la an la an. Capitalismul se dezvolta în Vale din punct de vedere industrial văzând cu ochii: dacă la 1868 existau abia 100 de muncitori, în anul 1910 existau 11.250 de oameni angrenați în industria extractivă și de procesare. Chiar și așa, din cauza monopolurilor pe piață a marilor întreprinderi, condițiile tehnice erau subdezvoltate, ceea ce a făcut ca Valea Jiului să aibă cea mai slabă productivitate dintre toate celelalte bazine carbonifere.[10]

La 29 octombrie 1918 este declarată grevă generală în Valea Jiului, prima care cuprinde întregul bazin carbonifer. Diferența față de alte greve a constat în preluarea de către muncitori a tuturor întreprinderilor miniere. Imperiul Austro-Ungar era atunci într-un proces rapid de dezintegrare, pentru că pierdeau atât războiul, cât și în fața nenumăratelor greve muncitorești. Așa că puterea militară și civilă din Vale a revenit greviștilor, care au reușit să elimine conducerea vechiului regim.

Au fost formate consilii muncitorești, iar procurarea hranei, precum și rolul defensiv erau îndeplinite de către muncitorii autoorganizați. În paralel cu acest Consiliu Muncitoresc multietnic (din care făceau parte muncitori maghiari, germani, români etc.) a existat și un Sfat Național Român, ambele lucrând autonom, dar ajutându-se în unele cazuri, precum securitatea. Muncitorii își formează propriile gărzi, aflate sub comanda lui Szedlacsek și având sub jurisdicția lor minele și coloniile muncitorești. Românii își formează o Gardă Națională care apără piața și partea de sus a orașului Petroșani — ca de exemplu.

Denumirea de „republica diamantului negru" a fost dată de către Sfatul Muncitoresc Revoluționar, constituit din cele două mișcări de esență socialistă. Existau astfel de gărzi în fiecare dintre orașele miniere, la Petroșani, Aninoasa, Vulcan, Lupeni, și dispuneau de puști și mitraliere. La 17 noiembrie 1918, gărzile muncitorești au respins un tren blindat trimis de către Ministerul de război maghiar pentru a înăbuși acțiunile revoluționare. A doua zi, consiliul muncitoresc din Petroșani l-a anunțat pe comisarul trimis de guvernul maghiar că „minerii vor să-și hotărască singuri soarta".

De asemenea, Dominic Stanca relatează și un eveniment care ar fi putut schimba cursul revoluționar: pe 20 noiembrie, diverși agitatori și agenți au aţâţat mulţimea contra comercianţilor evrei, pe considerente antisemite.

La începutul anului 1919, comandamentul armatei române a decis dizolvarea tuturor gărzilor muncitorești și a celor bănuite a fi fost „bolșevizate", ceea ce a însemnat, cel mai probabil, și finalul sovietelor din Valea Jiului.

---

9. Manuel Mireanu, ***Gărzile Naționale Române din Transilvania și rolul lor în represiunea anti-comunistă din noiembrie-decembrie 1918***, 2020.
10. Gheorghe I. Ionita, Ion Lungu, Mircea Valea, Vasile Radu, Constantin Enea, ***Pagini din trecutul de lupta al muncitorimii hunedorene (1914–1944)***, Deva, 1966, p. 9.

Revoluția Maghiară din 1919 și Comuna de la Budapesta

Organizarea anarhistă din Ungaria a prins contur la sfârșitul secolului al XIX-lea ca o opoziție radicală la moderația social-democrației, prima grupare fiind documentată de poliție încă din 1881. Sub influența lui Johann Most, acești primi activiști au promovat ideea unei revolte populare, publicând ziare precum ***Nepakarat***, înainte de a fi reprimați sever de autorități. O direcție influentă a fost anarhismul creștin al lui Jeno Henrik Schmitt, care, în colaborare cu Istvan Varkonyi, a mobilizat masele țărănești în marea grevă a secerătorilor din 1897, militând pentru o federație de comunități autogestionate.

La începutul secolului al XX-lea, contele **Ervin Batthyany**[*13] a devenit un pilon al mișcării, distribuind pământ țăranilor și înființând la Bögöte o școală bazată pe principiile educației libertare. În paralel, Sandor Csizmadia a organizat Uniunea Lucrătorilor Rurali, care a ajuns la 75.000 de membri înainte de a fi interzisă în 1908. Pe plan urban, **Ervin Szabó**[*14] a fost principalul teoretician, formând în 1905 Grupul Socialist Revoluționar, dedicat propagandei anti-parlamentare și sindicaliste. În timpul Primului Război Mondial, activitatea lui s-a concentrat pe mișcarea anti-război clandestină prin Cercul Galileo, unde Ilona Duczynska și Otto Korvin au organizat agitația în rândul soldaților și al muncitorilor din fabricile de armament. Această perioadă de intensă organizare și radicalizare a creat cadrul ideologic și rețelele umane care au facilitat tranziția rapidă către consiliile muncitorești și insurecția din 1918–1919.

Revoluția maghiară din 1919 și Comuna de la Budapesta reprezintă un episod crucial, deși adesea trecut cu vederea, în istoria mișcării anarhiste, oferind o perspectivă rară asupra modului în care ideile libertare au interacționat cu marxismul în contextul colapsului de după Primul Război Mondial. Rădăcinile prezenței anarhiste în aceste evenimente se regăsesc în mișcarea clandestină antirăzboi, unde figuri precum Ervin Szabó au avut un rol esențial în organizarea rezistenței împotriva militarismului. Bibliotecar erudit, care îmbina concepțiile marxiste cu cele anarho-sindicaliste, Szabó a pregătit grupuri de studenți și muncitori în tehnici de conspirație și agitație, deschizând calea spre radicalizarea maselor. Moartea sa din octombrie 1918, provocată de gripa spaniolă, a acționat drept catalizator: funeraliile i s-au transformat într-o amplă demonstrație de forță a opoziției, în timpul căreia muncitorii au încetat lucrul în semn de omagiu.

Pe măsură ce guvernul s-a prăbușit sub presiunea revoltelor militare și a grevelor, anarhiștii și socialiștii revoluționari au fost printre primii care au promovat conceptul de soviete ale muncitorilor și soldaților ca alternativă la puterea de stat. Când Béla Kun s-a întors în Ungaria pentru a fonda Partidul Comunist, organizația a fost, încă de la început, o fuziune între comuniști și diverse curente anarhiste și sindicaliste. Mulți anarhiști, precum Ilona Duczynska și Otto Korvin, s-au alăturat comuniștilor, considerând că această alianță era singura cale viabilă pentru succesul revoluției, deși Korvin a păstrat întotdeauna o independență de spirit și a folosit poziția sa în cadrul noii structuri pentru a proteja alți libertari. Korvin a devenit Comisar Politic responsabil

[*13] **Ervin Batthyany** (1877–1945) a fost un aristocrat maghiar care a devenit apropiat de ideile anarhiste și ale educației libertare. În 1905, a fondat la Bögöte, pe domeniul familiei sale, o școală destinată în special copiilor țăranilor din împrejurimi. Inspirată de principiile pedagogiei libertare, instituția urmărea să ofere o educație eliberată de disciplină autoritară, pedepse și metode tradiționale de memorare. Copiii erau încurajați să învețe prin experiență, activități practice și dezvoltarea autonomiei personale. Școala lui Batthyány a devenit una dintre primele experiențe de educație anarhistă din Ungaria și a atras atenția cercurilor radicale europene. Proiectul a reprezentat încercarea sa de a transforma principiile libertății și solidarității în practică educațională. În nr. 6 al *Foii Libertare*, poate fi citit un text de-al său despre legătura dintre socialism și anarhism.

[*14] **Ervin Szabó** (1877–1918) a fost un sociolog, bibliotecar și teoretician revoluționar maghiar. Cunoscut pentru traducerea operelor lui Marx și Engels în maghiară, el a evoluat de la social-democrație spre anarho-sindicalism, criticând birocratismul de partid și susținând auto-organizarea muncitorească și antimilitarismul.

[*15] **Andorka Kogan** (?–1925) a fost un avocat de origine română. A murit împușcat în Rusia de către bolșevici.

cu investigațiile, în timp ce Tibor Szamuely, care frecventase cercurile anarhiste înainte de război și îl vizitase pe Kropotkin în Rusia, a preluat un rol cheie în Ministerul Războiului.

Proclamarea Republicii Sovietice Ungare la 21 martie 1919 a dus la o tensiune crescândă între centralismul autoritar al lui Kun și tendințele descentralizatoare ale anarhiștilor. În timp ce unii anarhiști activau în cadrul partidelor oficiale, alții au părăsit rândurile comuniștilor pentru a forma Uniunea Anarhistă. Acest lucru s-a întâmplat ca urmare a deziluzionării față de puterea excesivă a Consiliului Revoluționar Guvernamental și de anularea rezultatelor electorale din anumite districte unde candidații sindicaliști câștigaseră.

Uniunea anarhistă condusă de figuri precum Károly Krausz și **Andorka Kogan**[*15], a ocupat Palatul Almássy, transformându-l într-un centru social și bibliotecă, încercând să lărgească baza socială a revoluției prin educație și discuții libere. Conflictul ideologic s-a extins și asupra chestiunii pământului; în timp ce anarhiștii doreau socializarea acestuia, guvernul Kun a optat pentru naționalizare, numindu-i pe foștii proprietari drept „comisari de producție", ceea ce a alienat masele țărănești.

Pe frontul apărării, prezența spiritului rebel s-a manifestat prin grupări precum „Băieții lui Lenin", conduși de József Cserny — o unitate formată din soldați și marinari răzvrătiți care acționau adesea în afara controlului direct al statului, stârnind ostilitatea social-democraților moderați. Spre finalul Comunei, când ofensiva trupelor române și izolarea internațională puneau în pericol supraviețuirea republicii, anarhiștii au încercat o ultimă acțiune disperată de a „insufla viață" revoluției, pregătind o insurecție în iulie 1919. Complotul, centrat pe muncitorii din fabricile de armament, a fost însă deconspirat; o parte dintre participanți au fost executați, dar mulți alții au reușit să scape datorită protecției oferite de Korvin și Szamuely.

Prăbușirea Comunei în fața trupelor române și instaurarea ulterioară a regimului Horthy au declanșat „Teroarea Albă", o perioadă de represiune brutală în care anarhiștii au suferit disproporționat. Otto Korvin a rămas în Budapesta pentru a organiza rezistența subterană, dar a fost capturat, torturat și executat. Tibor Szamuely a murit în condiții suspecte la frontieră, iar mulți alți activiști, precum Marcel Feldman, au murit în închisori sau au fost nevoiți să fugă în exil. Ilona Duczynska a reușit să fugă în Rusia și ulterior la Viena, continuând să lupte pentru cauzele libertare toată viața și criticând autoritarismul partidelor comuniste.

Deși mișcarea anarhistă a fost fragmentată și slăbită de colaborarea cu marxiștii și de represiunea care a urmat, rolul său în declanșarea rezistenței anti-război și în încercarea de a direcționa revoluția din 1919 către un model de organizare bazat pe consilii rămâne un capitol esențial al istoriei radicale maghiare.

Revoluția Germană (1918–1923)

Revoluția Germană a reprezentat o ruptură istorică, în care vechile instituții ale mișcării muncitorești — Partidul Social-Democrat (SPD) și sindicatele tradiționale — și-au epuizat rolul progresist, devenind instrumente ale ordinii capitaliste. La izbucnirea Primului Război Mondial în 1914, SPD a votat creditele de război, iar birocrația sindicală a semnat o colaborare cu armata, bazată pe ideea de „pace socială" și „armonie între clasă" (***Arbeitsgemeinschaft***), renunțând la dreptul la grevă și militarizând munca. Această capitulare a revelat falimentul strategiei reformiste bazate pe separarea dintre lupta economică și cea politică. Pe fondul foametei, inflației și polarizării de clasă, nemulțumirea maselor a erupt în acțiuni directe autonome: grevele spontane din 1917 din Berlin și Leipzig, revoltele marinarilor și marea grevă politică din ianuarie 1918 organizată de delegații revoluționari din uzine (***Revolutionäre Obleute***). Punctul culminant a avut loc în noiembrie 1918, odată cu revolta de la Kiel, prăbușirea monarhiei și preluarea puterii de către consiliile de muncitori și soldați.

În scrierile sale din acea perioadă, **Gustav Landauer**[*16] a surprins entuziasmul creator al începuturilor — o dimensiune libertară adesea ignorată — arătând că prăbușirea vechiului Reich a dovedit că puterea imperială era o iluzie, răsturnată de militanți care construiau o ordine nouă fără a aștepta legitimarea unei

majorități ancorate în trecut. Totuși, așa cum au remarcat atât Landauer, cât și istoricul Peter Rachleff, revoluția s-a lovit de o contradicție fundamentală: acțiunile clasei muncitoare depășiseră cu mult propriul nivel de conștiință politică, revendicările ei limitându-se la pace, hrană și democrație parlamentară. Astfel, în loc să consolideze consiliile ca organe permanente de autoguvernare, majoritatea a cedat inițiativa SPD-ului condus de Friedrich Ebert. Acesta s-a aliat cu vechea birocrație, patronatul și corpurile paramilitare (***Freikorps***), a convocat Adunarea Națională de la Weimar, sugrumând elanul revoluționar prin electoralism și transformând consiliile în anexe ale statului burghez.

Din criza vechii mișcări s-au desprins două curente de opoziție, primul fiind spartachismul (***Spartakusbund***), format în timpul Primului Război Mondial în jurul **Rosei Luxemburg**[*17] și Karl Liebknecht. Deși a oferit o critică teoretică profundă a imperialismului și reformismului, curentul a rămas prins între formele organizatorice antebelice și noile cerințe revoluționare. Amândoi au fost arestați și asasinați de trupele paramilitare ***Freikorps*** în ianuarie 1919, în urma înăbușirii Revoltei Spartachiste din Berlin, rămânând figuri emblematice ale mișcării revoluționare europene.

Landauer a criticat atât social-democrația, cât și concepția bolșevică și spartachistă asupra puterii, considerându-i pe adepții acesteia niște centraliști preocupați de cucerirea statului și de instaurarea unei „dictaturi a proletariatului" ce risca să devină o nouă tiranie de partid. Pacifist declarat, el susținea transformarea societății nu prin autoritate centralizată, ci prin regenerarea relațiilor umane solidare și abolirea proletariatului însuși printr-o economie bazată pe nevoi, comunități cooperatiste descentralizate, redistribuirea pământului și renaștere culturală. Acesta considera că rolul consiliilor este de a fi structuri organice de autoadministrare comunitară, nu simple structuri parlamentare sau ocupaționale. Viziunea sa a intrat în tensiune cu liderii comuniști în timpul efemerei Republici a Sfaturilor din Bavaria, unde Landauer a fost comisar pentru Iluminism și Instrucție Publică, înainte de a fi arestat și ucis în 1919 de trupele regimului de la Weimar.

Al doilea curent, mult mai radical, a fost comunismul de consilii (sau comunismul de stânga), conturat în Germania și Olanda prin teoreticieni precum **Anton Pannekoek**[*18], Herman Gorter și **Otto Rühle**[*19], și exprimat organizatoric prin Partidul Comunist Muncitoresc din Germania (KAPD, 1920) și uniunile muncitorești unitare (AAUD). Respingând parlamentarismul, sindicatele birocratice și partidele de avangardă, comuniștii de consilii au văzut revoluția ca pe un proces îndelungat de autoeducare a clasei muncitoare, în care consiliile formate din delegați revocabili unifică lupta economică cu cea politică. Ei au criticat degenerarea Revoluției Ruse într-un capitalism de stat condus de o birocrație de partid, propunând în schimb o societate fără piață, bani sau stat, administrată prin federații de consilii, unde organizațiile

[*16] **Gustav Landauer** (1870–1919) a fost un teoretician anarhist, filosof și activist german, considerat una dintre cele mai importante figuri ale anarhismului din Germania. Apropiat de socialismul libertar și comunitar, Landauer susținea transformarea societății prin dezvoltarea comunităților cooperatiste, a culturii și a relațiilor umane solidare, nu prin intermediul statului sau al autorității centralizate. Pacifist declarat și promotor al anarhismului social, el considera că schimbarea socială trebuie construită prin noi forme de viață colectivă și prin regenerarea legăturilor dintre oameni. În timpul Revoluției Germane din 1918–1919, Landauer a participat la efemera Republică Sovietică Bavareză, unde a ocupat pentru scurt timp funcția de comisar pentru Iluminism și Instrucție Publică. După înfrângerea republicii de către trupele asociate regimului de la Weimar, a fost arestat și ucis în 1919.

[*17] **Rosa Luxemburg** (1871–1919) a fost o revoluționară polonezo-germană și o teoreticiană marcantă a marxismului umanist, care a pus accent pe democrație și pe acțiunea revoluționară a maselor. Născută într-o familie evreiască, ea a obținut doctoratul în economie politică la Zürich înainte de a se stabili la Berlin în 1898. S-a remarcat rapid prin combaterea revizionismului, argumentând în lucrarea ***Reformă sau Revoluție?*** că parlamentarismul este doar un paravan burghez. Experiența centrală a vieții sale a fost Revoluția Rusă din 1905, care i-a fundamentat teoria despre greva de masă ca instrument spontan și esențial pentru victoria socialistă. Deși a împărtășit scopuri comune cu Lenin, Luxemburg a criticat aspru metodele dictatoriale ale bolșevicilor și centralismul democratic, pledând pentru internaționalism și autodeterminare democratică. În timpul Primului Război Mondial, a co-fondat Liga Spartacus, opunându-se participării Germaniei la conflict. A fost arestată și asasinată pe 15 ianuarie 1919 de trupele paramilitare Freikorps, în urma Revoltei Spartachiste din Berlin.

[*18] **Anton Pannekoek** (1873–1960) a fost un astronom olandez de renume mondial și

politice acționează doar ca repere teoretice, iar abolirea relațiilor capitaliste înlocuiește guvernarea oamenilor cu administrarea lucrurilor.

Între 1919 și 1923, tensiunea dintre aceste aspirații radicale și restaurația capitalistă a generat confruntări sângeroase — de la insurecția spartachistă și republicile sfaturilor din Bremen și Bavaria, până la greva împotriva puciului Kapp și insurecția din Ruhr. Mișcarea consiliilor a fost fragmentată regional și prinsă între represiunea brutală a guvernului social-democrat sprijinit de ***Freikorps***, izolarea internațională și intervenția birocratică a Partidului Comunist (KPD) subordonat Moscovei. Până la sfârșitul anului 1923, aceasta a fost complet lichidată, epuizând clasa muncitoare și deschizând calea către stabilizarea capitalistă și, ulterior, ascensiunea nazismului.

1919: Federația Comuniștilor-Anarhiști din Bulgaria

În perioada interbelică, mișcarea anarhistă din Bulgaria — cunoscută în limba locală sub numele de ***bezvlastie*** („fără stăpân" sau „non-putere") — a reprezentat una dintre cele mai puternic înrădăcinate forțe sociale din Balcani. Aceasta a avut un caracter comparabil cu cel al anarhismului spaniol datorită structurii agrare a țării, tradiției comunale țărănești (***zadruga***) și moștenirii istorice a bogomilismului[*20] și a haiduciei. După Primul Război Mondial, pe fondul nemulțumirii populare față de regimul monarhic și al ecourilor Revoluției Ruse, militanții libertari — în frunte cu Mihail Gherdjikov, veteran al luptelor împotriva Imperiului Otoman — au pus bazele, în septembrie 1919, Federației Anarho-Comuniștilor din Bulgaria (FACB).

Întreaga structură a FACB se baza pe principii federative riguroase, în care grupurile locale alegeau secretari ce serveau doar ca organe de legătură, fără a avea putere de comandă, iar deciziile importante se luau prin unanimitate pentru a păstra libertatea de acțiune a fiecărui membru. Federația era concepută ca o organizație clandestină complexă, ramificată în grupuri de studiu, de masă și de luptă și împărțită în cinci organizații regionale stabilite la conferințe secrete ținute în pădurile de lângă Loveci sau în munții de lângă Maglij.

Aceasta avea drept trăsătură distinctivă **dualismul organizațional**[*21], ce impunea o separare strategică între organizația anarhistă ideologică și sindicatele de masă. În timp ce organizația specifică avea misiunea de a oferi claritate teoretică, de a face agitație și de a pregăti din punct de vedere militar și tehnic insurecția generală, sindicatele muncitorești și țărănești se concentrau pe luptele imediate pentru condiții mai bune de viață, servind totodată ca școli de autogestiune unde masele învățau să preia controlul asupra producției și distribuției fără medierea partidelor politice. Astfel, la începutul anilor 1920, mișcarea a cunoscut o expansiune rapidă în rândul muncitorilor, al micilor proprietari țărani și al studenților, dezvoltând cooperative, structuri precum Federația Tineretului Anarhist, sindicate de luptă — cum a fost Organizația de Apărare a Muncitorilor din Pernik, care a reușit să rămână nedescoperită de poliție ani de zile — și publicații

unul dintre principalii teoreticieni ai comunismului de consilii. Activ în mișcarea socialistă din Olanda și Germania înainte de Primul Război Mondial, el a criticat atât reformismul social-democrat, cât și autoritarismul bolșevic, formulând o teorie a revoluției bazată pe dezvoltarea conștiinței de clasă și pe acțiunea autonomă a maselor. În lucrarea sa fundamentală ***Consiliile muncitorești***, Pannekoek a demonstrat că aceste organe democratice, formate din delegați revocabili aleși direct la locul de muncă, constituie instrumentul natural prin care clasa muncitoare poate răsturna capitalismul și poate gestiona direct producția și societatea, fără intermedierea unui partid de avangardă sau a unui stat birocratic.

[*19] **Otto Rühle** (1874–1943) a fost un revoluționar, pedagog și teoretician marxist german, unul dintre cei mai consecvenți critici ai partidelor politice și ai birocrației sindicale. Inițial membru al Partidului Social-Democrat German și deputat în Reichstag, el s-a opus ferm creditelor de război alături de Karl Liebknecht și a participat activ la Revoluția Germană din 1918–1919, cofondând ulterior Partidul Comunist Muncitoresc din Germania (KAPD) și uniunile muncitorești unitare (AAUD-E). În celebra sa lucrare ***Revoluția nu este o afacere de partid***, Rühle a argumentat că partidele politice sunt structuri tipic burgheze care reproduc separarea dintre conducători și conduși, susținând că emanciparea proletariatului poate fi realizată exclusiv prin auto-organizarea directă în consilii muncitorești și prin respingerea parlamentarismului și a modelului bolșevic, pe care l-a denunțat drept un capitalism de stat.

[*20] Bogomilismul a fost o mișcare religioasă dualistă și socială antifeudală apărută în Bulgaria secolului al X-lea, care respingea biserica, statul și bogăția, promovând egalitatea și comunele libere.

precum ziarul ***Rabotniceska Misăl*** (***Gândirea Muncitorească***), culminând cu congresul public de la Iambol din ianuarie 1923.

Pe fondul acestei efervescențe sociale, anarhiștii bulgari au pus în practică și experimente comunitare concrete. La începutul anilor 1920 a funcționat **Comuna de la Ruse**, în zona Svirciovișa, unde câteva zeci de militanți gestionau colectiv pământul fără ierarhii sociale și ofereau, datorită proximității față de Dunăre, refugiu și trecere rapidă spre România pentru revoluționarii urmăriți de autorități, precum Georgi Șeitanov. Totuși, ascensiunea mișcării a atras represiunea violentă atât din partea guvernului agrar al lui Aleksandăr Stamboliiski, cât și a forțelor fasciste și militare aflate în ofensivă. În martie 1923, încercarea anarhiștilor de a organiza o adunare la Iambol pentru a cere înarmarea poporului împotriva pericolului fascist s-a transformat într-o luptă de stradă cu armata. Aceasta a fost soldată cu masacrarea fără judecată a 26 de militanți — eveniment care a făcut ca represiunea să devină insuportabilă și a dus la abandonarea treptată a comunei de la Ruse.

Câteva luni mai târziu, lovitura de stat fascistă din 9 iunie 1923 a declanșat o rezistență armată imediată din partea anarhiștilor, în timp ce Partidul Comunist a adoptat inițial o poziție pasivă. Chiar a doua zi, pe 10 iunie, anarhistul Georgi Popov a proclamat **Republica de la Kilifarevo**, înlocuind administrația locală cu un Consiliu Revoluționar și extinzând revolta până în orașul Drenovo. Deși rezistența a fost zdrobită după câteva zile cu ajutorul artileriei, supraviețuitorii au format „Ceta de la Kilifarevo", un grup de gherilă activ în regiune până în 1925, iar militanții libertari au participat ulterior activ și la insurecția antifascistă din septembrie 1923.

1920–1922: Patagonia rebelă

Cu trei ani în urmă, tinerii aristocraţi din Liga Patriotică Argentiniană au ieşit la vânătoare prin mahalalele Buenos Airesului. Safariul a fost încununat cu succes. Timp de o săptămână, flăcăiandrii au ucis glorios o mulţime de muncitori şi de evrei, dar nici unul n-a sfârşit în închisoare pentru că a vânat fără permis.

Acum [1923], cea care trage la ţintă împotriva muncitorilor, pe pământurile îngheţate din Sud, e armata. Soldaţii batalionului Zece Cavalerie, sub conducerea locotenent-colonelului Héctor Benigno Varela, străbat latifundiile din Patagonia împuşcând peonii aflaţi în grevă. Îi însoţesc voluntari înflăcăraţi din Liga Patriotică Argentiniană. Nimeni nu e executat fără judecată. Judecata durează mai puţin decât ai fuma o ţigară. Moşierii şi ofiţerii fac pe judecătorii. Condamnaţii sunt îngropaţi claie peste grămadă în gropi comune săpate de ei înşişi.

Preşedintelui Hipólito Yrigoyen nu-i place deloc modalitatea aceasta de a scăpa de anarhişti şi de roşii, în general, dar nu mişcă un deget împotriva asasinilor.[11]

Între 1920 și 1922, represiunea împotriva mișcărilor muncitorești din Argentina nu s-a limitat la centrele urbane, ci a lovit cu o brutalitate extremă și zonele rurale. În aprilie și mai 1921, zeci de muncitori de la compania La Forestal (în regiunea Chaco) au fost uciși pentru că au cerut salarii și condiții de muncă mai bune, iar la 1 mai, gruparea paramilitară Liga Patriótica a asasinat mai mulți muncitori în Gualeguaychú. Deși federația anarhistă FORA a propus o mișcare de

11. Eduardo Galeano, ***Memoria focului***, Ed. Politică, 1988, pp. 492-93.

[*21] Dualismul organizațional este un concept teoretizat pentru prima oară de către Mihail Bakunin, ce susține necesitatea coexistenței a două tipuri de organizare distincte. Primul nivel este organizația politică specifică, formată din militanți cu o unitate teoretică și strategică ridicată, având rolul de a coordona activitatea și de a propaga ideologia anarhistă. Al doilea nivel este organizația de masă (nivelul social), formată din structuri largi precum sindicatele, unite prin nevoi materiale imediate. Strategia presupune ca organizația specifică să acționeze în interiorul mișcărilor de masă prin „inserție socială", promovând acțiunea directă și autogestionarea, fără a impune o conducere ierarhică sau a dicta linia politică.

solidaritate cu victimele, sindicaliștii reformiști din FORA IX au evitat inițiativa, alunecând spre un pragmatism lipsit de solidaritate.

Cele mai tragice evenimente ale acelei perioade s-au desfășurat însă în districtul Santa Cruz din Patagonia — o tragedie aproape necunoscută publicului larg, întrucât doar ziarul ***La Protesta*** și câteva publicații anarhiste au relatat-o. Acolo, muncitorii agricoli și portuari, organizați de anarho-sindicaliști de diverse naționalități și creoli argentinieni — printre care Antonio Soto —, s-au ridicat împotriva marilor latifundii de oi controlate de capitalul străin și de oligarhia locală, reprezentată de influenta familie Braun-Menéndez. Deși locotenent-colonelul Héctor Varela a mediat inițial un acord favorabil muncitorilor, încălcarea acestuia de către proprietari a reaprins conflictul, determinând guvernul președintelui Hipólito Yrigoyen să îl retrimită pe Varela cu ordinul expres de a zdrobi revolta. Armata a declanșat un veritabil masacru, trimițând aproximativ 1.500 de muncitori în fața plutoanelor de execuție.

Pentru a-și justifica acțiunile, elita vremii pretindea că apără integritatea națională împotriva unei presupuse conspirații anarhiste menite să „internaționalizeze Patagonia", ignorând cu bună știință faptul că regiunea fusese deja vândută intereselor străine și clădită pe genocidul populațiilor indigene. În realitate, departe de a fi niște extremiști însetați de sânge, anarhiștii din Patagonia au urmărit la început reforme pașnice și legale, cerând doar îmbunătățiri minime ale condițiilor de trai și salarii decente. Radicalizarea conflictului nu a pornit de la ei, ci din intoleranța absolută a marilor proprietari și a forțelor reacționare, incapabile să tolereze orice formă de revendicare socială.[12]

În acest climat de opresiune extremă, atunci când anarhiștii au recurs la așa-numita „propagandă prin faptă", violența lor nu a fost un impuls nestăvilit de distrugere, ci un act țintit de justiție și un avertisment la adresa represiunii statale. Elocvent în acest sens este gestul tânărului anarhist german Kurt Wilckens, care, la 23 ianuarie 1923, l-a executat pe locotenent-colonelul Varela pe străzile din Buenos Aires pentru a răzbuna muncitorii din Patagonia. Așa cum sintetiza scriitorul anarhist Rodolfo González Pacheco în unul dintre textele sale: „De ce l-a ucis pe acest om? Mai trebuie s-o spunem? De ce se întinde un pod peste o prăpastie? (...) Explicați asta și ați explicat moartea lui Varela."

Chiar și așa, acesta a fost asasinat la rândul său de către unul dintre soldații lui Varela, care

> *a jurat cu voce tare că-şi va răzbuna superiorul. Şi îl răzbună. În numele Ligii Patriotice Argentiniene, Jorge Ernesto Perez Millan Temperley înfinge un glonte de mauser în pieptul lui Wilckens, pe când acesta dormea în celula lui. Imediat după aceea se fotografiază pentru posteritate, cu arma în mână, în atitudinea marţială a celui care-şi îndeplinise datoria.*[13]

12. De altfel, în 1974 a apărut un film intitulat ***La Patagonia rebelde***, în regia lui Héctor Olivera, pe care îl puteți găsi la liber pe internet.
13. Eduardo Galeano, ***Memoria focului***, Ed. Politică, 1988, p. 495.

AL TREILEA VAL (1924–1949)

Al treilea val continuă „perioada glorioasă” și cuprinde două experiențe revoluționare de amploare istorică: Revoluția din Manciuria și Revoluția Spaniolă, completate de alte insurecții și lupte antifasciste și anticoloniale. Între 1929 și 1931, în contextul rezistenței antiimperialiste împotriva Japoniei, Federația Anarhistă Coreeană din Manciuria și Federația Anarhistă Comunistă Coreeană s-au aliat cu Armata de Independență Coreeană condusă de generalul Kim Jwa-Jin („Mahnoul coreean”) și au transformat prefectura Șinmin într-un organism socialist libertar. Prin Liga Generală a Coreenilor, două milioane de locuitori au practicat autogestionarea comunitară în domenii precum agricultura, educația, finanțele, sănătatea și apărarea, până la invazia japoneză din 1931.

În Europa, apogeul acestui val a fost Revoluția Spaniolă din 1936–1939, unde centrala anarho-sindicalistă CNT (cu două milioane de membri), alături de FAI și FIJL, a transformat Catalonia, Aragonul și Valencia în bastioane ale colectivizării. Muncitorii și țăranii au socializat 70% din industria catalană, serviciile publice și terenurile agricole (unind jumătate de milion de țărani în Federația Colectivităților Agrare din Aragon). Aceștia au creat comune libere apărate de miliții precum Coloana Durruti și au dezvoltat rețele de educație populară precum CENU, înainte ca ofensiva fascistă, trădarea socialiștilor etatiști și compromisul participării la guvernul republican să ducă la înfrângerea mișcării.

Pe lângă aceste două „vârfuri” ale celui de-al treilea val, anarhiștii au mai fost activi în alte „focare” de luptă: în 1926 au participat ca minoritate la lupta anticolonială împotriva francezilor în Tonkin, Annam și Cochinchina (viitorul Vietnam); în 1931 au condus Revolta din Encarnación în Paraguay; în 1934 au colaborat cu sandiniștii în Nicaragua la constituirea comunei Luz y Verdad; iar în Bulgaria, Federația Anarho-Comuniștilor a organizat o puternică mișcare de gherilă între 1941 și 1944, participând alături de Frontul Patriotic la insurecția din septembrie 1944 împotriva ocupației naziste, înainte de a fi decimată de represiunea stalinistă.

1926: Platforma organizațională a comuniștilor libertari

Documentul

Platformismul a apărut ca o necesitate istorică în 1926, fiind cristalizat în documentul ***Platforma organizațională a comuniștilor libertari***, publicat de

grupul de exilați Dielo Truda (Cauza Muncii), din care făceau parte, printre alții, Nestor Mahno și Petru Arșinov. Această inițiativă a fost un răspuns direct la eșecul mișcării anarhiste în timpul Revoluției Ruse. Autorii au identificat o stare de „dezorganizare generală cronică" cauzată de o interpretare greșită a libertății individuale, care fusese confundată cu absența oricărei responsabilități. „Anarhismul nu este o utopie frumoasă, nici o idee filozofică abstractă; este o mișcare socială a clasei muncitoare", scriau Dielo Truda în manifestul lor.

Pentru a corecta acest curs, autorii au propus o viziune în care societatea este definită de un conflict permanent între clasa muncitoare și cea capitalistă. Ghidați de ideile lui Bakunin și Kropotkin, aceștia propun soluția unei revoluții sociale care să abolească definitiv statul și clasele sociale, înlocuindu-le cu comunismul libertar. Autorii insistă că statul nu trebuie păstrat sub nicio formă „temporară" după victorie; el trebuie distrus din prima zi pentru a face loc autogestiunii.

În viziunea lor asupra noii lumi, reconstrucția se bazează pe trei piloni:

* Producția: toate fabricile și resursele aparțin clasei muncitoare și trebuie gestionate de consilii muncitorești federate de jos-în-sus.
* Consumul: într-o lume a nevoilor, produsele trebuie distribuite astfel încât să se asigure nevoile fiecăruia, acordând prioritate celor vulnerabili.
* Pământul: acesta devine proprietate comună, iar marile proprietăți sunt redistribuite către organele de autogestiune ale celor care îl muncesc.

O componentă esențială a acestui curent este și recunoașterea necesității de a apăra revoluția împotriva rezistenței claselor privilegiate. Prin urmare, platformismul susține crearea unor forțe militare organizate și disciplinate, formate din voluntari, dar subordonate permanent organelor democratice ale maselor. Prin această abordare, mișcarea caută să transforme anarhismul dintr-o filosofie fragmentată într-o forță politică și socială capabilă să ghideze masele către o societate fără clase și fără stat.

Pentru ca toate aceste transformări să fie posibile, ***Platforma*** concluzionează că anarhiștii înșiși trebuie să se schimbe. Ei trebuie să abandoneze individualismul haotic în favoarea unei organizații unite prin patru principii fundamentale:

În primul rând, **unitatea teoretică** asigură împărtășirea acelorași principii de către toți membrii și toate organizațiile care se alătură Uniunii Generale. Aceste principii vor fi apoi reflectate în activitatea revoluționară.

În al doilea rând, **unitatea tactică** sau **metoda colectivă de acțiune** permite concentrarea forțelor și evitarea confuziei prin adoptarea unei linii de acțiune comune.

Al treilea pilon, **responsabilitatea colectivă**, respinge individualismul izolat și stabilește că organizația este responsabilă pentru fiecare membru, la fel cum fiecare membru răspunde în fața colectivului.

În cele din urmă, **federalismul** este reinterpretat ca o metodă de a armoniza voința personală cu acțiunile democratice convenite de grup, prin coordonarea realizată de un Comitet Executiv al Uniunii. Acesta nu are un rol de conducere, ci mai degrabă unul funcțional, asigurând „punerea în aplicare a deciziilor luate de Uniune, conform mandatului primit; supravegherea activității și a dezvoltării teoretice a fiecărei organizații în parte, în conformitate cu linia teoretică și tactică generală a Uniunii; monitorizarea stării generale a mișcării; menținerea legăturilor organizaționale funcționale între toate organizațiile membre ale Uniunii, precum și cu alte organizații".

Criticile la adresa Platformei

Nevoia unei organizări mai bine structurate, precum și prezența unui comitet executiv în rândul organizației specific anarhiste propuse de platformiști au stârnit numeroase dezbateri. O parte dintre acestea au fost cauzate de neînțelegeri sau interpretări greșite, parțial și din cauza traducerii în franceză a lui Volin. Printre criticii din epocă ai ***Platformei*** se numără Errico Malatesta și Volin însuși.

Cel din urmă a susținut, alături de alți anarhiști, că o organizație platformistă ar reproduce „imobilitatea, birocrația și tendința

spre autoritarism" care ar duce la îndepărtarea de principiile anarhiste. Aceștia au propus, în schimb, sintetismul, adică unirea tuturor tendințelor anarhiste (comunism, sindicalism, individualism etc.) sub un singur steag, bazându-se pe opoziția comună față de stat. Malatesta a criticat și el formarea Uniunii Generale a Anarhiștilor, care ar ajunge să funcționeze precum un guvern și ar anula autonomia individuală, cauzând conflicte interne. În urma unui schimb de scrisori cu Mahno, Malatesta își schimbă, însă, viziunea inițială, admițând că aceasta a fost deformată de erorile de traducere și chiar dacă nu rezonează în totalitate cu modelul organizațional propus de ***Platformă***, îi înțelege mai bine funcționarea, pe care nu o mai denunță ca fiind una autoritară.

Clarificări din partea Dielo Truda

Ca răspuns la criticile primite, grupul Dielo Truda publică o serie de texte prin care încearcă să clarifice și să nuanțeze acele puncte din manifestul lor care au generat dezbatere.

În ***Problema organizării și noțiunea de sinteză***, apărut în martie 1926, autorii susțin că sintetismul, adică propunerea de a fuziona comunismul anarhist, anarho-sindicalismul și individualismul, ar fi o sursă de „dezorganizare cronică". O astfel de organizație ar fi fie o adunătură de tendințe independente care nu pot acționa unitar, fie o masă amorfă care își pierde identitatea tactică.

Suplimentul la Platforma Organizațională oferă clarificări esențiale asupra viziunii grupului Dielo Truda în fața criticilor primite. Ideile centrale sunt:

1. Comitetul Executiv nu este un organ coercitiv, ci un „Secretariat al Uniunii" care oferă asistență teoretică. Deși se urmărește o „linie tactică unică" pentru a evita disiparea mișcării, în caz de dezacord între majoritate și minoritate se acceptă trei soluții: concesia, coexistența a două opinii sau scindarea.

2. Se propune un regim liber al sovietelor bazat pe organizații de producție și consum, nu pe controlul unui partid politic. Anarhiștii trebuie să exercite o „pilotare ideologică", adică o influență teoretică asupra evenimentelor, fără a prelua conducerea construcției sociale, care aparține exclusiv maselor.

3. Este susținută necesitatea unei armate revoluționare, cu condiția ca aceasta să fie subordonată politic organizațiilor federative ale muncitorilor și țăranilor. Referitor la libertatea presei și a cuvântului, aceasta trebuie garantată tuturor, inclusiv foștilor inamici, cu excepția situațiilor de război civil când anumite publicații devin instrumente militare directe ale inamicului.

4. Interpretarea faimosului principiu „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi" devine una pragmatică în perioada de tranziție. Pentru a preveni sabotajul și lenea contrarevoluționară, persoanele apte de muncă ce refuză să contribuie ar putea fi excluse de la distribuția produselor, excepție făcând copiii, bătrânii și bolnavii. Implementarea deplină a principiului se va realiza abia după stabilizarea societății libere.

1929–1931: Comuna din Șinmin – un experiment revoluționar al anarhiștilor coreeni

Un episod mult mai puțin cunoscut în istoriografia anarhistă este Comuna din Șinmin, deși aceasta a fost organizată similar cu mișcarea mahnovistă din Ucraina (1918–1921) sau Revoluția Spaniolă (1936). Pentru a înțelege mai bine cum a fost creat acest experiment revoluționar, vom încerca să prezentăm pe scurt contextul din Coreea secolelor XIX și XX.

Exploatarea țăranilor și mișcarea Donghac

În Coreea, schimbarea dinastiilor de-a lungul timpului nu a pus capăt și exploatării țăranilor. Noile clase conducătoare se bucurau de privilegii și confiscau pământurile țăranilor care nu puteau să se bucure de roadele muncii lor.

Conștientizând această situație injustă, țăranii au început să se revolte, iar un episod semnificativ în acest sens îl constituie Mișcarea Donghac, condusă de Cioe Ge-u (Choe Je-u, 1824–1864). Acesta a conceptualizat ideea de ***Donghac*** (poate fi tradusă

ca „învățătură de est"), care se opunea atât catolicismului, cât și confucianismului. Cioe se opunea oricărei forme de exploatare, condamnând relațiile inegale dintre aristocrați și oameni de rând, dintre copiii legitimi și cei nelegitimi, între stăpân și sclav, între bărbat și femeie, între bătrâni și tineri, între bogați și săraci. Din cauza ideilor sale progresiste, Cioe Ge-u a fost arestat, apoi executat în primăvara lui 1864. Moștenirea sa radicală a fost însă dusă mai departe prin revoltele țărănești, care au continuat.

După ce demonstrațiile pașnice ale mișcării Donghac nu au avut efect, iar condițiile economice s-au înrăutățit, țăranii au decis să organizeze o forță armată revoluționară. În anul 1894, sub conducerea lui Gheon Bonggiun (Jeon Bong-jun), aceștia au ocupat mai multe comitate importante (printre care Gobu, Gheumgu, Buan, Heungdoc, Gociang, Mujiang, Giangsu), unde au stabilit **Comitete de Autogestionare ale Țăranilor** (*Gipgangso*), abolind discriminarea de clasă feudală și implementând reforme agrare. Într-un text despre istoria mișcării anarhiste coreene, Ha Chi-rac (Ha Ki-Rak) compară reușitele acestei mișcări cu cele ale revoluționarilor spanioli din 1936.

Armata țăranilor a învins forțele guvernamentale în bătăliile de la Huangto-ge și râul Huangriong (aprilie 1894) și a ocupat Gheongiu, la sfârșitul aceluiași an. Numai în primele patru luni de revoltă, aceștia au ajuns să administreze 53 de „gun" (județe) care reprezentau grânarul și o parte semnificativă din producția agricolă a țării. Printre schimbările implementate în aceste teritorii s-au numărat: eliberarea sclavilor, abolirea sistemului feudal de caste, abolirea datoriilor publice și private, redistribuirea terenurilor agricole.

Guvernul a acceptat inițial aceste câștiguri revoluționare, prin Tratatul de la Gheongiu (11 iunie 1894), dar pe măsură ce mișcarea se extindea și amenința ordinea existentă, la începutul lui iunie 1894, regele Gogiong a invocat sprijinul militar al Chinei pentru a suprima mișcarea de rezistență. Intervenția Chinei a declanșat însă un răspuns din partea Japoniei, cele două puteri luptându-se deja pentru controlul teritoriului din Coreea. Astfel s-a ajuns la Primul Război Sino-Japonez (1894–1895), care a marcat ascensiunea Japoniei ca putere imperială și începutul dominației coloniale asupra Coreei.

Colonizarea Coreei și exilul în Manciuria

Forțele japoneze, dotate cu arme moderne, au câștigat în 1895 războiul împotriva Chinei, slăbită deja de Războaiele Opiumului din 1839. Totuși, regiunea era contestată și de alte puteri, precum Rusia, care își dorea controlul asupra Manciuriei[1] și slăbirea dominației Japoniei în Coreea. Japonia a intrat în război cu Rusia în 1904 și a câștigat un an mai târziu, consolidându-și astfel dominația regională. Statutul său de putere imperială a fost validat internațional prin acordul memorand Taft-Katsura din iulie 1905, în care SUA a recunoscut „protecția" Japoniei asupra Coreei în schimbul recunoașterii Filipinelor sub sfera de influență americană.

Noul guvern japonez a învins mișcarea țăranilor Donghac, iar în 1910 a anexat oficial Coreea, unde a impus o politică de asimilare forțată, bazată pe exploatarea producției de orez și a zăcămintelor de cărbune și minerale. Colonizarea s-a făcut simțită în toate sferele vieții: de la interzicerea limbii coreene în școli până la obligarea coreenilor să adopte nume japoneze. Țăranii au rămas iarăși fără pământ și s-a accentuat emigrația în Siberia și Manciuria, unde au început să organizeze o mișcare de rezistență anticolonială. Cei rămași în Coreea au încercat, de asemenea, să se opună ocupației prin diverse forme de protest, dar eforturile lor au fost înăbușite de trupele coloniale, care au

1. La începutul secolului al XX-lea, Manciuria era una dintre cele mai contestate regiuni ale lumii datorită poziției sale strategice și a resurselor bogate. Aceasta oferea acces la porturi în Pacific care nu înghețau, era o zonă-tampon între Coreea, Rusia și Siberia și concentra resurse minerale și agricole. Rusia și Japonia au concurat pentru influență și control asupra regiunii, în timp ce China, deși suveran nominal, și-a pierdut treptat autoritatea efectivă asupra acesteia.

ucis zeci de mii de insurgenți, în special în perioada 1907–1919.

Protestele de la 1 martie 1919 și ideile anarhiste

În martie 1919 au avut loc proteste ale coreenilor împotriva ocupației japoneze. Până la două milioane de oameni s-au mobilizat și au luat parte la demonstrații pașnice, dar mișcarea a fost reprimată violent de autorități: peste 7.500 de morți, 16.000 răniți și 47.000 de arestări au avut loc în doar trei luni. Acesta a reprezentat, însă, un moment de radicalizare a întregii societăți, iar ulterior, mai mulți coreeni au fost atrași spre anarhism, în care au văzut o posibilă soluție spre o revoluție socială. Oamenii au început să se definească tot mai mult ca un subiect revoluționar activ și a început să fie popularizat termenul ***mingiung***, care desemna tocmai ***poporul*** sau ***masele***.

Ca urmare a scandalului internațional provocat de reprimarea protestelor pașnice, Japonia a diminuat cenzura culturală strictă pentru o scurtă perioadă, moment în care ideile socialiste au putut fi răspândite în publicistica vremii. Idei anarhiste au fost transpuse în literatura și arta coreeană[2], pregătind astfel terenul pentru lupta revoluționară de mai târziu. Mai mult de atât, într-un studiu despre infuzarea culturii coreene cu idei de inspirație anarhistă, Suniang Parc (Sunyoung Park) concluzionează că anarhismul a fost „prima cultură socialistă care le-a permis coreenilor să imagineze o alternativă la modernitatea capitalismului imperialist".

Anarhismul s-a dezvoltat în Coreea prin intermediul unor rețele transnaționale de cunoaștere. Mergând la studii sau la muncă în Japonia sau în China, oamenii intrau în contact cu ideile anarhiștilor clasici, pe care încercau să le aplice apoi în context local. Printre cele mai puternice influențe ale anarhiștilor coreeni au fost scrierile lui Ōsugi Sakae și ale lui Piotr Kropotkin.

În toate aceste trei puncte focale, existau diferențe în funcție de condițiile locale: în Japonia – între cercurile anarhiste mai degrabă ideologice din Tokyo, care atrăgea mai mult studenți coreeni, și activitățile mai pragmatice, cooperative și orientate spre mișcarea muncitorească din Osaka – un centru industrial unde existau numeroși coreeni care veniseră aici la muncă. În China, anarhiștii din Șanghai și Guanggiou erau implicați în activități mai degrabă educaționale, împreună cu tovarășii lor chinezi, în timp ce în Manciuria se concentrau mai mult pe crearea unor cooperative de ajutor reciproc și colective de autoapărare. Iar în Coreea însăși, anarhiștii din regiunile agrare din sud erau axați mai mult pe propagandă, în timp ce anarhiștii din zonele industriale din nord se concentrau mai mult pe acțiuni sindicale.

Anarhism și (trans)naționalism

Anarhiștii coreeni au avut o relație tensionată cu naționalismul, iar angajamentul lor anarhist a fost, din cauza aceasta, subminat de istorici de-a lungul timpului. Deși unii anarhiști coreeni au văzut în anarhism o metodologie revoluționară ce le-ar putea sprijini lupta de independență anticolonială, nu s-au limitat la asta.

Dong-ion Huang (Dongyoun Hwang), unul dintre cei mai cunoscuți istorici ai mișcării anarhiste coreene, sugerează că acuzele de naționalism în acest context pornesc de la o înțelegere eurocentrică a anarhismului, care pierde din vedere nuanțele și tensiunile specifice regiunilor (semi)colonizate. În aceste spații, relația dintre anarhism și naționalism este mai complicată decât în statele-națiune deja consolidate.

Giung Hua-am (Jung Hwa-am), un anarhist coreean din China, a exemplificat această relație. Susținător al luptei de independență națională, în 1924 acesta a început să sprijine mai degrabă o luptă universală de emancipare a tuturor celor oprimați, după ce a văzut cum muncitoarele chineze erau maltratate la o fabrică britanică din Șanghai. Astfel, a concluzionat că scopul anarhismului este eliminarea exploatării capitaliste.

2. Câteva exemple în acest sens sunt romanul țărănesc utopic al lui Hŏ Mun-il (Munil), ecopoezia lui Huang Sŏgu (Hwang Sŏgu), ficțiunea fantastică revoluționară a lui Șin Ce-ho (Shin Chae-ho) sau teoria teatrului popular a lui Iu Ci-gin (Yu Chi-jin).

I Gheong-ghiu (Yi Jeonggyul) mărturisea, de asemenea, cum și-a dedicat prima parte a vieții mișcării de independență națională, pentru a se reorienta apoi spre o luptă socială mai largă. Aceeași contradicție a fost exprimată și de Șim Iong-ciol (Sim Yongcheol), Cim Guang-giu (Kim Gwangju) sau de I Hoi-iong (Yi Hoiyeong), care credea că anarhismul va duce la o lume „de mare unitate" (înțeleasă ca o lume cosmopolită).

În orice caz, anarhiștii coreeni aflați în exil nu au reprezentat un bloc omogen și au avut poziționări diverse față de naționalism. Dong-ion Huang analizează cum mulți anarhiști coreeni din China s-au angajat într-o luptă de eliberare națională probabil datorită accentului pe care tovarășii chinezi îl puneau de asemenea pe această idee, în contextul invaziei japoneze a Chinei. În schimb, anarhiștii coreeni din Japonia erau mult mai critici față de întreaga mișcare naționalistă, probabil pentru că și ei, și tovarășii japonezi aveau ca țintă comună însuși guvernul japonez.

Organizare anarhistă

Anarhiștii coreeni din Japonia au creat mai multe organizații politice, printre care: Societatea Fraternală a Coreenilor, (***Joseonin chinmokhoe***), în 1914, unde un rol important l-a jucat Gheong Te-șin (Jeong Taesin); Societatea Valul Negru, (***Heuksaek undongsa***), în 1921, care avea și propriul organ publicistic; Societatea Mișcării Negre, (***Heuksaek undongsa***), în 1926, care organiza întâlniri de studiu al teoriilor anarhiste.

În China, anarhiștii s-au organizat în cadrul Ligii Steagului Negru, (***Heucghi ion-meng***), fondată în 1924, sau al unor spații de studiu precum Colegiul Lida și Universitatea Națională a Muncii din Șanghai. O influență marcantă a fost prezența anarhistului rus **Vasili Eroșenko**[*1], de la care au putut afla mai multe despre represiunea anarhiștilor în urma Revoluției Ruse, întărindu-le credința în necesitatea unei revoluții anarhiste. Treptat s-a format și Mișcarea pentru comunitățile rurale de autoapărare din Guanggiou, oraș în care s-a cristalizat cel mai activ centru al mișcării anarhiste din China.

Lupta de rezistență a coreenilor împotriva dominației japoneze nu s-a oprit odată cu protestele din 1919, la care luaseră parte și anarhiștii. În anii 1920, studenții coreeni s-au revoltat împotriva controlului japonez asupra educației și au organizat greve. A urmat o mare revoltă studențească pe 10 iunie 1926, când 2000 de oameni au fost arestați într-o singură zi. Muncitorii au opus, de asemenea, rezistență, observând complicitatea burgheziei coreene, aflată în alianță cu imperialiștii japonezi. În septembrie 1921, 5.000 de mineri și muncitori portuari au intrat în grevă la Busan. Muncitoarele au început și ele să se organizeze pentru a cere salarii mai mari și condiții de lucru mai bune.

În 1929 a urmat un nou val al organizării muncitorești. Oamenii acumulaseră deja experiență și au continuat cu grevele, care s-au extins la minerii de grafit, precum și la muncitorii din fabricile de bere, din industria metalurgică și din tipografie. Mișcarea studențească s-a răspândit, de asemenea, iar după ce câțiva lideri au fost arestați, 250.000 de studenți au protestat pentru a cere eliberarea acestora, autonomie în educație, precum și libertatea de exprimare și asociere.

[*1] **Vasili Eroșenko** (1889–1952) a fost un scriitor, traducător și activist anarhist rus nevăzător, renumit pentru promovarea limbii esperanto. Călătorind prin Japonia și China, a colaborat cu intelectuali radicali precum Lu Xun și a influențat mișcările libertare est-asiatice, denunțând represiunea bolșevică și promovând solidaritatea internațională prin educație și literatură.

În 1924 s-a format Federația Anarhistă Coreeană în China, care a publicat ***Manifestul*** (sau, după alte traduceri, ***Declarația***) ***Revoluției Coreene***, de factură anti-imperialistă. Pe măsură ce tendința libertară se răspândea tot mai mult, a luat naștere și Federația Anarhistă de Est, care avea membri din Coreea, Japonia, China, Vietnam și Taiwan. Aceasta a adoptat ***Manifestul*** ca program revoluționar și a făcut un apel la proletariatul lumii pentru a se uni împotriva imperialismului capitalist.

Declarația Revoluției Coreene a fost scrisă de Șin Ce-ho (Shin Chaeho) (1880–1936), care s-a alăturat în 1927 Federației Anarhiste de Est, iar anul următor a fost arestat de autoritățile japoneze și condamnat la închisoare, unde a și murit. În ***Declarație***, acesta critica ideea de revoluție politică, care ajunge să creeze un nou grup dominant, propunând în schimb o ***revoluție directă***, a maselor. Critica, de asemenea, ideea emancipării din exterior a maselor, sugerând, în schimb, că acestea vor ajunge să se elibereze singure, după ce conștientizează condițiile propriei oprimări. De asemenea, ***Declarația*** promova și o relație dialectică între distrugere și creație, sugerând că demantelarea vechii societăți, bazată pe exploatare, se va putea produce doar printr-o revoluție violentă. Rolul acesteia era însă

> ***să transformăm toate sistemele absurde din viața noastră şi să construim o Coree ideală, în care un om să nu poată să-i asupărească pe ceilalți oameni, iar o societate să nu poată să exploateze alte societăți.***

Aceste principii au fost puse în practică în 1929, când anarhiștii coreeni din Manciuria au construit o **zonă autonomă în Șinmin**. Prefectura Șinmin exista deja ca bază militară de autoguvernare, condusă de liderul armatei de independență Cim Gua-gin (Kim Jwa-jin), pentru organizarea rezistenței armate împotriva Japoniei. La inițiativa anarhistului Cim Giong-gin (Kim Jong-Jin), membru al Federației Anarhiste Coreene din Manciuria (KAF-M) și rudă a liderului militar, comandamentul militar a acceptat un plan de descentralizare care presupunea înființarea de cooperative rurale voluntare, autogestionate de țărani, și un sistem educațional pentru toți, inclusiv pentru adulți. După dezbateri în care a intervenit și Iu (Yu) Rim, fondatorul Federației Anarho-Comuniste Coreene (KAFC), planul a fost aprobat, iar anarhiștii au început să-l pună în practică. Astfel s-a format, în august 1929, Asociația Poporului Coreean din Manciuria (KPAM), cunoscută și sub numele Liga Generală a Coreenilor (HCF), structura de autoguvernare descentralizată a regiunii. În acest teritoriu administrat după principii socialist-libertare au ajuns să trăiască două milioane de oameni.

KPAM se descria ca „un sistem cooperativ autonom și independent al poporului coreean, care și-a unit toate forțele pentru a salva națiunea noastră aflată în luptă împotriva Japoniei". Practic era organizat prin consilii la nivel de sat, district și regiune, cu departamente executive responsabile de agricultură, educație, propagandă, finanțe, afaceri militare, sănătate publică, tineret și afaceri generale. La toate nivelurile existau delegați din rândul muncitorilor și țăranilor obișnuiți, care primeau un salariu minim și nu se bucurau de privilegii speciale, fiind supuși deciziilor organelor care i-au mandatat. Societatea era organizată în jurul unor colective țărănești libere, bănci de ajutor reciproc, un sistem extins de învățământ și o armată țărănească. Existau școli locale de gherilă, unde luptătorii puteau fi instruiți în tacticile de luptă.

Se poate spune că societatea din Șinmin funcționa pe baza dualismului organizațional. Astfel, organizațiile specifice KAF-M și KAFC funcționau în interiorul unei organizații civile de masă, bazată pe comune libere, și apărată de o miliție populară.

Armata japoneză a atacat această regiune autonomă, care a continuat însă, să reziste. Militanții au fost conduși de Cim Gua-gin (numit uneori „Mahno coreean"), până la asasinarea sa în 1931. În cele din urmă, sub atacurile duble ale armatei japoneze și ale staliniștilor, regiunea autonomă din Șinmin a fost învinsă, iar din 1930 până la sfârșitul războiului, peste 2000 de luptători din Manciuria au fost uciși.

Cei care au supraviețuit au continuat să se organizeze în rețele subterane de rezistență.

1936–1939: Revoluția Spaniolă

> *Știm ce vrem. Pentru noi nu înseamnă nimic faptul că undeva în lume există o Uniune Sovietică, pentru pacea și liniștea căreia muncitorii din Germania și China au fost sacrificați de Stalin în fața barbarilor fasciști.* **Noi vrem revoluție aici, în Spania, chiar acum,** *nu după următorul război european.*
>
> *— Buenaventura Durruti*
>
> *Sentimentele pe care le aveam atunci erau cu totul speciale. Era foarte frumos. Exista un sentiment de – cum să spun? –* **de putere, nu în sensul dominării, ci în sensul că lucrurile erau sub controlul nostru, dacă era să fie sub controlul cuiva.** *Un sentiment de posibilitate. Un sentiment că, împreună, puteam cu adevărat să realizăm ceva.*
>
> *— Enriqueta Rovira*

Introducere

Precum am văzut în capitolul dedicat primului val anarhist, Revoluția Spaniolă nu a fost o insurecție spontană, ci un moment care a fost pregătit în timp, printr-o îndelungată muncă de organizare: în 1936, când a început propriu-zis revoluția, anarhismul avea deja o lungă istorie în Spania. În cartea sa, *Să ne amintim de Spania*, **Murray Bookchin**[*2] numește acest eveniment „cea mai mare revoluție proletară și țărănească din ultimele două secole" și „cea mai influentă mișcare pe care stânga a produs-o".

Deși în discursul public Revoluția Spaniolă este văzută adesea ca o luptă între fascism și democrație, Bookchin subliniază caracterul profund libertar al acestei revoluții sociale, condusă de muncitori și țărani care au reușit să reorganizeze total societatea. Aceștia au atacat arsenalele și s-au înarmat pentru a lupta împotriva forțelor franchiste, reușind să-și impună controlul direct asupra mijloacelor de producție, colectivizând fabrici și terenuri care aparțineau regimului republican. În cele din urmă, și-au creat propriile instituții care să răspundă nevoilor sociale, implementând practici emancipatoare de pedagogie sau înființând miliții populare.

Chiar și înainte să se cristalizeze o mișcare propriu-zisă, au existat momente importante, care au pus treptat bazele mișcării de mai târziu. În scurta istoria pe care o face mișcării anarhiste spaniole, Bookchin amintește că anarhismul nu a reprezentat doar un program teoretic, ci și un mod de viață regăsit în comunitățile din sate și în ***barrios*** (cartierele) muncitorești, bazat pe descentralizare, ajutor reciproc și forme populare de autogestiune.

Anarhismul spaniol a respins viziunea marxistă a necesității industrializării și „proletarizării" comunităților rurale pentru a căpăta caracter revoluționar, îmbrățișând tradiția colectivistă și precapitalistă a satului spaniol. În zonele rurale, exista un puternic sentiment comunitar, care facilita organizarea și crea o solidaritate „pozitivă", bazată pe valori comune, împărtășirea aceluiași mod de viață și o viziune împlinitoare asupra muncii. În fabricile din orașe, în schimb, alienarea era mai puternică, solidaritatea se năștea ca o reacție împotriva unui dușman comun, patronul, iar repetivitatea sarcinilor, disciplina și ierarhia toceau sensibilitatea muncitorilor. Pornind de la această analiză, Bookchin subliniază că anarhiștii spanioli au încercat mai târziu să transforme însuși sistemul fabricilor, nu doar prin autogestionare, ci inclusiv prin

[*2] **Murray Bookchin** (1921–2006) a fost un teoretician și activist influent, pionier al ecologiei sociale și un critic marcant al capitalismului. Născut în New York din părinți imigranți ruși marxiști, a lucrat ca muncitor industrial și organizator sindical înainte de a se rupe definitiv de comunism în anii 1950, căutând forme de organizare mai puțin opresive. În 1971, a co-fondat Institutul pentru Ecologie Socială în Vermont, unde a predat timp de decenii. Prin lucrări precum *Our Synthetic Environment* (1962) și *The Ecology of Freedom* (1982), Bookchin a integrat criza mediului cu critica ierarhiei sociale. El a apărat ferm anarhismul social, intrând în conflict cu susținătorii „anarhismului ca stil de viață", pe care îl considera o retragere individualistă și burgheză din fața responsabilității sociale. Spre finalul vieții, și-a definit viziunea sub numele de comunalism, pledând pentru democrație directă prin adunări cetățenești locale. A murit în 2006, rămânând o figură centrală pentru mișcările anti-globalizare și ecologiste.

schimbarea psihologiei muncitorilor, punând accentul pe dezvoltarea unei „personalități integrale".

Autogestiunea reușită în această perioadă este adesea puțin cunoscută, ne spune și Daniel Guérin, căzând adesea în umbra ororilor Războiului Civil care i-au urmat. Și totuși, a fost una dintre cele mai mari reușite ale acestei revoluții purtate de muncitorii și țăranii spanioli față de „veșnicii lor inamici de clasă, începând cu marii moșieri și ierarhia clericală, rămășițe ale trecutului, și până la burghezia industrială și bancherii zilelor noastre", în cuvintele lui Bookchin.

Contracultură

Contracultura anarhistă din Spania de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a reprezentat o rețea vastă și complexă de practici sociale, educaționale și de viață, menită să transforme muncitorul într-un subiect activ și conștient politic. Departe de a fi doar o mișcare definită prin greve și insurecții, anarhismul spaniol s-a bazat pe o viziune conform căreia schimbarea socială este un proces unic, compus din perioade de evoluție și revoluție. În această optică, activitățile culturale zilnice erau considerate parte a schimbării evolutive, mici „picături de apă" care, repetate constant, pregăteau terenul pentru „oceanul" revoluției viitoare. Această contracultură se manifesta prin activități ce păreau banale, dar erau esențiale: producerea și distribuirea literaturii radicale, organizarea de picnicuri, participarea la spectacole de teatru, dezbateri publice, discutarea politicii cu familia și prietenii, precum și participarea la nenumărate întâlniri de grup. Aceste gesturi mărunte au construit fundația conștiinței de clasă și a capacităților psihologice necesare pentru marile mișcări de emancipare.

Un element fundamental a fost cultura scrisă, susținută de o producție impresionantă de presă și cărți, create în mare parte de muncitori în timpul lor liber. Periodicele anarhiste erau adesea foi scurte ce includeau teorie, comentarii despre actualitate și scrisori de la muncitori, funcționând ca o rețea socială națională prin intermediul unor „corespondenți" locali care distribuiau materialele și colectau fonduri de solidaritate pentru greviști sau prizonieri politici. Deoarece analfabetismul era foarte răspândit, anarhiștii au depășit acest obstacol prin citirea colectivă: cei puțini care știau să citească lecturau cu voce tare pentru grupuri de muncitori, proces urmat de dezbateri aprinse care transformau consumul de literatură într-un act de educație comunitară.

Spațiile fizice dedicate acestor activități, cunoscute sub numele de ***ateneos*** (atenee), au fost vitale pentru supraviețuirea mișcării în perioadele de represiune. Acestea erau centre culturale gestionate și finanțate chiar de muncitori, unde existau biblioteci, săli de lectură, cafenele, școli de zi pentru copii și cursuri de seară pentru adulți. În aceste atenee, muncitorii învățau nu doar să scrie și să citească, ci și să vorbească în public, câștigându-și încrederea și devenind mult mai siguri pe cunoștințele și practicile învățate. Tot aici funcționau și cluburi de drumeții care permiteau muncitorilor să scape temporar din mediul urban sufocant în natură, unde își puteau rafina conștiința de clasă departe de supravegherea represivă a orașului capitalist

Complementar acestor centre, anarhiștii au înființat școli laice, precum faimoasa Școală Modernă a lui **Francisco Ferrer**[*3], care promova o pedagogie raționalistă, opusă

[*3] **Francisco Ferrer** (1856–1909) a fost un pedagog libertar spaniol și fondator al „Școlii Moderne" din Barcelona, instituție inspirată de idealurile educației raționale, critice și emancipatoare. Ferrer susținea o formă de învățământ orientată spre dezvoltarea liberă a facultăților elevilor, fără pedepse, supunere oarbă sau îndoctrinare religioasă. Într-o perioadă profund conservatoare, el promova și mixitatea claselor, considerând că fetele și băieții trebuie să învețe împreună în condiții egale. Modelul său educațional, influențat de ideea „educației integrale" formulată de Paul Robin, urmărea accesul universal la educație: familiile contribuiau în funcție de venituri sau nu plăteau deloc, ceea ce permitea și copiilor săraci să frecventeze școala. Activitatea sa a avut un ecou important în epocă și a rămas un reper major în pedagogia libertară și modernă. Execuția sa a provocat un val internațional de indignare și proteste. În România, Panait Mușoiu i-a dedicat în același an un număr special al *Revistei Ideei*.

influenței bisericii și statului, punând accent pe dezvoltarea integrală a individului.

La nivel individual, contracultura anarhistă propunea idealul „muncitorului conștient", un model de conduită morală care presupunea abandonarea viciilor precum alcoolul, tutunul, jocurile de noroc și coridele, în favoarea studiului și a discuțiilor intelectuale. Unii membri au mers până la adoptarea unor stiluri de viață alternative radicale, incluzând vegetarianismul și nudismul, văzute ca forme de autonomie personală și reîntoarcere la natură. Iubirea liberă a fost o altă componentă centrală, concretizată prin uniuni voluntare bazate pe egalitate, fără binecuvântarea bisericii sau a statului, deși în practică anarhiștii se confruntau adesea cu prejudecăți patriarhale și opoziție socială violentă din partea familiilor tradiționale.

Un aspect central al acestei contraculturi a fost și viziunea alternativă asupra spațiului urban, în care locuințele erau privite ca o necesitate socială legată de „dreptul la viață", nu ca o marfă pentru profit, iar străzile erau considerate o extensie a căminului proletar destinată socializării și protestului. Această perspectivă a validat practici precum „aproprierea proletară" sau infracționalitatea socială, prin care șomerii și cei săraci își asigurau subzistența prin rechiziționarea directă a alimentelor, acte considerate revoluționare deoarece atacau valorile proprietății burgheze și ordinea juridică a statului. Identitatea contraculturală era întărită de o ostilitate profundă față de forțele de ordine, percepute drept gardieni ai privilegiilor de clasă, și de un sentiment puternic de autonomie locală. Acesta a transformat cartierele în spații cvasi-independente, practic impenetrabile pentru autoritățile centrale înainte de conflictul deschis.

Această identitate contraculturală se manifesta și prin alegerea numelor pentru copii, mulți fiind botezați cu termeni simbolici precum Anarhie, Germinal sau Fraternitate, refuzând ritualurile catolice de botez în favoarea înregistrărilor civile seculare celebrate în comunitate. În esență, această contracultură a creat un spațiu de rezistență și o identitate colectivă puternică, fiind motorul care a permis anarhismului spaniol să devină o mare mișcare de masă. Aceasta se distingea fundamental de multe forme contemporane de contracultură prin faptul că era strâns legată de lupta de clasă și de organizarea la locul de muncă, nefiind redusă la consumul de mărfuri sau simple identități de grup.

Grupurile politice principale din anii 1930

Confederația Națională a Muncii (CNT)

Un rol important în perioada Revoluției Spaniole l-a avut Confederația Națională a Muncii (***Confederación Nacional del Trabajo*** sau CNT), o uniune anarho-sindicalistă fondată în 1910. Această federație nu s-a născut pur și simplu în acel an, ci a fost rezultatul unei dezvoltări organice a organizării anarho-sindicaliste din Spania.

Un catalizator al apariției oficiale a CNT a fost execuția pedagogului Francisco Ferrer, după „săptămâna tragică" de la finalul lui iulie 1909. În această perioadă au avut loc revolte masive în Barcelona ca reacție la ordinul de recrutare pentru Războiul din Rif. Fiind unul dintre cei mai importanți intelectuali ai vremii, Ferrer a fost considerat de autorități responsabil pentru rebeliunea iscată și condamnat la moarte, iar execuția sa a ridicat problema necesității unei mișcări de rezistență unitară.

Radicalizați de experiența Primului Război Mondial și a Revoluției Ruse, muncitorii se alăturau în masă CNT, care ajunge în 1919 la 700.000 de membri. Scopul CNT era, conform unui congres din 1919, direcția „adevăratei revoluții sociale, organizate sub auspiciile comunismului libertar". Confederația a fost la scurt timp declarată ilegală de către regimul dictatorial al lui Miguel Primo de Rivera, care a condus Spania în perioada 1923–1930. Represiunea statală a determinat organizația să acționeze în ilegalitate în diferite perioade, dar aceasta și-a păstrat activitatea intensă, ajungând în 1936 la 982 de secții sindicale, cu un număr total de 550.595 de membri.

CNT avea o structură dublă de organizare specifică modelului anarho-sindicalist, pe ramură de activitate sau meșteșug și pe zone

geografice. Astfel, toți muncitorii dintr-o profesie erau grupați într-o mare federație care lupta pentru revendicări economice și condiții de muncă mai bune. Dacă erau prea puțini muncitori într-o profesie pentru a constitui o organizație pe linie profesională, muncitorii din mai multe profesii erau adunați într-o organizație locală. În paralel, funcționau și federații regionale cu obiective revoluționare precum gestionarea vieții sociale și economice prin principii libertare.

În ceea ce privește modul de funcționare intern, CNT se baza pe un sistem de vot majoritar pentru luarea deciziilor și punea accentul pe responsabilitatea individuală și colectivă a membrilor, precum și pe unitatea de acțiune.

Federația Anarhistă Iberică (FAI)

După cum am văzut în secțiunea dedicată Spaniei din primul val, a existat mereu un conflict în cadrul mișcării anarhiste spaniole între colectiviști (deveniți mai târziu anarho-sindicaliști) și anarho-comuniști, privind alegerea tacticilor și principiilor revoluționare de urmat. Anarho-sindicaliștii precum José Rodríguez Romero și Tomás Herreros puneau accentul pe organizarea în cadrul sindicatului, fiind dispuși să facă unele compromisuri prin alianța cu sindicate care se considerau apolitice. Anarho-comuniștii precum Juan Barón și Francisco Cardenal îi vedeau ca reformiști și dezertori, care riscă să se îndepărteze de la idealurile anarhiste. Aceștia puneau accentul, în schimb, pe tactici insurecționiste care fuseseră influente în trecut, dar care acum i-au marginalizat și izolat.

În 1927 s-a format Federația Anarhistă Iberică (***Federación Anarquista Ibérica*** sau FAI) care va juca, de asemenea, un rol semnificativ în timpul revoluției. În cadrul FAI vor converge grupurile de afinitate[*4] existente ca formă de organizare încă din anii 1880, deși criticate de membri CNT pentru lipsa lor de eficiență în organizarea de masă. FAI și-a propus să mențină CNT pe o linie ideologică pură, contracarând tendințele considerate reformiste sau moderate din cadrul acesteia.

Printre cei mai influenți militanți anarhiști din cadrul FAI a fost **José Buenaventura Durruti Dumange**[*5], care a contribuit la formarea federației, făcând parte simultan și din CNT. Acesta este, de altfel, și un exemplu de trecere de la un anarhism individualist sau insurecțional spre moduri de organizare îndreptate mai mult spre social.

FAI a acționat în semi clandestinitate până în 1936, iar structura grupurilor de afinitate a ajutat-o să facă față infilitrării poliției și represiunii statului. Unii istorici, analizând evoluția organizației, sunt de părere că aceasta a ajuns să controleze CNT și că a fost creată intenționat ca o elită revoluționară care să înlocuiască vechile modele de organizare.

Din iulie 1936 cele două organizații au acționat unitar, sub numele CNT-FAI și sub simbolul steagului roșu-negru.

Federația Iberică a Tinerilor Libertari (FIJL)

Precum am văzut, încă dinainte de începutul revoluției, în Spania exista și o tradiție a educației politice, făcute prin intermediul

[*4] **Grupurile de afinitate** sunt forme descentralizate și non-ierarhice de organizare, apărute și popularizate în mișcarea anarhistă din Spania secolului al XIX-lea. Acestea sunt colective mici și autonome, construite pe baza relațiilor personale, valorilor și intereselor comune, care funcționează de regulă prin consens și pot exista temporar, pentru acțiuni specifice, sau pe termen lung, ca nuclee de organizare și solidaritate. În tradiția anarhistă, **g.d.a.** sunt apreciate pentru flexibilitatea, autonomia și caracterul lor democratic, servind adesea drept bază pentru mobilizare și acțiune directă în cadrul mișcărilor revoluționare mai largi. Totuși, unele perspective organizaționale, precum platformismul sau ***especifismo***, consideră că limitarea la mici cercuri de afinitate poate deveni un obstacol pentru construirea unei intervenții politice de amploare. Din această perspectivă, ele trebuie depășite sau integrate într-o organizație politică mai largă, națională, federală și unitară, capabilă să coordoneze strategic luptele sociale fără a abandona principiile libertare.

[*5] **José Buenaventura Durruti Dumange** (1896–1936) a fost un sindicalist și anarhist revoluționar spaniol, care a jucat un rol central în timpul Revoluției Spaniole. Născut într-o familie proletară, acesta a fost radicalizat de mic observând grevele reprimate violent de autorități la care participa și tatăl său. A început să muncească ca ucenic mecanic încă de la 14 ani și s-a implicat în lupta sindicală, trecând treptat la acțiuni mai radicale, precum jefuitul băncilor. Mereu pe fugă, urmărit de autorități, arestat, acesta a petrecut un timp în America Latină și o altă perioadă în Paris, unde în 1927 l-a cunoscut pe Nestor Mahno, după ce acesta lansase Platforma, care milita pentru un anarhism mai organizat. S-a întors în Spania în 1931 pentru a lua parte la lupta revoluționară, după ce își regândise strategia, abandonând tacticile anarhiste individualiste, despre care a zis că țin de trecut, nu sunt eficiente și pot chiar deturna lupta colectivă a muncitorilor.

ateneelor. În 1932, mai multe grupuri de tineri formate în cadrul ateneelor libertare s-au unit pentru a forma **Federația Iberică a Tinerilor Libertari** (*Federación Ibérica de Juventudes Libertarias* sau FIJL), care va deveni unul dintre pilonii centrali ai mișcării anarhiste revoluționare.

Această organizație era autonomă de CNT și FAI și va oferi și o alternativă la Tineretul Socialist Unit (*Juventud Socialista Unida*), care era sub influența directă a Partidului Comunist.

Mujeres Libres

În 1936 s-a format federația *Mujeres Libres (Femei libere)* dintr-un grup restrâns de femei anarhiste, printre care **Lucía Sánchez Saornil**[*6] și **Mercedes Comaposada**[*7], ajungând ulterior la 20.000 de membre. Prezentând istoricul acestei mișcări, Zoe Baker susține că federația a reușit să pună în practică ideea anarhistă de prefigurare, aplicând-o direct luptei de emancipare a femeilor. Denunțând sexismul din cadrul unor organizații politice, acestea nu voiau să aștepte până după revoluție pentru a avea egalitate, ci credeau că aceasta trebuie să ghideze încă de la început lupta revoluționară.

În octombrie 1938, *Mujeres Libres* declarau că scopul lor este „să le ofere femeilor puterea de a deveni persoane capabile să contribuie la construirea societății viitoare, persoane care au învățat să decidă singure". Pentru a atinge acest obiectiv, organizau programe educaționale, care cuprindeau cursuri de alfabetizare, dar și lecții mai practice, care vizau dezvoltarea autonomiei, inclusiv pregătirea pentru lupta armată.

Spre deosebire de organizațiile feministe burgheze, care propuneau modelul ascensiunii pe scara socială, *Mujeres Libres* militau pentru emanciparea femeilor proletare, care au luptat în timpul revoluției atât pe front, cât și în organizarea comunitară, în spitale, cantine și școli populare.

O scurtă cronologie

După victoria electorală din februarie 1936 a coaliției de socialiști, comuniști și republicani reunite sub denumirea Frontul Popular, un grup de extremă dreaptă, condus de Generalul Franco, a încercat o lovitură de stat.

CNT s-a mobilizat rapid și a pornit o revoltă populară armată pe 19 iulie 1936 care s-a extins în toată Spania. Pregătirea revoltei a avut în spate ani întregi de muncă de organizare, fiind influențată de experiențele multiplelor greve și proteste reprimate, de ascensiunea extremei drepte și de revoluția eșuată din octombrie 1934. Trupele militare ale lui Franco s-au mobilizat imediat pentru a înăbuși revolta, dar CNT a declarat grevă generală și toți muncitorii s-au alăturat rebeliunii, construind baricade și capturând cazărmile jandarmilor.

Această revoltă populară a fost începutul unui război civil care a durat până în 1939, dar revoluția în sine a fost înăbușită în 1937. În această perioadă de un an, muncitorii au reușit totuși să exproprieze fabricile, să colectivizeze pământul și să propună, în general, un model revoluționar de organizare socială de jos-în-sus. În revoluție au luptat atât militanți anarhiști din rândul CNT și FAI, cât și membri ai Partidului Muncitoresc de Unificare Marxistă (*Partido Obrero de Unificación Marxista* sau POUM), un partid anti-stalinist, format în 1935 prin fuzionarea a două organizații comuniste. Iar în rândurile lor au venit sute și mii de voluntari internaționali: printre ei a fost și Mechel Stanger, originar din Cernăuți, atunci încă parte din România.

Revoluția Spaniolă avea să fie, însă, distrusă prin alianța guvernului

[*6] **Lucía Sánchez Saornil** (1895–1970) a fost o poetă ultraistă, jurnalistă și activistă anarhistă spaniolă. Pionieră a feminismului radical, a cofondat organizația *Mujeres Libres* în 1936, luptând pentru emanciparea femeilor din clasa muncitoare. După Războiul Civil Spaniol, a trăit în exil, revenind ulterior în secret în Spania, unde a murit în obscuritate.

[*7] **Mercedes Comaposada Guillén** (1901–1994) a fost o scriitoare, pedagogă și activistă anarho-feministă spaniolă. Cofondatoare a legendarei organizații *Mujeres Libres* în 1936, a luptat neobosit pentru alfabetizarea și emanciparea socială a femeilor din clasa muncitoare. După înfrângerea republicii, a trăit în exil în Franța, continuându-și activitatea culturală și militantă.

republican burghez cu Partidul Socialist Unificat al Cataloniei (***Partit Socialista Unificat de Catalunya*** sau PSUC), de orientare stalinistă. Regimul din Moscova își dorea menținerea stabilității regionale, așa că a acționat în consecință, iar agenții NKVD l-au răpit și torturat pe Andreu Nin, una dintre figurile cheie a luptei marxiste anti-staliniste, apoi l-au ucis anul următor. Nin definea Revoluția Spaniolă ca „o revoluție proletară mai profundă decât însăși Revoluția Rusă".

Și CNT a făcut o greșeală fatală în vara lui 1936, acceptând să colaboreze cu guvernul lui Largo Caballero, în speranța că acesta va pune în aplicare deciziile luate la firul ierbii, fără să ia în considerare că guvernul și PSUC erau împotriva lui Franco, dar nu susțineau revolta populară a maselor. Astfel, contrarevoluția a prins avânt. A urmat în septembrie dizolvarea comitetului milițiilor antifasciste, organul luptei armate a revoluției, iar puterea s-a întors astfel către guvernul republican.

În noiembrie a fost ucis în circumstanțe suspecte Durruti, faimos, printre altele, pentru rostirea cuvintelor: „Purtăm o lume nouă în inimile noastre", care continuă și astăzi să răsune ca un simbol al luptei anarhiste din perioada revoluției spaniole.

În mai 1937 a avut loc o demonstrație în Barcelona împotriva încercării statului de a prelua o centrală telefonică controlată de muncitori. Revolta a fost înăbușită, parțial din cauza apelurilor la calm venite dinspre conducerea CNT, iar acesta e considerat episodul decisiv în victoria contrarevoluției. Într-o ultimă încercare de continuare a luptei, POUM a propus unificarea cu CNT, FAI și stânga socialistă, dar conducerea CNT, care avea cea mai mare influență asupra muncitorilor, a refuzat, decizia fiind contestată ulterior de mai multe organizații anarhiste.

Colectivizarea muncii și a proprietății

Schimbările cele mai radicale legate de muncă și proprietate în timpul Revoluției Spaniole au constat în eliminarea ierarhiilor tradiționale și trecerea de la proprietatea privată la un sistem de auto-gestionare muncitorească și posesiune colectivă. Acest proces se numește colectivizare.

Colectivizarea este un proces fundamental de transformare socială și economică prin care proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și a pământului este înlocuită cu proprietatea colectivă sau comună, gestionată direct de către cei care utilizează resursele respective. Din perspectivă anarhistă, colectivizarea se distinge radical de naționalizare, considerată o formă de „capitalism de stat", deoarece controlul rămâne la comunitate și la asociațiile de producători, nu la o birocrație centralizată.

Esența colectivizării constă în instaurarea autogestionării, unde ierarhia industrială este înlocuită cu o democrație directă în care deciziile sunt luate de adunările generale ale membrilor pe baza principiului „un membru, un vot". Acest proces urmărește eliminarea exploatării și a muncii salariate, organizând muncitorii în asociați liberi care dețin controlul deplin asupra procesului de muncă și a produselor activității lor.

O trăsătură definitorie a colectivizării este caracterul său voluntar și spontan, fiind realizată de jos-în-sus prin libera federație a sindicatelor și comunelor. Colectivizarea autentică se bazează pe înlocuirea dreptului de proprietate abstract cu dreptul de posesiune prin utilizare (uzufruct), asigurând accesul egal al tuturor membrilor societății la mijloacele de subzistență. Astfel, colectivizarea nu este un scop în sine, ci un cadru pentru dezvoltarea individualității și a solidarității, permițând societății să funcționeze ca o rețea de asociații libere care răspund nevoilor umane reale.

În sfera muncii, cea mai profundă transformare a fost **abolirea muncii salariate**, pe care anarhiștii o considerau o formă de „sclavie modernă", și transformarea muncitorilor din subalterni în asociați liberi. Deciziile în fabrici și pe ogoare nu mai erau luate de patroni sau manageri numiți de sus, ci de adunările generale ale muncitorilor și de comitete administrative alese, responsabile în fața bazei și revocabile în orice moment. Această schimbare a democratizat radical procesul de producție, eliminând distincția dintre cei care

dau ordine și cei care le execută și integrând munca manuală cu cea intelectuală.

Pe pământurile colectivizate, în special în regiuni precum Aragon și Levant, zeci de mii de țărani au ales voluntar să-și unească pământurile, uneltele și animalele pentru a lucra în comun, distribuind produsele în funcție de nevoi sau conform acordurilor stabilite de colectivitate. Colectivizarea a dus adesea la o raționalizare a producției, prin închiderea micilor ateliere insalubre și consolidarea lor în unități mari, moderne și mai eficiente, unde condițiile de igienă și siguranță au fost îmbunătățite semnificativ. În orașe precum Barcelona, muncitorii au preluat servicii publice vitale, cum ar fi transportul, apa și electricitatea, reușind să le mențină în funcțiune mai eficient decât sub managementul capitalist, în ciuda contextului dificil al războiului civil.

O altă schimbare radicală a fost stabilirea unor **sisteme de solidaritate intercolectivă**, prin care surplusurile din zonele mai bogate erau transferate către cele mai sărace pentru a echilibra nivelul de trai, eliminând astfel concurența distructivă și exploatarea. În multe zone, revoluția a adus și recunoașterea egalității economice pentru femei, asigurându-le acestora un venit independent și participarea activă la viața socială, distrugând barierele patriarhale vechi de secole.

Un nou sistem economic

Colectivizarea a dus la crearea unui nou sistem economic, dincolo de modelul dominant al capitalismului, fie el privat sau de stat. Totuși, funcționarea acestei revoluții în plin război antifascist a fost condiționată de factori materiali și economici imediați, precum lipsa unor resurse esențiale, inclusiv financiare.

O altă problemă a fost găsirea unor alternative de valorizare, măsurare și schimb a bunurilor și serviciilor, în absența banilor, care se doreau a fi aboliți. Unele colective au renunțat complet la folosirea acestora, în timp ce altele și-au creat propriile cupoane valutare locale ori cartele de rații, care nu puteau fi întrebuințate în afara grupului respectiv. Varietatea sutelor de monede locale diferite a creat dificultăți în realizarea unor schimburi intercomunitare, iar o soluție care a început să fie implementată tot mai des a constat în salariul familial, acordat familiilor în funcție de nevoi (numărul membrilor, zona de proveniență, resursele accesibile local etc.) și nu ca rezultat al muncii depuse de fiecare individ.

Deși se spune adesea că în timpul Revoluției Spaniole banii au fost aboliți, acest lucru se referă concret la utilizarea monedei naționale (peseta). Colectivele din fiecare localitate și-au elaborat, însă, propriile sisteme prin care să asigure distribuția echitabilă a bunurilor și serviciilor și evitarea speculei. În ciuda dificultăților create de contextul militar și politic, de lipsa resurselor și a unui sistem financiar unitar, în timpul Revoluției Spaniole s-a pus în practică principiul comunist „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi", iar această perioadă a funcționat ca un laborator de experimente revoluționare, în toate sferele vieții.

Voluntari din România la Revoluția Spaniolă

În timpul Revoluției Spaniole, organizația ***Solidaridad Internacional Antifascista*** a mobilizat sprijin politic, financiar și voluntari la nivel internațional. Deși numărul exact al anarhiștilor originari din România implicați rămâne necunoscut, sunt atestați cu certitudine trei militanți care au participat sau au încercat să se alăture acestui experiment.

Primul dintre ei, Mechel Stanger (1909–1984), a sosit la Barcelona la sfârșitul anului 1936 din Stockholm, ca corespondent al ziarului ***Arbetaren***. Din cauza lipsei de arme, a fost repartizat la fortăreața Montjuich, unde a operat un aparat telemetric de fabricație germană pentru monitorizarea mișcărilor navale, trimițând totodată articole către presa suedeză sub pseudonimul ***Aksorajdanto***. După paisprezece săptămâni, dezamăgit de trădarea comuniștilor spanioli și presimțind sfârșitul revoluției, s-a întors la Stockholm.

Al doilea militant, David Stetner (1914–2002), tovarășul său din Cernăuți, a dezertat din infanteria marină din Galați în iunie 1937 și a ajuns la Paris, unde un lider FAI l-a informat că revoluția socială fusese deja subminată de ofensiva franchistă și de represiunea stalinistă.

Cel de-al treilea, Sylvain Wisner (1900?–1966), refugiat în Spania la începutul anilor 1930 din cauza opoziției față de regimul lui Carol al II-lea, s-a înrolat în iulie 1936 într-o coloană a CNT, luptând pe frontul din Aragon, inclusiv în bătălia violentă de la Siétamo. Retras în Franța în timpul ***Retiradei***, a fost internat în lagărele din sud și deportat de regimul de la Vichy în Algeria în 1941, unde a colaborat cu mișcarea anticolonială locală. Stabilit după război în Franța, în cercurile stângii libertariene, Wisner a publicat în 1948, la editura militantă *Spartacus*, volumul ***L'Algérie dans l'impasse: démission de la France***, denunțând abuzurile colonialismului.

Pe lângă cei trei anarhiști, cercetările istoricului Mihai Burcea arată că sute de voluntari români (interbrigadiști) au luptat în Războiul Civil din Spania.[3] Dintre cei 378 de combatanți identificați de partea republicanilor, 372 erau bărbați și șase femei, în timp ce tabăra naționalistă a numărat doar 7-8 voluntari trimiși de Mișcarea Legionară.

Contingentul republican a fost unul semnificativ pentru contextul din România, unde Partidul Comunist activa în ilegalitate sub supravegherea Siguranței. Dispersați în diverse subunități, primii români sosiți au luptat la apărarea Madridului în 1936, alături de anarhiștii lui Buenaventura Durruti.

Grupul era extrem de eterogen etnic (93 de evrei, 49 de români, 21 de maghiari, bulgari, ucraineni și alții), suprareprezentarea minorităților fiind explicată prin persecuțiile din țară și caracterul internaționalist al mișcării. Politic, majoritatea erau membri sau simpatizanți comuniști (PCdR, UTC, Ajutorul Roșu), alături de membri ai altor grupări de stânga (MADOSZ, Partidul Socialist, PSD, Partidul Radical-Țărănesc) și 40 de neafiliați. Motivația principală a fost ideologică, plecările făcându-se pe rute clandestine, deseori sub pretextul vizitării Expoziției Internaționale de la Paris din 1937.

În Spania, instruiți la Albacete, românii au activat în Regimentul de Artilerie „Ana Pauker" (condus de Valter Roman), compania „Grivița" sau Batalionul Divizionar, luptând la Madrid și pe Ebro. Medici precum David Iancu au oferit asistență medicală. Sub 100 de voluntari au murit pe front, iar majoritatea s-au retras în Franța în 1939.

Represiunea împotriva lor a început în februarie 1939 în lagărele franceze (cum ar fi Saint Cyprien), unde Constantin Doncea a condus acțiuni de „demascare" a presupușilor trotkiști (precum Constantin Vâlceanu sau Ștefan Sinculescu). După instalarea regimului socialist în România, interbrigadiștii au devenit din nou suspecți la sfârșitul anilor 1940, fiind priviți de Stalin ca potențiali agenți occidentali sau titoiști. În 1949, „Comisia cu sarcini speciale" i-a anchetat dur. Fără a se ajunge la procese-spectacol ca în alte țări vecine, represiunea s-a tradus prin marginalizare, retrogradări și cazuri de detenție fără judecată (cum a fost cel al lui Mircea Stelian, închis 7 ani). Reabilitarea lor treptată a început abia după moartea lui Stalin.

1923–1944: Rezistența anarhistă din Bulgaria

Sub dictaturile fasciste și militare instaurate între 1923 și 1944, mii de antifasciști au fost uciși, torturați sau aruncați în închisori, dar anarhiștii au continuat lupta de gherilă în munți, au organizat primele detașamente de partizani și au trimis voluntari în Revoluția Spaniolă din 1936. În paralel, au supraviețuit temporar și inițiative pacifiste, precum **Comuna de la Rujinți** (1925–1928), o așezare tolstoiantă din nord-vestul Bulgariei în care membrii foloseau limba esperanto, produceau vin non-alcoolic și își vindeau produsele la piață fără prețuri fixe, lăsând cumpărătorii să plătească cât considerau de cuviință.

În perioadele în care activitatea politică deschisă era interzisă, anarhiștii s-au organizat ingenios în cadrul unor societăți culturale și educaționale, dominând mișcarea de temperanță[4] prin uniuni de tineret și promovând

3. O varintă mai lungă a acestei secțiuni poate fi găsită în broșura ***Revoluția Spaniolă***.
4. Mișcarea pentru temperanță din mediile socialiste și anarhiste promova abstinența de la alcool ca formă de autoemancipare proletară, luciditate politică și rezistență împotriva degradării fizice și morale a muncitorilor.

limba esperanto ca instrument de comunicare internațională. Vitalitatea mișcării din anii 1930 este surprinsă elocvent în mărturiile autobiografice ale anarhistului **Alexander Nakov** (născut în 1919 în satul Cosacea, lângă Pernic), care sublinia că ***bezvlastie*** însemna respingerea oricărei opresiuni, fie ea fascistă sau bolșevică. În Cosacea, un nucleu format din intelectuali locali și numeroși tineri atrăgea aproape întreaga populație tânără a satului, coordonând de fapt activitățile culturale ale Casei de Cultură (***citalișțe***).

După lovitura de stat din 1934 a lui Kimon Georgiev și interzicerea literaturii „periculoase", învățătorul și bibliotecarul Peter Dimitrov a ascuns cărțile anarhiste și a continuat să le împrumute în secret. În același timp, în orașul minier Pernic și în liceul local activa o rețea dinamică de muncitori și elevi care distribuiau literatură libertară, aduceau buletine ilegale ale FACB despre Revoluția Spaniolă, iar în locuințele militanților se tipăreau noapte de noapte la duplicator manifeste împotriva „ciumei brune" fasciste și în sprijinul Spaniei revoluționare.

Răsturnarea regimului fascist la 9 septembrie 1944 a adus un scurt moment de entuziasm popular, în care muncitorii au creat comitete de fabrică, iar Federația Anarhistă și-a redeschis cluburile și a reluat publicarea ziarului ***Rabotniceska Misăl***, al cărui tiraj a atins rapid 30.000 de exemplare. Chiar și în pragul anului 1945, în ciuda presiunilor crescânde ale noului regim, mișcarea a demonstrat o capacitate de organizare remarcabilă, reunind 90 de delegați la o conferință secretă lângă Sofia pentru a-și sintetiza viziunea într-o „Platformă" inspirată de ideile lui Mahno și Arșinov.

Acest document propunea desființarea statului, a capitalismului și a influenței bisericii în favoarea unei federații de comune libere și a unei economii gestionate participativ de producători și consumatori. Tactica susținută de platforma bulgară se baza exclusiv pe acțiunea directă — precum grevele, boicotul și sabotajul — refuzând orice formă de participare la democrația burgheză sau colaborare cu partidele socialiste de stat, pe care le considera generatoare de capitalism de stat. În plus, programul lor includea măsuri de tranziție menite să răspundă nevoilor urgente ale populației, cum ar fi accesul universal și gratuit la sănătate și educație, precum și crearea de consilii ale muncitorilor și țăranilor total independente de stat, asigurând astfel că puterea rămâne în mâinile celor care produc.

Însă sub ocupația Armatei Roșii și sub controlul Frontului Patriei dominat de Partidul Comunist Bulgar, noul regim a declanșat o campanie sistematică de lichidare a opoziției libertare: încă din martie 1945, toți cei 90 de delegați prezenți la conferința Federației Anarhiste au fost arestați de miliție și trimiși la muncă forțată. Până la sfârșitul anilor 1940, presa libertară a fost interzisă definitiv, sindicatele independente au fost desființate și înlocuite cu un sindicat unic controlat de stat, iar sute de anarhiști și anarho-sindicaliști — mulți dintre ei supraviețuitori ai închisorilor fasciste — au fost internați în lagăre de concentrare comuniste, torturați sau uciși, în timp ce țărănimea rezista colectivizării forțate impuse de statul stalinist.

BIBLIOGRAFIE

Abidor, Mitchell, „Voices of the Paris Commune": https://theanarchistlibrary.org/library/mitchell-abidor-voices-of-the-paris-commune

Adams, Jason, „Non-Western Anarchisms. Rethinking the Global Context": https://theanarchistlibrary.org/library/jason-adams-non-western-anarchisms.

Alexander, Robert J., ***The Anarchists in the Spanish Civil War***, vol. 1, Londra, Janus Publishing, 1999.

Anarchist Federation of Britain, The, „The Paris Commune: A Contested Legacy. Lessons of The Commune", în ***Organise***, nr. 77, 2011.

Anarhiva, „Un fel de paști al muncitorimii de toate națiile: scurtă istorie a unui manifest de 1 Mai (1892)": https://ro.theanarchistlibrary.org/library/anarhiva-un-fel-de-pasti-al-muncitorimii-de-toate-natiile-scurta-istorie-a-unui-manifest-de-1-m

Anarhiva, 1859-1909: „Francisco Ferrer y Guàrdia și școlile libere anarhiste": https://anarhiva.com/exhibits/show/int-ixi/francisco-ferrer-si-scolile.

Angus, Caroline, Women of the Spanish Civil War: Part 1 – Lucía Sánchez Saornil: https://carolineangus.com/2017/01/29/women-of-the-spanish-civil-war-lucia-sanchez-saornil/.

Arshinov, Peter, ***History of the Makhnovist Movement (1918–1921)***, Black & Red, 1974.

Arshinov, Pjotr, „The Two Octobers", în ***Libertarian Communist Review***, nr. 1, iarnă 1976.

Ashbaugh, Carolyn, „Radical Women: The Haymarket Tradition", în Dave Roediger & Franklin Rosemont (ed.), ***Haymarket Scrapbook***, Chicago: Charles H. Kerr Publishing Co., 1986.

Ashbaugh, Carolyn, „Women in the Haymarket Event", în Dave Roediger & Franklin Rosemont (ed.), ***Haymarket Scrapbook***, Chicago: Charles H. Kerr Publishing Co., 1986.

Aufheben, A Commune in Chiapas? Mexico and the Zapatista rebellion, 1994-2000, https://libcom.org/article/commune-chiapas-mexico-and-zapatista-rebellion-1994-2000.

Avrich, Paul, „Nestor Makhno: the man and the myth": https://libcom.org/article/nestor-makhno-man-and-myth.

Avrich, Paul, ***The Haymarket Tragedy***, Princeton University Press, 1984.

Avrich, Paul, ***The Russian Anarchist***s, Princeton University Press, 1971.

Azoulay, Ariella Aïsha, ***Potential Historiei. Unlearning Imperialism***, Verso, 2019.

Baker, Zoe, „Anarchist Counter Culture in Spain": https://anarchozoe.com/2022/12/01/anarchist-counter-culture-in-spain/.

Baker, Zoe, „The Best Feminist You've Never Heard Of: He-Yin Zhen": https://anarchozoe.com/2021/02/14/the-best-feminist-youve-never-heard-of-he-yin-zhen/.

Baker, Zoe, ***Means and Ends. The Revolutionary Practice of Anarchism in Europe and the United States***, AK Press, 2023.

Boatcă, Manuela, ***Laboratoare ale modernității: Europa de Est și America Latină în (co)relație***, IDEA, 2019.

Benjamin, Walter, „Despre conceptul de istorie", în ***Iluminări***, trad. Catrinel Pleșu, IDEA, 2002.

Bookchin, Murray, „Municipalization. Community Ownership of the Economy", în ***Green Perspectives: Newsletter of the Green Program Project***, nr. 2, februarie 1986.

Bookchin, Murray, ***Revolta marinarilor din Kronstadt***, Pagini Libere, 2021.

Bookchin, Murray, ***Să ne amintim de Spania***, Pagini Libere, 2023.

Burcea, Mihai, ***Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaționale din Spania***, Cetatea de Scaun, 2024.

Buletinul Anarhivei, nr. 1-2/2005.

Capire, „Louise Michel and the Women of the Paris Commune": https://capiremov.org/en/experience/louise-michel-and-the-women-of-the-paris-commune/.

Cappelletti, Ángel, ***Anarchism in Latin America***, AK Press, 2018.

Cohn, Jesse, „Anarchism in Brazil", în Immanuel Ness (ed.), ***The International Encyclopedia of Revolution and Protest***, Wiley-Blackwell, 2009.

Corrêa, Felipe & da Silva, Rafael Viana, ***Bakunin, Malatesta and the Platform Debate***, Institute for Anarchist Theory and History, 2015.

Corrêa, Felipe, ***Bandeira Negra: Rediscutindo o Anarquismo***, Editora Prismas, 2015.

Craib, Raymond, „Lxs anarquistas": https://theanarchist-library.org/library/raymond-craib-lxs-anarquistas.

CrimethInc., ***The Russian Counterrevolution***, Active Distribution & CrimethInc., 2026.

Crisi, Emílio, ***Revolución Anarquista en Corea: la Comuna de Shinmin (1929-1932)***, Instituto de Teoria e Historia Anarquista, 2013.

Darch, Colin, ***Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–21***, 2020.

Damier, Vadim, „The anarcho-syndicalist movement in China in 1910s and 1920s": https://libcom.org/forums/history/anarcho-syndicalist-movement-china-1910s-1920s-04062014.

de Cleyre, Voltairine, „The Commune is Risen": https://theanarchistlibrary.org/library/voltairine-de-cleyre-the-commune-is-risen.

Diego de la Vega, Do, „Anarchism isn't colonial. Your ignorance is": https://libcom.org/article/anarchism-isnt-colonial-your-ignorance-don-diego-de-la-vega-liza-2026.

Dielo Truda, ***Organisational Platform of the Libertarian Communists***.

Dielo Truda, ***Reply to Anarchism's Confusionists***.
Dielo Truda, ***Supplement to the Organizational Platform (Questions and Answers)***.
Dielo Truda, ***The Problem of Organization and the Notion of Synthesis***.
Dirlik, Arif, „Anarchism and the Question of Place: thoughts from the Chinese experience", în Steven Hirsch & Lucien van der Walt (ed.), ***Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940. The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution***, Brill, Leiden, Boston, 2010, pp. 131-146.
Dirlik, Ari, ***Anarchism in the Chinese Revolution***, University of California Press, 1991.
Diverși autori, „The Personal Side of Nestor Makhno": https://www.nestormakhno.info/english/personal/personal1.htm
Dolgoff, Sam, ***The Anarchist Collectives. Workers' Self-management in the Spanish Revolution 1936-1939***, Free Life Editions, 1974.
Ealham, Chris, ***Anarchism and the City. Revolution and Counter-revolution in Barcelona***, 1898–1937, Routledge, 2005.
Ed, „Council Communism": https://libcom.org/article/council-communism.
Everett, Martyn, ***War and Revolution: The Hungarian anarchist movement in World War I and the Budapest Commune (1919)***, Kate Sharpley Library, 2006.
Evren, Süreyyya, "Black Flag White Masks: Anti-Racism and Anarchist Historiography", ***Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action***, Vol. 8, Nr. 1, 2014, pp. 23-43.
Ferrer, Francisco, ***Reforma școlii***, autotext, 2014.
Ferrer, Francisco, „Școala Modernă": https://ro.theanarchistlibrary.org/library/francisco-ferrer-scoala-moderna.
Ferretti, Federico, ***For an Anarchist Decolonial Agenda: New Perspectives on Anarchism, Marronage, and Indigeneity from Brazil/Pindorama***, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/anti.13068.
Flood, Andrew, „Mayday — its anarchist origins and meaning today": https://theanarchistlibrary.org/library/andrew-flood-mayday-its-anarchist-origins-and-meaning-today
Fozzie, „The People Armed: The Role of Women in the Spanish Revolution", în ***Fighting Talk***, nr. 15, 1996.
Ganait, C., ***Anarhismul în Bucovina de Nord. O scurtă istorie (1925-1935)***, Pagini Libere, 2022.
Goldman, Emma, ***Importanța socială a Școlii Moderne***, autotext, 2016.
Grahamn, Dave, „An Introduction to 'Left Communism' in Germany from 1914 to 1923": https://libcom.org/article/introduction-left-communism-germany-1914-1923
Graham, Robert, ***Anarchism: A Documentary History Of Libertarian Ideas***, Vol. 1: From Anarchy to Anarchism (300 CE To 1939), Black Rose Books, 2005.
Graham, Robert, ***Ideea generală a Revoluției la Proudhon***, Pagini Libere, 2019.
Graham, Robert, „The Platform and its Critics": https://robertgraham.wordpress.com/2015/04/18/the-platform-and-its-critics/.
Guérin, Daniel, ***Anarchism and Marxism***, Cienfuegos Press, 1981.
Guérin, Daniel, ***Anarchism: From Theory to Practice***, New York, Monthly Review Press, 1970.
Guillamón, Agustin, „The theorization of historical experiences": https://libcom.org/article/theorization-historical-experiences-agustin-guillamon.
Gutiérrez, José Antonio, „Review of ***Anarchism in Korea. Independence, Transnationalism, and the Question of National Development 1919-1984*** by Dongyoun Hwang (Albany, NY: SUNY Press, 2016)": https://www.blackrosefed.org/review-korean-anarchism/.
Heath, Nick, „1890–1924: Anarchism in Hungary": https://libcom.org/article/1890-1924-anarchism-hungary.
Hwang, Dongyoun, „Beyond Independence: The Korean Anarchist Press in China and Japan in the 1920s and 1930s", în Asian Studies Review, vol. 31, nr. 1, pp. 3-23, 2007.
Hwang, Dongyoun, „Korean Anarchism before 1945: a regional and transnational approach", în Steven Hirsch & Lucien van der Walt (ed.), ***Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940. The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution***, Brill, Leiden, Boston, 2010, pp. 95-129.
Inițiativa Autonomă-Craiova, „Comuna din Paris": https://ro.theanarchistlibrary.org/library/initiativa-autonoma-craiova-comuna-din-paris
Katsiaficas, George, ***Asia's Unknown Uprisings Volume 1: South Korean Social Movements in the 20th Century***, PM Press, 2012.
Khasnabish, Alex, ***Zapatistas: Rebellion from the Grassroots to the Global***, Zed Books, 2010.
Ki-Rak, Ha, „A History of the Korean Anarchist Movement": https://libcom.org/forums/history/history-korean-anarchist-movement-ha-ki-rak-11032012.
Klien, Karl, ***Contemporary Platformism***, Outrages Press, 2010.
Kropotkin, Pëtr, ***The Great French Revolution 1789–1793***, Vanguard Printings, 1927.
Kropotkin, Piotr, ***Pâine și libertate***, Editura Alexandria, 2022.
Landauer, Gustav, „On the german revolution of 1918-19": https://autonomies.org/2018/11/gustav-landauer-on-the-german-revolution-of-1918-19/
Le Libertaire Group, ***A Short History of the Anarchist Movement in Japan***, https://theanarchistlibrary.org/library/le-libertaire-a-short-history-of-the-anarchist-movement-in-japan.
Leneșx Radio, „Episodul 003 (Contra)istorii leneșe: ziua internațională a muncii cu Alex și Adi [RO]": https://lenesxradio.ro/episodes/003/lenesx-003-alex-adi-RO.html.
Libcom, „Council communism - an introduction": https://libcom.org/article/council-communism-introduction
Linebaugh, Peter, „The incomplete, true, authentic and wonderful history of May Day": https://theanarchistlibrary.org/library/peter-linebaugh-the-incomplete-true-authentic-and-wonderful-history-of-may-day.
Lorenzo, César M., ***Los anarquistas españoles y el poder 1868-1969***, Ruedo ibérico, 1972.
Löwy, Michael & Besancenot, Olivier, ***Revolutionary Affinities: Toward a Marxist Anarchist Solidarity***, trad. David Campbell, PM Press, 2023.
MacSimoin, Alan, „The Korean Anarchist Movement": https://theanarchistlibrary.org/library/alan-macsimoin-the-korean-anarchist-movement.
Marshall, Peter, ***Demanding the Impossible: A History of Anarchism***, PM Press, 2010.
May Day Archive, ***Haymarket. Statements of the Accused***, Socialistic Publishing Society, 1886.
Maximov, Grigori Petrovitch, ***Bulgaria: The New Spain***, Alexander Berkman Aid Fund, 1948.

McKay, Iain, ***The 1848 Revolutions***, Active Distribution, 2025.
McKay, Iain, ***Anarchism, Marxism and the lessons of the Commune***, Active Distribution, 2025.
McKay, Iain, ***André Léo: Internationalist and Communard***, Active Distribution, 2026.
McKay, Iain, ***More revolutionary women***, Active Distribution, 2026.
McKay, Iain, „The Spanish Revolution: Anarchy in Action": https://theanarchistlibrary.org/library/anarcho-the-spanish-revolution-anarchy-in-action.
Nakov, Alexander, ***The Dossier of Subject no. 1218. A Bulgarian Anarchist's Story***, 2019.
Schimdt, Michael, ***Cartography of Revolutionary Anarchism***, Oakland/ Edinburgh/ Baltimore, AK Press, 2013.
Shirõ, Nohara, „Anarchists and the May 4 Movement in China": https://libcom.org/library/anarchists-may-4-movement-china.
Parsons, Lucy E., „The Haymarket Martyrs": https://theanarchistlibrary.org/library/lucy-e-parsons-the-haymarket-martyrs.
Park, Sunyoung, „Anarchism and Culture in Colonial Korea: Minjung Revolution, Mutual Aid, and the Appeal of Nature", în ***Cross-Currents: East Asian History and Culture Review***, nr. 28, pp. 93-115.
Pong, David, „Anarchism in China", în David Pong (ed.), ***Encyclopedia of Modern China***, Vol. 1, Charles Scribner's Sons, 2009.
Rachleff, Peter, „Working-class activity and councils - Germany 1918-1923": https://libcom.org/article/working-class-activity-and-councils-germany-1918-1923-peter-rachleff.
Ramnath, Maia, ***Decolonizing Anarchism. An antiauthoritarian History of India's Liberation Struggle***, AK Press, 2011.
Ramnath, Maia, „Non-Western Anarchisms and Postcolonialism", în Carl Levy & Matthew S. Adams (ed.), ***The Palgrave Handbook of Anarchism***, ed. II, Palgrave Macmillan, 2026, pp. 847-866.
Rosenzweig, D., ***Baricadele Parisului***, Editura Enciclopedică Română, 1971.
Shin Chaeho, „Declaration of the Korean Revolution", în Robert Graham (ed.), ***Anarchism. A Documentary History of Libertarian Ideas: From Anarchy to Anarchism (300 CE To 1939)***, Black Rose Books, 2005, pp. 373-376.
Smele, Jonathan D., ***Historical Dictionary of the Russian Civil Wars, 1916–1926***, 2015.
Smith, Michael P., ***The Libertarians and Education***, Londra, George Allen & Unwin, 1983.
Solneman, Adreba, „But Which History Is This?": https://theanarchistlibrary.org/library/adreba-solneman-but-which-history-is-this.
Sprenger, Rudolf, „Theses on Bolshevism": https://theanarchistlibrary.org/library/rudolf-sprenger-theses-on-bolshevism.
Tarinski, Yavor, ***Balkan Federation and Communes: Revolutionary Projects in Bulgaria of the 19th & 20th Centuries***, PM Press, 2026.
Tarinski, Yavor, „Dimensions of Radical Political Emancipation": https://libcom.org/article/dimensions-radical-political-emancipation
Thomas, Edith, ***Louise Michel***, Black Rose Books, 1980.
Tokologo African Anarchist Collective, „The Story of the Korean Anarchists and the Anarchist Revolution in Manchuria, 1929–1931": https://zabalaza.net/2014/01/22/the-story-of-the-korean-anarchists-and-the-anarchist-revolution-in-manchuria-1929-1931/.
van der Walt, Lucien, „Towards a History of Anarchist Anti-Imperialism: Only the Workers and Peasants Will Go All the Way": https://www.blackrosefed.org/lucien-history-anarchist-anti-imperialism/.
van der Walt, Lucien, „T.W. Thibedi (1888-1960): The Life of a South African Revolutionary Syndicalist", în *ZABALAZA: A JOURNAL OF SOUTHERN AFRICAN REVOLUTIONARY ANARCHISM* , nr. 13, pp. 45-46.

NOTE ȘI NOTIȚE

Editorial **3**

O înțelegere libertară a istoriei **6**

Să ne îndepărtăm de istoria pasivă a statu quo-ului 6

Rolul unei cercetări anarhiste asupra istoriei 8

Ce sunt modernitatea și eurocentrismul? 10

Un cadru metodologic pentru o istorie globală a anarhismului 12

Anarhismul: un curent antimodernist și progresist 13

Revoluții politice și revoluții sociale 15

O scurtă incursiune în istoria ideilor și practicilor antiautoritare 16

— Din Antichitate până în secolul al XIX-lea — Mutualism, Proudhon și Revoluțiile din 1848

Împotriva Marilor Figuri: pentru o istorie „de dedesubt” 19

Periodizare 21

Primul val (1868–1894) **24**

1871: Comuna din Paris 24

— Cronologia evenimentelor — Louise Michel și femeile Comunei — Participanți români la Comună — Măsuri sociale și procese ale emancipării — De ce a eșuat Comuna?

Mișcarea muncitorească din Spania prinde avânt 32

— Începuturile — Revoltele cantonale

Ecouri ale Comunei din Paris 35

— Bakunin, Marx și Comuna — Internaționala I — Revolta din Noua Caledonie (1878) — Ecourile se aud și în Balcani

1881: propaganda prin fapt și anarhismul insurecțional 39

1886: evenimentele din Piața Haymarket 40

— Simbolistica „verde-roșu” — Ce s-a întâmplat în Piața Haymarket? — Regimul terorii instituit de poliție și demonizarea anarhiștilor — Procesul celor acuzați … dar organizarea nu s-a oprit în sala de judecată — Primele celebrări ale zilei de 1 Mai în România

Anarhismul se dezvoltă în America de Sud și Centrală 45

— Mișcarea muncitorească din Argentina — Experimentele utopice din Brazilia

Al doilea val (1895–1923) **48**

1903: Revolta Macedoneană 49

Anarhismul se dezvoltă în China, Coreea și Japonia 49

— Un anarhism cosmopolit și internațional — Anarhismul din China continentală

1910–1920: Mișcarea muncitorească din Africa de Sud 53

1910–1917: Revoluția Mexicană și apariția zapatismului 55

— Problema pământului — Emiliano Zapata și revoluția mexicană (1910–1917) — Nașterea zapatismului ca mișcare socială

1917–1921: Revoluția și Războiul Civil Rus 57

— A cui este Revoluția din Octombrie 1917? — Teritoriul Liber, un experiment anarhist revoluționar — Revolta marinarilor din Kronstadt — Exilul mahnoviștilor

1918–1921: Republici, revoluții și alte experimente eșuate 63

— Republica diamantului negru (Valea Jiului) — Revoluția Maghiară din 1919 și Comuna de la Budapesta — Revoluția Germană (1918–1923)

1919: Federația Comuniștilor-Anarhiști din Bulgaria 68

1920–1922: Patagonia rebelă 69

Al treilea val (1924–1949) **72**

1926: Platforma organizațională a comuniștilor libertari 72

— Documentul — Criticile la adresa Platformei — Clarificări din partea Dielo Truda

1929–1931: Comuna din Șinmin – un experiment revoluționar al anarhiștilor coreeni 74

— Exploatarea țăranilor și mișcarea Donghac — Colonizarea Coreei și exilul în Manciuria — Protestele de la 1 martie 1919 și ideile anarhiste — Anarhism și (trans)naționalism — Organizare anarhistă — Rezistență și autonomie

1936–1939: Revoluția Spaniolă 79

Introducere — Contracultură — Grupurile politice principale din anii 1930 — O scurtă cronologie — Colectivizarea muncii și a proprietății — Un nou sistem economic — Voluntari din România la Revoluția Spaniolă

1923–1944: Rezistența anarhistă din Bulgaria 86

Bibliografie **88**